वैद्यक चिकित्सासार

(पूर्वार्ध)

इदमागमसिद्धत्वात् प्रत्यक्षफलदर्शनात् ।
मंत्रवत्संप्रयोक्तव्यं न मीमांस्यंकथंचन् ॥

卐

લખનાર:
વૈદ્ય ગોપાલજી કુંવરજી ઠક્કુર આયુર્વેદાચાર્ય
સંપાદક: "આરોગ્યસિન્ધુ" અને "લોહાણાજીવન"
લેખક: વૈદ્યક ચિકિત્સાપદ્ધતિ, અનૂભૂત પ્રયોગાવલી,
રસાયનસાર સંગ્રહ, મકરધ્વજ રહસ્ય, કુપીપક્વ
રસાયન, આસવારિષ્ટ વિજ્ઞાન, ઉપયોગી પેટંટ
દવાઓ, આયુર્વેદિક પ્રીસ્ક્રીપશનો વગેરે.

માલીક: ધી સિન્ધ આયુર્વેદિક ફાર્મસી (રજીસ્ટર્ડ)
કરાચી અને મુંબઈ નં. ૨.

卐

કિંમત રૂપીયા ત્રણ.

वैद्यक चिकित्सासार

(पूर्वार्ध)

इदमागमसिद्धत्वात् प्रत्यक्षफलदर्शनात् ।
मंत्रवत्संप्रयोक्तव्यं न मीमांस्यंकथंचन ॥

卐

લખનાર:

વૈદ્ય ગોપાલજી કુંવરજી ઠક્કુર આયુર્વેદાચાર્ય

સપાદક: "આરોગ્યસિન્ધુ" અને "લોહાણાજીવન"

લેખક: વૈદક ચિકિત્સાપદ્ધતિ, અનૂભૂત પ્રયોગાવલી, રસાયનસાર સંગ્રહ, મકરધ્વજ રહસ્ય, કુપીપક્વ રસાયન, આસવારિષ્ટ વિજ્ઞાન, ઉપયોગી પેટંટ દવાઓ, આયુર્વેદિક પ્રીસ્ક્રીપશનો વગેરે.

માલીક: **ધી સિન્ધ આયુર્વેદિક ફાર્મસી (રજીસ્ટર્ડ)**

કરાચી અને મુંબઈ નં. ૨.

卐

કિંમત રૂપીયા ત્રણ.

અર્પણપત્ર

તિર્થસ્વરૂપ, સ્વર્ગવાસી,

પૂજ્ય પિતાશ્રી કુંવરજી પેરાજ કતીરા,

આપને વૈદ્યક વિદ્યા તથા શિક્ષણ પ્રત્યે પૂર્ણ
પ્રેમ હતો, અને આપે મને વૈદ્યક વિદ્યા પ્રાપ્ત
કરાવવા માટે અથાગ શ્રમ લઈ વૈદ્યક
પ્રવૃતિમાં પ્રવેશ કરાવ્યો, પરિણામે
હું આ ક્ષેત્રમાં પ્રવૃત થઇ મારી
અલ્પ સેવા બજાવી રહયો છું
એ સર્વ સેવાનું પૂણ્ય
આપના ચરણોમાં
અર્પણ છે.

આપની
પૂણ્ય સ્મૃતિ
આ લઘુ પરંતુ
લોકપ્રિય પુસ્તક સાથે
જળવાઇ રહે એમ સમજી
આપના ચરણોમાં આ પુસ્તક
અર્પણ કરી આનંદ માનું છું.

આપનો બાળક
ગોપાલજી
ગ્રન્થકર્તા.

પહેલી આવૃતિની પ્રસ્તાવના.

ચાલુ જમાનામાં વૈદ્યક શિક્ષણના અભાવે આપણા દેશમાં અનેક પ્રકારના રોગો ફેલાય છે અને તેથી લાખો મનુષ્યો અકાળે મરણને શરણ થાય છે વળી અનેક મનુષ્યો રોગથી પીડાય છે તેમજ સમય અને પૈસાનો ખર્ચ પણ ઘણો મોટો એ દિશામાં થઇ જાય છે. આ સર્વ થતું અટકાવવાનો મુખ્ય ઉપાય એજ છે કે આરોગ્ય અને વૈદ્યક શિક્ષણનો પ્રચાર જેમ બને તેમ મોટા પ્રમાણમાં કરવાની જરૂર છે. પરંતુ આવા પવિત્ર કાર્યને માટે ભારતવર્ષમાં ગણ્યા ગાંઠ્યા ચિકિત્સકોજ સાહસ ખેડી આ કાર્ય કરે છે. જ્યારે મોટો સમુદાય કેવળ રોગોના ઉપાય કરી પોતાની આજીવીકા ચલાવી પૈસા સંચય કરવામાંજ રોકાયલો દેખાય છે. ચિકિત્સકોની પહેલી ફરજ તો એ છે કે જેમ બને તેમ લોકોને રોગના પંજામાં સપડાતા બચાવવા, પરંતુ દુઃખની વાત છે કે જેવી રીતે વૈદ્યક જાણનાર સમુદાય આ બાબતમાં સુસ્તી બતાવે છે તેવીજ રીતે જનસમાજ પણ ઘણીજ બેદરકારી રાખી હેરાન થયા કરે છે.

એકાદ કુટુંબમાં વૈદ્યક જ્ઞાનનો પ્રચાર કરવાથી કાર્ય પુરેપુરૂં થઇ જાય તેમ નથી. પરંતુ આખા જનસમાજને એ શિક્ષણ મળે તેવી રીતે તેનો પ્રચાર કરવાની જરૂર છે. ગુજરાતમાં માત્ર બે-ચાર વૈદ્યકનાં માસિકપત્રો પ્રગટ થાય છે અને તે સર્વ ઘણે ભાગે ખોટ વેઠીને પ્રગટ થતાં જણાય છે. માસિકપત્ર વડે વૈદ્યકના પવિત્ર વિચારોનું વાતાવરણ ઘેર ઘેર દરેક મનુષ્યને પહોંચતું કરવાનું બની શકે તેમ છે જેથી મેં મારા તે વિચારોને અમલમાં મુકવા આજે ચાર વર્ષ થયાં કરાચીમાંથી "આરોગ્યસિન્ધુ" નામનું ગુજરાતિ વૈદ્યક માસિક

કે શાસ્ત્રિય પ્રયોગોનો કંઇપણ ભેદ રાખેલ નથી માત્ર જેમાં મને પુરી ખાત્રી છે તે અને જે વૈદ્યોના અનુભવમાં યોગ્ય જણાયું છે તેજ આમાં મેં દાખલ કરેલ છે.

આવી ઢબનાં સરળ ભાષામાં વૈદ્યકનાં પુસ્તકો પ્રગટ થવાથી સાધારણ જનસમાજ કે જે દેશી દવાઓ વાપરવાની ઇચ્છા રાખે છે તેને અહુજ ઉપયોગી થઇ પડેલ છે. વિદેશી દવા વાપરનારા ડૉકટરો અને બીજા ગૃહસ્થો પણ આમાંથી ઠીક લાભ ઉઠાવી શક્યા છે, તેનું કારણ કે સરળ ભાષામાં અને ટુંકાણમાં, ખાસ ઉપયોગી બાબતોની માહિતી સાથેજ આ પુસ્તકમાં દરેક પ્રયોગ ગોઠવાયા છે. જેથી કોઇ પણ પ્રયોગ બનાવી વાપરતાં તેમને જરાપણ તકલીફ જણાતી નથી અને તેથી તેમને ફાયદો પણ થયો છે, ખર્ચમાં ફાયદો થવાની સાથે તેઓ દેશી દવા વાપરવા પણ અવસ્ય લલચાય છે. આથી મને પુરી ખાત્રી થઈ છે કે આવી શૈલીનાં પુસ્તકો સાધારણ શિક્ષીત વર્ગમાં અને ડૉકટરોમાં આયુર્વેદિક ઔષધોનો પ્રચાર જલદી અને સરળતાથી થઈ શકે છે ખરો.

વૈદ્યક ચિકિત્સાસાર ભાગ ૧ લો અને ૨ જો પ્રથમ જે રીતે લખીને પ્રગટ કરવામાં આવ્યા તેવીજ શૈલી અને તેવીજ ઢબનું આ તેના અનુસંધાનમાં ૩ જો ભાગ તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે. આ ભાગમાં પણ મેં મારા ખાનગી પ્રયોગો કે જે મારા મુરબ્બી પાસેથી પ્રાપ્ત થયા છે તે તેમજ બીજા જે કંઈ સારા અને અનુભવી જણાયા તે દરેક દાખલ કરી તેનું યોગ્ય વર્ણન બને તેટલું સરળ કરવામાં આવ્યું છે.

૧ લો અને ૨ જો ભાગ વાંચનારાઓમાં જેટલો રૂચીકર અને આદરને પાત્ર થવા પામ્યા છે તેના કરતાં આ ત્રીજો ભાગ વિશેષ આદર પાત્ર થાય તે માટે બનતું દરેક ઉપયોગી લખાણજ તેમાં લીધુ છે જેથી મ્હને પુરી આસા છે કે તે લોકપ્રિય થશેજ.

વૈદક ચિકિત્સાસાર–એ ઘરમાં વાપરવા લાયક નાનાં ટુચકાઓનો સંગ્રહ અથવા મોટા અને ખરીદવા તથા વાંચવા ભારે પડે તેવા મહાન ગ્રન્થોથી નિરાળીજ વસ્તુ છે. એતો ચોવીસે કલાક વૈદ્યોના ટેબલપર રહી વારંવાર માર્ગદર્શક થઇ પડે તેવો સરળ અને ટુંકો ગ્રન્થ છે. અને તેવાજ ખુલ્લા હૃદયથી તેનું લેખનકાર્ય થયું છે. અને આ લેખનકાર્યમાં મેં મારૂં આપ્યું છે તેના કરતાં તો અનેકગણું વધારે મારા મુરબ્બીઓ અથવા ગુરૂવર્ય **યાદવજીભાઇ ત્રિકમજી આચાર્ય** જેવાઓનું જીંદગીમાં હજારોના ખર્ચે મેળવેલ અનુભવ બધું મારી પાસે હતું તે આમાં આપી દીધેલ છે. અનેક ગુરૂવર્યો પાસેથી તથા સ્નેહી વૈદ્યો પાસેથી મેળવેલું જીંદગીનું નાણું આમાં છે. જેવી રીતે અનેક વૈદ્યો પોતાના અનુભવને જાહેરમાં ન મુકતાં છુપાવી રાખે છે તેમ મેં સંકોચ રાખેલ નથી. મને જેવી રીતે ઇશ્વરકૃપાથી મળ્યું તેવીજ ઉત્તમ ભાવનાની મેં આમાં અનુભવ કરી પ્રત્યક્ષ થયું તે આપી દીધેલ છે, એમાં જે કંઈ સત્ય હોય તો તેનો યશ તેવા મહાનુભાવોને છે. જ્યારે ભૂલચૂક કે કંઇ ખામી હોય તો તે મારી છે એમ સમજી વાંચક મને ક્ષમા કરશે.

અંતમાં આ કાર્યમાં હમેશાં ઉત્સાહિત કરનાર ગ્રાહકવર્ગનો તથા સ્નેહીવર્ગનો આભાર માનવાની સાથે પરમકૃપાળુ પરમાત્માનો ઉપકાર માની થોડાજ વખતમાં ઉત્તરાર્ધ પ્રગટ કરવા ઇશ્વિર દરેક સહાયતા કરે એવી આશા રાખતો.

આપનો નમ્ર સેવક,
વૈદ્ય ગોપાલજી ઠક્કુર.

(જુદી જુદી વારે બહારમાં પ્રગટ થએલી પ્રસ્તાવનામાંથી લીધેલો સારાંશ.)

આચાર્યનું અને પ્રાચિન આયુર્વેદશાસ્ત્રમાં સિદ્ધ કરેલું જે કંઈ લેવા યોગ્ય હતું તે સર્વનો સંગ્રહ છે. આ સંગ્રહ બિનઅનુભવી નહિં પણ પૂર્ણ અનુભવ કર્યા પછીજ તે અમારી ખાતરી સાથે લખાયું છે.

વૈદ્યક ચિકિત્સાસાર જેવા હળવા સાહિત્યની રચના ખાસ કરી મોટા વિદ્વાનો કે પંડિતો માટે નહિં પરંતુ સામાન્ય વૈદ્ય સમુદાય તથા જનસમાજ માટે પૂર્ણ વિચાર અને અનુભવ કર્યા પછી કરવામાં આવી છે. અને છેલ્લા સાત વર્ષમાં તે વાત નજરે જોઇ ખાત્રી કરી છે કે તેની રચના સૌને પસંદ થઈ છે અને તે પુસ્તકનો સત્કાર નાના મોટા દરેક વૈદ્યોમાં તથા આયુર્વેદના સાહિત્યમાં રસ લેનાર સામાન્ય જનસમુદાયમાં સારા પ્રમાણમાં થયો છે. જો કે આટલો સત્કાર થશે કે કેમ? તેની ખાત્રી પ્રથમ મને ન હતી, પણ વાંચકવર્ગના અભિપ્રાયો તથા વિદ્વાનોના ઉદ્‌ગારો પછી એ ખાત્રી થઇ કે આજના જમાનામાં મોટા મોટા પંડિતોના સંગ્રહ ગ્રન્થો કે બીજા ગ્રન્થો પ્રગટ થાય છે અને તેનો જે કંઇ સત્કાર થાય તેના કરતાં આ પુસ્તકનો સત્કાર અવશ્ય વધારેજ થયો છે. એ હકીકત લેખક માટે વધારે ઉત્સાહકારક કહી શકાય.

પ્રથમ જ્યારે આ પુસ્તક તૈયાર કરવામાં આવ્યું ત્યારે તેમાં દરેક ભાગમાં ૧૨૫ પ્રયોગો લેવામાં આવેલા, એ મળીને ચાર ભાગમાં ૫૦૧ પ્રયોગો થયેલા પણ એ ગુંથણી મનને બરાબર પસંદ ન હતી. આ વખતે એ જુની રીત બંધ કરી બીજી આવૃતિમાં આખા ગ્રન્થની રચનામાં ખૂબ ફેરફાર કરી લેવામાં આવ્યો છે અને તે એટલે સુધી કે જાણે આ ગ્રન્થ નવોજ કેમ ન લખાયો હોય? તેવી રીતે તમામ ભાગોમાં ફેરફાર, સુધારો-વધારો તથા પદ્ધતિસરની નવી ગોઠવણ થઇ ગઇ છે જે આ પ્રમાણે છેઃ—

તથા કપડાનું બાઈન્ડીંગ સાથે ગ્રન્થમાં વપરાયલા તમામ છપાઈ કામ માટે ટાઈપ પણ નવા મંગાવી પૂર્ણ સ્વચ્છ તથા સુંદર બનાવવા ખૂબ કાળજી રાખી છે. આખો દિવસ વારંવાર વપરાય તેવું આ પુસ્તક હોવાથી તે વધુ ખરાબ ન થાય, ટકી રહે એમ સમજી આ આવૃતિ માટે બનતી કાળજી લેવામાં આવી છે.

વૈદ્યક ચિકિત્સાસાર ગુજરાતિ ભાષામાં હોવા છતાં તેનો ઉપયોગ બંગાળ, સી. પી., યુ. પી., મહારાષ્ટ, પંજાબ અને રાજપૂતાનાના વૈદ્યોમાં છુટથી થયો છે તેમની ઇચ્છા તો પ્રાંતિક ભાષામાં અનુવાદ કરી ગ્રન્થનો વધુ પ્રચાર થાય તેમ છે પરંતુ ધન અને સમયનો અભાવ હોવાથી તે કાર્ય હાલ તુરતમાં કદાચ નહિં થાય પરંતુ અમારી ઇચ્છા તેનું અંગ્રેજી તથા હિંદી ભાષાંતર બનાવી એ બે ભાષામાં છપાવવાની બને તેટલું તરતમાં થાય તેવી છે. પરમાત્માની કૃપા તથા ગ્રાહક ભાઈઓની લાગણી હશે તો જરૂર આ કાર્ય પણ થઈ જશે ખરૂં.

સામાન્ય ગૃહસ્થો તથા વૈદ્યો શિવાય આ ગ્રન્થને શિક્ષીત ડૉક્ટરો તરફથી પણ સારો આવકાર મળ્યો છે. પાસ થએલા અનેક ડૉક્ટરોએ આ પુસ્તક ખરીદ કરી આયુર્વેદની ઉપયોગી અને મહત્વની દવાઓનું જ્ઞાન, બનાવટની સમજણ, વાપરવાની માહિતી વગેરે મેળવી લેવા આ ગ્રન્થને ગાઇડરૂપ સમજી પોતા પાસે હમેશાં રાખવાનું પસંદ કર્યું છે.

પહેલી આવૃતિ વેચવા માટે અમોએ ખાસ કોઈપણ જાતની જાહેરાત કે મહેનત કરી નહોતી, છતાંપણ જેણે આ ગ્રન્થ જોયો તેણે તરતજ મંગાવી લીધો એ આ ગ્રન્થના નિજ ગુણને લીધેજ તેનું વેચાણ થઈ શક્યું છે. વળી ગ્રન્થ ખરીદ કરનાર તમામ વર્ગ-

વૈદ્યક ચિકિત્સાસારમાં આવેલા પ્રયોગોની
:: અકારાદિ અનુક્રમણિકા ::

દવાનું નામ	પૃષ્ટ	દવાનું નામ	પૃષ્ટ
અ		અમૃતાગુગળ	૧૫૩
અભ્રકભસ્મ	૧	અર્કાદિકવાથ	૧૫૯
અગ્નિકુમાર	૧૪	અભયાદિકવાથ	૧૫૯
અગ્નિરસ	૧૫	અર્કમૂલત્વગાદિચૂર્ણ	૧૭૧
અજીર્ણકંટકરસ	૧૬	અગ્નિમૂખચૂર્ણ	૧૭૧
અતિસારનાશકરસ	૧૬	અપામાર્ગમિશ્રણ	૧૭૨
અનંગકુસુમાકરરસ	૧૬	અવિપતિકરચૂર્ણ	૧૭૨
અપૂર્વમાલિનીવસંત	૧૭	અષ્ટાંગચૂર્ણ	૧૭૩
અશ્વચોળી	૧૭	અર્જુનારિષ્ટ	૨૧૪
અષ્ટામૃતપર્પટી	૮૨	અભયારિષ્ટ	૨૧૪
અર્કવટી	૯૨	અમૃતારિષ્ટ	૨૧૫
અજમોદાદિવટી	૯૨	અશોકારિષ્ટ	૨૧૬
અતિસારહરવટી	૯૩	અહિફેનાસવ	૨૧૬
અફીણ છોડવાની ગોળી	૯૩	અશ્વગંધારિષ્ટ	૨૧૭
અભયાદિવટી	૯૪	અષ્ટાંગઅવલેહ	૨૪૧
અભ્રકવટી	૯૫	અશ્વગંધાદિઅવલેહ	૨૪૧
અમરસુંદરીગુટીકા	૯૫	અર્કલવણક્ષાર	૨૮૬
અમૃતપ્રભાવટી	૯૬	અસ્થિસંધાનકલેપ	૨૯૦
અમ્લપિત્તાંતકવટી	૯૬	આ	
અર્શોઘ્નીવટી	૯૭	આનંદભૈરવરસ	૧૮
અહિફેનવટી	૯૭	આરોગ્યવર્ધની નં ૧	૧૯

વૈદ્યક ચિકિત્સાસારમાં આવેલા પ્રયોગોની
:: અકારાદિ અનુક્રમણિકા ::

દવાનું નામ	પૃષ્ટ
અ	
અભ્રકભસ્મ	૧
અગ્નિકુમાર	૧૪
અગ્નિરસ	૧૫
અજીર્ણકંટકરસ	૧૬
અતિસારનાશકરસ	૧૬
અનંગકુસુમાકરરસ	૧૬
અપૂર્વમાલિનીવસંત	૧૭
અશ્વગોળી	૧૭
અષ્ટામૃતપર્પટી	૮૨
અર્કવટી	૯૨
અજમોદાદિવટી	૯૨
અતિસારહરવટી	૯૩
અફીણ છોડવાની ગોળી	૯૩
અભયાદિવટી	૯૪
અમરકવટી	૯૫
અમરસુંદરીગુટીકા	૯૫
અમૃતપ્રભાવટી	૯૬
અમ્લપિત્તાંતકવટી	૯૬
અર્શોઘ્નીવટી	૯૭
અહિફેનવટી	૯૭
અમૃતાગુગળ	૧૫૩
અર્કાદિક્વાથ	૧૫૯
અભયાદિક્વાથ	૧૫૯
અર્કમૂલત્વગાદિચૂર્ણ	૧૭૧
અગ્નિમૂખચૂર્ણ	૧૭૧
અપામાર્ગમિશ્રણ	૧૭૨
અવિપતિકરચૂર્ણ	૧૭૨
અષ્ટાંગચૂર્ણ	૧૭૩
અર્જુનારિષ્ટ	૨૧૪
અભયારિષ્ટ	૨૧૪
અમૃતારિષ્ટ	૨૧૫
અશોકારિષ્ટ	૨૧૬
અહિફેનાસવ	૨૧૬
અશ્વગંધારિષ્ટ	૨૧૭
અષ્ટાંગઅવલેહ	૨૪૧
અશ્વગંધાદિઅવલેહ	૨૪૧
અર્કલવણક્ષાર	૨૮૬
અસ્થિસંધાનકલેપ	૨૯૦
આ	
આનંદભૈરવરસ	૧૮
આરોગ્યવર્ધની નં ૧	૧૯

દવાનું નામ	પૃષ્ટ	દવાનું નામ	પૃષ્ટ
સીસાદિતેલ	૨૭૫	ખદિરારિષ્ટ	૨૨૧
શોરગુગળ	૧૫૪	ખરજ્વાનોમલમ	૨૬૬
મારકલ્યાણરસ	૩૦	ખસનોમલમ	૨૬૬
લવધુ	૩૦	ખાંસીની ગોળીઓ	૧૦૭
ટજાદિવટી	૧૦૪	ગ	
મકુમવટી	૧૦૪	ગર્ભપાળરસ	૩૧
ષ્ટનાશકપ્રયોગ	૧૭૪	ગર્ભવિનોદરસ	૩૨
ટજારિષ્ટ	૨૨૦	ગ્રહણીકપાટરસ	૩૨
મારીઆસવ	૨૨૧	ગુલ્મકુઠારરસ	૩૩
કુટજાવલેહ	૨૪૪	ગુડ્ચ્યાદિવટી	૧૦૮
કુલીંજનઅવલેહ	૨૪૫	ગુડાદિવટીકા	૧૦૮
કુષ્માંડઅવલેહ	૨૪૫	ગુલાબીચૂર્ણ	૧૭૪
કુમકુમાદ્યતેલ	૨૭૫	ગોક્ષુરાદિઅવલેહ	૨૪૭
કુટજાદિક્વાથ	૧૬૦	ગોક્ષુરાદિગુગળ	૧૫૫
કેશરીવટી	૧૦૫	ગૌદંતી (હરતાલ) ભસ્મ	૩
કેશરાદિવટી	૧૦૫	ગંધકરસાયન	૩૩
કેશરાદિચૂર્ણ (ખદીકાદિચૂર્ણ)	૧૭૪	ગંધકવટી	૧૦૯
કેશરાદિઅવલેહ	૨૪૬	ગંગાધરચૂર્ણ	૧૭૫
કેશવર્ધક મસાલો	૨૯૫	ગંધકયોગ	૧૭૫
કોડીભસ્મ	૨	ગાંઠ પકવવાનો લેપ	૨૯૦
કોલેરાની ગોળી	૧૦૬	ચ	
કંટકાર્યાવલેહ	૨૪૭	ચ્યવનપ્રાશાવલેહ	૨૪૮
કાંચનારગુગળ	૧૫૪	ચવિકાસવ	૨૨૨
ખ		ચિન્તામણીરસ	૩૪
ખદિરાદીવટી	૧૦૭	ચિત્રકાદિવટી (૧)	૧૦૯

દવાનું નામ	પૃષ્ઠ	દવાનું નામ	પૃષ્ઠ
ત્રિફલાચૂર્ણ	૧૮૨	દ્વાત્રિંદશાંગક્વાથ	૧૬૩
ત્રિફલારસાયન	૧૮૨	ધ	
ત્રિવૃતારિષ્ટ	૨૨૪	ધન્વન્તરિરસ	૪૦
ત્રિફલારિષ્ટ	૨૨૫	ન	
ત્રૈલોક્યચિંતામણી	૩૯	નયનામૃતઅંજન	૨૭૧
દ		નવાયશલોહ	૮૯
દશમૂલક્વાથ	૧૬૧	નવીનસુદર્શનચૂર્ણ	૧૮૪
દશાંગલેપ	૨૯૧	નૃપતિવલ્લભરસ	૪૦
દરાજનીદવા	૨૬૮	નાગભસ્મ	૫
દદ્રુનાશકમલમ	૨૬૭	નારાચરસ	૪૧
દશમૂલારિષ્ટ	૨૨૫	નારાયણજ્વરાંકુશ	૪૨
દ્રાક્ષાસવ	૨૨૬	નારાયણતેલ	૨૭૬
દ્રાક્ષાદિઅવલેહ	૨૪૯	નારાયણચૂર્ણ	૧૮૫
દાર્વ્યાદિક્વાથ	૧૬૨	નારસિંહરસાયન	૧૮૪
દાડિમીવટી	૧૧૭	નાગરાદિપાચન	૧૬૪
દાડિમાષ્ટકચૂર્ણ	૧૮૩	નિમગુલકંદ	૨૪૯
દુગ્ધશોધકક્વાથ	૧૬૨	નીમકસુલેમાની	૨૮૮
દુગ્ધવટી	૧૧૮	નિદ્રોદયરસ	૪૩
દુરાલભારિષ્ટ	૨૨૭	નેત્રબિન્દુ	૨૭૨
દૂધનો મસાલો	૧૮૩	નેત્રાંજન	૨૭૨
દેવદાર્વાદિક્વાથ	૧૬૩	પ	
દેવદાર્વારિષ્ટ	૨૨૭	પશુપતિનાથરસ	૪૩
દંતપ્લેપ	૨૯૧	પથ્યાદિવટી	૧૧૯
દંતમંજન	૨૯૨	પથ્યાદિગુગળ	૧૫૬
દંતરક્ષકચૂર્ણ	૨૯૨	પથ્યાદિક્વાથ	૧૬૪

દવાનું નામ	પૃષ્ટ	દવાનું નામ	પૃષ્ટ
બ્રાહ્મીવટી	૧૨૩	મકરધ્વજપર્પટી	૮૫
બ્રાહ્મીક્વાથ	૧૬૫	મલ્લજ્વરાંકુશ	૫૩
બાલાર્કરસ	૫૦	મલ્લચંદ્રોદયરસ	૭૭
બાલરક્ષકગુટીકા	૧૨૨	મલ્લગુટીકા	૧૨૬
બાલરક્ષકસોગઠી	૧૨૨	મરડાની ગોળી	૧૨૬
બાલરક્ષકઆસવ		મરિચ્યાદિવટી	૧૨૭
(અરવિંદાસવ)	૨૩૧	મરિચ્યાદિતેલ	૨૭૯
બાલરોગાન્તકારિષ્ટ	૨૩૨	મહાસુદરશનચૂર્ણ	૧૯૨
બાલારોગ્યચાટણ	૨૫૩	મહાપંચનિંબચૂર્ણ	૧૯૧
બાલામૃત	૨૯૬	મહારાસ્નાદિક્વાથ	૧૬૭
બિલ્વાદીતેલ	૨૭૮	મહામંજીષ્ટાદિક્વાથ	૧૬૬
બિભીતકઅવલેહ	૨૫૪	મહાયોગરાજગુગળ	૧૫૬
બોલબદ્ધરસ	૫૦	મહામારીગુટીકા (૧)	૧૨૭
બોલપર્પટી	૮૪	મહામારીગુટીકા (૨)	૧૨૮
બંગભસ્મ શ્વેત	૭	મહાલક્ષ્મીવિલાસરસ	૫૪
ભ		મહાલક્ષ્મીનારાયણરસ	૫૩
ભદ્રંદરાદિમોદક	૧૨૩	મહાસુગંધીતેલ	૨૭૯
ભૃંગરાજવટી	૧૨૫	મળશુદ્ધિચૂર્ણ	૧૯૩
ભૃંગરાજઆસવ	૨૩૩	મૃત્યુંજયરસ	૫૫
ભાગોતરવટી	૧૨૪	મૃતસંજીવનીસુરા	૨૩૩
ભીમસેનીગુટીકા	૧૨૫	મૃગમદાસવ	૨૩૪
ભૂતભૈરવરસ	૫૧	માજુને નાનખાહ	૨૫૪
મ		માજુને બુકરાત	૨૫૫
મન્મથવિલાસરસ	૫૧	માયાનોમલમ (બામ)	૨૯૭
મન્મથાભ્રરસ	૫૨	મુક્તાપિષ્ટી	૮

દવાનું નામ	પૃષ્ટ	દવાનું નામ	પૃષ્ટ
લક્ષ્મીવિલાસરસ	૫૯	વાયુનાશકપૌષ્ટિકગોળી	૧૩૭
લવંગાદિવટી	૧૩૪	વાયુહરીવજ્રવટી	૧૩૭
લઘુહરિતકીચૂર્ણ	૧૯૮	વાસાદિકવાથ	૧૬૯
લઘુચૂર્ણ	૧૯૯	વાજીકરણચૂર્ણ	૨૦૨
લવણભાસ્કરચૂર્ણ	૧૯૯	વાળાનીદવા	૨૦૨
લવંગાદિચૂર્ણ	૨૦૦	વાસાસવ	૨૩૮
લવંગાસવ	૨૩૬	વાસાવલેહ	૨૫૯
લાક્ષાદિતેલ (લઘુ)	૨૮૦	વાતનાશકતેલ	૨૮૧
લાલગુડા	૬૦	વિરેચનગુટીકા	૧૩૮
લીલાવતીવટી	૧૩૫	વિશુચિકાન્તવટી	૧૩૮
લીલાવિલાસરસ	૬૦	વિષમજ્વરનાશકગુટીકા	૧૩૯
લિંગવિરેચન	૨૦૦	વિષતિન્દુકવટી	૧૪૦
લોહભસ્મ	૧૦	વિશ્વનાથવટી	૧૪૦
લોધ્રાસવ	૨૩૭	વિજ્યાચૂર્ણ	૨૦૩
લોહાસવ	૨૩૮	વિષમુષ્ટયાસવ	૨૩૯
લોહપર્પટી	૮૬	વિડંગાસવ	૨૩૯
વ		વિષગર્ભતેલ	૨૮૨
વ્યાધિહરણરસ	૭૯	શ	
વ્યોષાદિવટી	૧૩૬	શતપત્ર્યાદિચૂર્ણ	૨૦૩
વસંતકુસુમાકરરસ	૬૧	શીતલપર્પટી	૮૬
વશિષ્ટચૂર્ણ	૨૦૧	શીતભંજીરસ	૬૨
વજ્રક્ષાર	૨૮૮	શીલાજીતપ્રયોગ	૬૩
વ્રણનાશકભસ્મ	૨૬૯	શિલાચંદ્રોદય	૮૦
વાતરાક્ષસરસ	૬૧	શિવાક્ષારપાચન	૨૦૫
વાતનાશકવટી	૧૩૬	શિરશૂલહરયોગ	૨૦૫

સુવર્ણપરાદ
સુવર્ણમંત્ર
સુરણચૂર્ણ નં. ૧
સુરણવટી નં. ૨
સુખવિરેચન
સુગંધીતેલ
સુધાંસુતેલ
સુરણક્ષાર
સુતરાજરસ (૧)
સુતરાજરસ (૨)
સુતસેખરરસ
સૂર્યપ્રભાવટી
સૂર્યક્ષારમિશ્રણ
સંજીવનીગુટીકા

હ

હરસની અકસીર દવા
હરસનો મલમ (૧)
હરસનો મલમ (૨)
હરિદ્રાદિચૂર્ણ
હરિતકીઅવલેહ

૧૧૨
ધવા
૧૬
૯૩
૧૮
૯૮
૨૨
૧૦૧
૨૧
૧૦૪
૧૭૪
૧૦૫
૧૭૫
૧૭૯
૧૧૭
ચૂર્ણ ૧૮૩
ચૂર્ણ ૧૮૮
વટી ૧૫૦

વીભંગ—હાડકું ભાંગવું

સંધાનકલેપ ૨૯૦
નાશકતેલ ૨૯૧

અર્શરોગ—હરસ

રિષ્ટ ૨૧૪
ીવટી ૯૭
ર્પનીગુટીકા ૯૯
રિષ્ટ ૨

વિપતિકરચૂર્ણ ૧૭૨
લીલાવિલાસરસ ૬૦
તસેખરરસ ૬૯
ારપર્પટી ૮૭

અહિફેનમોચક—અફીણછોડવું

અફીણ છોડવાની ગોળી ૯૩
અહીફિનવટી ૯૭

અપસ્માર —વાઈ

અમરસુંદરી ૯૫
અશ્વગંધારિષ્ટ ૨૧૭
સરસ્વતિચૂર્ણ ૨૦૭
સારસ્વતારિષ્ટ ૨૪૦

અપતંત્રક—હિસ્ટીરીઆ

અમરસુંદરીગુટીકા ૯૫
તાંડવારિચૂર્ણ ૧૮૦
ભૂતભૈરવરસ ૫૧
મલયચંદ્રોદય ૭૭
સારસ્વતારિષ્ટ ૨૪૦
હિસ્ટીરીયાનાશકક્વાથ ૧૬૯
હિસ્ટીરીયાનાશકચૂર્ણ ૨૧૧
હિસ્ટીરીયાનાશકવટી ૧૫૦

અનિદ્રા—ઉંઘ ન આવવી

ચંદ્રહાસઅર્ક ૨૨૪
નિદ્રોદયરસ ૪૩

અશ્મરી—પથરી

ચંદ્રપ્રભા નં. ૧ ૧૧૧
ચંદ્રપ્રભા નં. ૨ ૧૧૨

અતિસાર—ઝાડાથવા

અતિસારનાશકરસ ૧૬
અતિસારહરવટી ૯૩
આનંદભૈરવરસ ૧૮
આમરાક્ષસીગુટીકા ૯૮
કર્પૂરરસ ૨૨
કર્પૂરરસુંદરવટી ૧૦૧
કનકસુંદરરસ ૨૧
કુમકુમવટી ૧૦૪
કેશરાદિચૂર્ણ ૧૭૪
કેશરીવટી ૧૦૫
ગંગાધરચૂર્ણ ૧૭૫
જાતિફલાદિચૂર્ણ ૧૭૯
દાડીમીવટી ૧૧૭
દાડીમાષ્ટકચૂર્ણ ૧૮૩
પિપ્પલ્યાદ્યચૂર્ણ ૧૮૮
સંજીવનીવટી ૧૫૦

અસ્થીભંગ—હાડકું ભાંગવું

અસ્થિસંધાનકલેપ ૨૯૦
વાતનાશકતેલ ૨૮૧

અર્શરોગ—હરસ

અભયારિષ્ટ ૨૧૪
અર્શોઘ્નીવટી ૯૭
આયુષ્યવર્ધનીગુટીકા ૯૬
કાસ્કરોષારિષ્ટ ૨૧૯

ગુલાબીચૂર્ણ ૧૭૪
દાડીમીવટી ૧૧૭
પ્રવાહીકાનાશકવટી (૧) ૧૨૦
" (૨) ૧૨૦
બૃહતહરિતકીચૂર્ણ ૧૯૧
મરડાની ગોળી ૧૨૬
લઘુહરિતકીચૂર્ણ ૧૯૮
લઘુચૂર્ણ ૧૯૯
સર્જરસચૂર્ણ ૨૦૬
હ્રિબેરાદિકવાથ ૧૭૦

ઉદરરોગ—પેટનાંદરદો

કુમાર્યાસવ ૨૨૧
તામ્રભસ્મ ૪
ત્રિવૃતારિષ્ટ ૨૨૪
નારાચરસ ૪૧
નારાયણચૂર્ણ ૧૮૫
પંચસમચૂર્ણ ૧૯૦
પંચસકારચૂર્ણ ૧૮૯
વિજયાચૂર્ણ ૨૦૩
સૂર્યપ્રભાવટી ૧૪૯

ઉપદંશ—ફીરંગાપદંશ

ઉપદંશહરવટી ૯૯
કૃષ્ણચિંતામણી ૨૭
કૈશરાદિવટી ૧૦૫
ચોપચિનિયાદિચૂર્ણ ૧૭૬
રસસિંદુર ૭૮
વ્યાધિહરણરસ ૭૯

ઉન્માદ—ગાંડપણ

ઉન્માદગજકેશરી ૨૧
બ્રાહ્મી કવાથ ૧૬૫
" ઘૃત ૨૮૪
" તેલ ૨૭૮
" વટી ૧૨૩
" શરબત ૨૬૩
ભૂતભૈરવ ૫૧

કર્ણરોગ—કાનનાંદરદ

કર્ણબિંદુ ૨૯૪
કર્ણાનંદતેલ ૨૭૪
બિલ્વાદીતેલ ૨૭૮
સારિવાદીવટી ૧૪૭

કંઠમાળ—ગંડમાળા

કાંચનારગુગળ ૧૫૪
મહામંજીષ્ઠાદિકવાથ ૧૬૬
શિલાચંદ્રોદય ૮૦

કૃમિરોગ—પેટનાજીવડા

ક્રમિકુઠારરસ ૨૬
ક્રમિમુદગરરસ ૨૬

કુષ્ટરોગ—ચામડીનાંદરદો.

(રક્તવિકાર)

ઇચ્છાભેદીરસ ૨૦
કિશોરગુગળ ૧૫૪
કુષ્ટનાશકપ્રયોગ ૧૦૪

ગુલાબીચૂર્ણ ૧૭૪
દાડીમીવટી ૧૧૭
પ્રવાહીકાનાશકવટી (૧) ૧૨૦
" (૨) ૧૨૦
બ્હતહરિતકીચૂર્ણ ૧૯૧
મરડાની ગોળી ૧૨૬
લઘુહરિતકીચૂર્ણ ૧૯૮
લઘુચૂર્ણ ૧૯૯
સર્જરસચૂર્ણ ૨૦૬
હ્રિબેરાદિક્વાથ ૧૭૦

ઉદરરોગ—પેટનાંદરદો

કુમાર્યાસવ ૨૨૧
તામ્રભસ્મ ૪
ત્રિવૃતારિષ્ટ ૨૨૪
નારાચરસ ૪૧
નારાયણચૂર્ણ ૧૮૫
પંચસમચૂર્ણ ૧૯૦
પંચસકારચૂર્ણ ૧૮૯
વિજયાચૂર્ણ ૨૦૩
સૂર્યપ્રભાવટી ૧૪૯

ઉપદંશ—ફીરંગોપદંશ

ઉપદંશહરવટી ૯૯
કૃષ્ણચિંતામણી ૨૭
કેશરાદિવટી ૧૦૫
ચોપચિનિયાદિચૂર્ણ ૧૭૬
રસસિંદુર ૭૮
વ્યાધિહરણરસ ૭૯

ઉન્માદ—ગાંડપણ

ઉન્માદગજકેશરી ૨૧
બ્રાહ્મી ક્વાથ ૧૬૫
" ઘૃત ૨૮૪
" તેલ ૨૭૮
" વટી ૧૨૩
" શરબત ૨૬૩
ભૂતભૈરવ ૫૧

કર્ણરોગ—કાનનાંદરદ

કર્ણબિંદુ ૨૯૪
કર્ણાનંદતેલ ૨૭૪
બિલ્વાદીતેલ ૨૭૮
સારિવાદીવટી ૧૪૭

કંઠમાળ—ગંડમાળા

કાંચનારગુગળ ૧૫૪
મહામંજીષ્ઠાદિક્વાથ ૧૬૬
શિલાચંદ્રોદય ૮૦

કૃમિરોગ—પેટનાજીવડા

કૃમિકુઠારરસ ૨૬
કૃમિમુદગરરસ ૨૬

કુષ્ટરોગ—ચામડીનાંદરદો.
(રક્તવિકાર)

ઇચ્છાભેદીરસ ૨૦
કિશોરગુગળ ૧૫૪
કુષ્ટનાશકપ્રયોગ ૧૭૪

ગ્રહણી—સંગ્રહણી

અષ્ટામૃતપર્પટી ૮૨
કુટજાવલેહ ૨૪૪
ગ્રહણીકપાટરસ ૩૨
જાતિફલાદિવટી (૧) ૧૧૬
,, (૨) ૧૧૬
દુગ્ધવટી ૧૧૮
પિયુષવલ્લીરસ ૪૫
પંચામૃતપર્પટી ૮૩
મકરધ્વજપર્પટી ૮૫
લઘુલાઈચૂર્ણ ૫૯
લીલાવતીવટી ૧૩૫
સમીરગજકેસરીરસ ૬૫
સમીરગજકેશરીવટી ૧૪૫
સુવર્ણપર્પટી ૮૭
હંસપોટલીરસ ૭૨

ગલરોગ—ગળાનાંદરદો

કુલીંજનઅવલેહ ૨૪૫
ખદીરાદિવટી ૧૦૭

ગુલ્મરોગ—પેટનીગાંઠ

કોડીભસ્મ ૨
ગુલ્મકુઠારરસ ૩૩
ચવિકાસવ ૨૨૨
છીપભસ્મ ૩
યવક્ષારાદિચૂર્ણ ૧૯૫
વજ્રક્ષાર ૨૮૮
શંખભસ્મ ૧૧

છર્દિ—ઉલટી

છર્દિરિપુવટી ૧૧૩
છર્દિહરરસ ૩૭
છર્દિહરયોગ ૧૭૭
ઉલટીનાશકક્ષાર ૨૮૭

જ્વર—તાવ

અશ્વચોળી ૧૭
અભયાદિકવાથ ૧૫૯
એગ્યુમિક્શ્ચર ૨૯૪
કલ્પતરૂરસ ૨૪
ગોદંતીભસ્મ ૩
જયમંગલરસ ૩૭
જ્વરાંતક ૩૮
જ્વરાંતકવટી ૧૧૫
જ્વરભાસ્કરચૂર્ણ ૧૭૮
જ્વરનાશકચૂર્ણ ૧૭૭
જ્વરબિંદુ ૧૭૮
જ્વરભૈરવવટી ૩૨
જ્વરધ્નીવટી (૧) ૧૧૪
જ્વરધ્નીવટી (૨) ૧૧૫
ત્રિભુવનકિર્તી ૩૯
દ્વાત્રિંશાંગકવાથ ૧૬૩
નવીનસુદર્શન ૧૮૪
નાગરાદિપાચન ૧૬૪
નારાયણજ્વરાંકુશ ૪૨

વ્રણનાશકમલમ ૨૬૯
સમાંગગુગળ ૧૫૮

પામાકુષ્ટ—ખરજવું—ખસ

ખરજવાનો મલમ ૨૬૬
ખસનોમલમ ૨૬૬
જસતનો મલમ ૨૬૭
મંજીષ્ઠાદિચૂર્ણ (૨) ૧૯૫
રક્તશોધકઅર્ક ૨૩૫
રામબાણમલમ ૨૬૮

પીનસ—જુનો શળેખમ

આયુષ્યવર્ધનીગુટીકા ૯૯
પીનસહરી તમાકુ ૧૮૮
વ્યોષાદિવટી ૧૩૬

પ્રતિશ્યાય—શળેખમ

આકારકરભરાદિવટી ૯૮
ત્રિકટુચૂર્ણ ૧૮૧
દ્રાક્ષાસવ ૨૨૬
રસમાણિક્ય ૭૮
રાજેન્દ્રવટી ૧૩૪
વ્યોષાદિવટી ૧૩૬
હરિદ્રાદિચૂર્ણ ૨૧૦

પરદેશનું પાણીવિકાર

અપૂર્વમાલિનીવસંત ૧૭

પ્રમેહ—પરમીયો

કામધેનુરસ ૨૯
ચંદ્રપ્રભા નં. ૧ ૧૧૧
ચંદ્રપ્રભા નં. ૩ ૧૧૨
ચંદનાસવ ૨૨૩
ત્રિબંગભસ્મ ૫
દેવદાર્વારિષ્ટ ૨૨૭
પ્રમેહાન્તક ગોળીઓ ૧૨૦
પ્રમેહનાશકયોગ ૧૮૭
બ્રહતબંગેશ્વરરસ ૪૮
બંગભસ્મ શ્વેત ૭
રસભાસ્વાન ૫૭
લક્ષ્મીવિલાસરસ ૫૯
વસંતકુસુમાકરરસ ૬૧
સુવર્ણબંગ ૮૧
શોધનક્વાથ ૧૬૯

પ્રદર—રક્તપ્રદર

અશોકારિષ્ટ ૨૧૬
ગૌદંતીહરતાલભસ્મ ૩
દાર્વ્યાદિક્વાથ ૧૬૨
પ્રદરારીરસ ૪૪
પ્રદરારીરસ (૨) ૪૫
પ્રદરાન્તકવટી ૧૧૯
પ્રદરવિનાશકક્વાથ ૧૬૫
પ્રદરારિચૂર્ણ ૧૮૬
પ્રદરારિયોગ ૧૮૭
પ્રદરારિઅવલેહ ૨૫૦
પુષ્યાનુગચૂર્ણ ૧૮૯
નાગભસ્મ ૫

બ્રાહ્મીવટી ૧૨૩
મુક્તાપિષ્ટી ૮
યશદભસ્મ ૯
રૌપ્યભસ્મ ૯
શીલાજીતપ્રયોગ ૬૩

મસ્તકશૂળ—શીરદર્દ

ઈત્રીફુલકસનીજી ૨૪૩
કુમકુમાદ્યતેલ ૨૭૫
માથાનોમલમ (બામ) ૨૯૭
શિરશૂલહરચૂર્ણ ૨૦૪
શિરશૂલહરયોગ ૨૦૫

મહામારી—પ્લેગ

પવિત્રધૂપ ૧૮૬
મહાચંદ્રોદયરસ ૭૧
મહાજ્વરાંકુશ ૫૩

મુખરોગ—મોઢાનાંદરદ

ખદિરાદીવટી ૧૦૭
મુખદુર્ગંધનાશકયોગ ૧૯૩
મુખપાકનાશકગંડુપ ૧૬૮
મુખવાસવટી ૧૨૮

મૂર્ચ્છા—બેશુદ્ધિ

કુલવધુ ૩૦
ચૈતન્યરસ ૩૫
દ્રાક્ષાસવ ૨૨૬

મૂત્રકૃચ્છ્ર

ગોક્ષુરાદિગુગળ ૧૫૫
લિંગવિરેચન ૨૦૦
શીતલપર્પટી ૮૬
સૂર્યક્ષારમિશ્રણ ૨૧૦

યકૃતરોગ—કલેજાનાંદરદો

આરોગ્યવર્ધની નં. ૧ ૧૯
આરોગ્યવર્ધની ૧૯
કુમાર્યાસવ ૨૨૧
નૃપતિવલ્લભરસ ૪૦
માજુને નાનખાહ ૨૫૪
યકૃતરોગનાશકવટી ૧૨૯
યકૃતપ્લીહારીલોહ ૯૦
યવાનીકાઅવલેહ ૨૫૭
રોહિતારિષ્ટ ૨૩૬

યોનીરોગ

યોનીસંકોચનવટી ૧૩૧

રક્તસ્રાવ—લોહીપડવું

અહિફેનાસવ ૨૧૬
આમલક્યાદિલોહ ૮૮
ઉશીરાસવ ૨૧૮
કાકજંઘારિષ્ટ ૨૧૯
કામદુધારસ ૨૮
કુષ્માંડઅવલેહ ૨૪૫
ચંદ્રકળારસ ૩૫
પ્રવાલપિષ્ટ ૭
બોલપર્પટી ૮૪
રક્તસ્થંભકયોગ (૧) ૧૯૭

સુધાંસુતેલ ૨૮૧
હિંગુલવટી ૧૫૧

વાજીકરણ—પૌષ્ટિક દવાઓ

અભ્રકવટી ૯૫
અશ્વગંધાદિઅવલેહ ૨૪૧
અનંગકુસુમાકરરસ ૧૬
અંબરનું ચાટણ ૨૪૨
અંબરવિલાસગુટીકા ૧૦૦
કસ્તુર્યાદિવટી નં. ૧ ૧૦૨
,, નં. ૨ ૧૦૩
કસ્તુરીચંદ્રોદયમિશ્રણ ૨૫
કેશરાદિઅવલેહ ૨૪૬
ગોક્ષુરાદિઅવલેહ ૨૪૭
ચંદ્રોદય-મકરધ્વજ ૭૫
ચંદ્રોદયની ગોળીઓ ૧૧૦
ચંદ્રોદયમિશ્રણ ૩૬
દૂધનો મસાલો ૧૮૩
નારસિંહરસાયન ૧૮૪
પૂર્ણચંદ્રરસ ૪૬
વસન્તપૂર્ણચંદ્રરસ ૪૭
ભૃંગરાજઆસવ ૨૩૩
મન્મથાભ્રરસ ૫૨
મન્મથવિલાસરસ ૫૧
મુસલ્યાદિચૂર્ણ ૧૯૪
યાકુતી ૨૫૭
રાજ્યોગ ૧૩૩
વાજીકરણચૂર્ણ ૨૦૨
સાલમપાક ૨૬૧
સિંહવાહિનીવટી ૧૪૮
શિલાજીતની ગોળીઓ ૧૪૦
શ્રી નીલકંઠરસ ૭૧

વન્ધ્યત્વ—સંતાન ન થવા

ફળઘૃત ૨૮૫

વિદ્રધિ—ગાંઠ

આરોગ્યવર્ધની નં. ૨ ૧૯
ગાંઠ પકવવાનો લેપ ૨૯૦
દશાંગલેપ ૨૯૧
દોષઘ્નલેપ ૨૯૧

વિસર્પ—રતવા

દશાંગલેપ ૨૯૧
દુરાલભારિષ્ટ ૨૨૭

વિષુચિકા—કોલેરા

આમરાક્ષસીગુટીકા ૯૮
કર્પૂરાસવ ૨૧૯
કોલેરાની ગોળી ૧૦૬
મહામારીગુટીકા (૧) ૧૨૭
મહામારીગુટીકા (૨) ૧૨૮
મૃગમદાસવ ૨૩૪
વિષચિકાંતકવટી ૧૩૮
સર્વવ્યાધિનાશકરસ ૨૯૭

વિષમજ્વર—ટાઢીયો તાવ

કનકવટી ૧૦૧

પુનર્નવાદિક્વાથ	૧૬૫
પુનર્નવારિષ્ટ	૨૨૯
પુનર્નવાહરિતકીઅવલેહ	૨૫૧
પુનર્નવાદિમંડુર	૯૦
સોચનાશક ઉપાય	૨૦૬

સ્તનરોગ

દશાંગલેપ	૨૯૧
દુગ્ધશોધકક્વાથ	૧૬૨

સ્ત્રીઓ માટે પૌષ્ટિક દવા

અશોકારિષ્ટ	૨૧૬
શંશમની નં. ૨	૧૪૩
સુવર્ણમાક્ષિકભસ્મ	૧૩

સુતિકારોગ—સુવાવડીનાંદરદ

દશમૂલક્વાથ	૧૬૧
દશમૂલારિષ્ટ	૨૧૫
દેવદાર્વાદિક્વાથ	૧૬૩
પ્રતાપલંકેશ્વરરસ	૪૪
બત્રીશું (કાટલું)	૨૫૨

હીક્કા—હેડકી

વિશ્વનાથવટી	૪૦
હેડકીનાશકપ્રયોગ નં. ૧	૨૧૨
,, નં. ૨	૨૧૩

હૃદ્રોગ—છાતીનુંશુળ

અર્જુનારિષ્ટ	૨૧૪
બ્રહત્શૃંગારાભ્ર	૪૯

ક્ષીણતા—નબળાઈ

અશ્વગંધાદિઅવલેહ	૨૪૧
અંબરનુંચાટણ	૨૪૨
ગોક્ષુરાદિઅવલેહ	૨૪૭
ચ્યવનપ્રાશાવલેહ	૨૪૮
ચંદ્રોદયની ગોળીઓ	૧૧૦
પૌષ્ટિકમાજુન	૨૫૬
વિષમુષ્ટયાસવ	૨૩૯

ओ३म्

श्री धन्वन्तरये नमः

वैद्यक चिकित्सासार

प्रकरण १लुं — भस्म

अभ्रकभस्म

શોધન—સારા કાળા રંગનો ચમકતો પથર જેવો ભારી વજનનો અભ્રક લાવી તેને મુસમાં રાખી ખૂબ તપાવવો જેથી તે લાલ થઈ જશે તેને ગાયના દૂધમાં ઠારવો ફરી પાછું ગરમ કરી તેવી રીતે સાત વખત ઠારવાથી ઝીણો ભૂકો થઈ છુટો પડી જશે તેને ખાટી છાશમાં ગૌમૂત્રમાં ૪૮ કલાક પલાળી રાખી પછી તેની સાથે ખારેકના ઠળીઆ કે બોરના ઠળીઆ નાખી એક ધાબળીના કપડામાં નાખી ખૂબ ચોળવાથી તેનો ઝીણો ભૂકો વાસણમાં ભેગો થશે એ ભેગો થયેલ ભૂકો ઉપરથી કાઢી નાખતાં ચોખો અભ્રક અથવા શુદ્ધ ધાન્યાભ્રક મળ્યો ગણાય તેને સુકવી લેવું.

प्रमाण—૨ થી ૪ રતિભાર.

अनुपान—નાગરવેલના પાન સાથે કે મધ અથવા પાણી સાથે.

समय—સવાર, બપોર અને સાંજ, ત્રણ વખત.

उपयोग—અજીર્ણ, સંગ્રહણી, ઝાડા, ચૂંક, ગુલ્મરોગ, વાયુ, પેટનો ઝીણો દુખાવો અને મંદાગ્નિ તથા જીર્ણજ્વર, અને નબળાઈ મટાડી ખોરાક પચાવે છે.

३ गोदंती (हरताल) भस्म

बनावट—ગોદંતી હરતાલ કે જે સફેદ રંગની અને ગાય જેવી મળે છે તે લાવી તેને ગૌમૂત્રમાં નાખી એક બે કલાક સુધી ચડાવી શુદ્ધ થવા માટે ઉકાળી લઈ તેને પાણીથી ધોઈ સાફ કરી લેવી પછી તેને એક માટીના વાસણમાં કુંવારની લગદી વચ્ચે મૂકી સંપુટ બંધ કરી હલકો ગજપુટ આપી દેવો જેથી તેમાં સફેદ રંગની સારી ભસ્મ બની જશે, તેને કાઢી કપડે ચાળી બાટલી ભરી લેવી.

प्रमाण—૩ થી ૧૨ રતિભાર.

अनुपान—પાણી અથવા મધ કે ઘી સાથે.

समय—સવાર, સાંજ અથવા જરૂર પડે ત્યારે.

उपयोग—બાળકોની કૃશતા, નબળાઈ, માથાનો દુઃખાવો અને જીર્ણજ્વર તથા સ્ત્રીઓને થતો રક્તસ્રાવ, પ્રદર, રક્તપ્રદર, ખાંસી વગેરે મટાડે છે. મલેરીઆ તાવ માટે ઉત્તમ ગણાય છે. બાળકોનાં અનેક રોગમાં વાપરવાની ટેવ હોય તો સારો યશ આપે છે.

४ छीप (शुक्ति) भस्म

शोधन—કોડી પ્રમાણે શોધન કરવું.

मारण—લીંબુના રસમાં અથવા કુંવારના રસમાં તેને ખૂબ

તેમજ અનેક પ્રકારના યોગ બનાવવામાં આ ભસ્મ સારૂં કામ આપે છે.

सूचना—તામ્રભસ્મ એ જરા ઉગ્ર ઔષધ છે માટે એનું સેવન કરનારે યોગ્ય પથ્ય પાળવું જોઇએ.

૬ त्रिवंगभस्म

बनावट—શુદ્ધ કલાઇ તો. ૧૦, શુદ્ધ યશદ તો. ૧૦. શુદ્ધ સીસું (નાગ) તો. ૧૦ લાવી, ચુલામાં અગ્નિ કરી, તે ઉપર કડાઇ મૂકી તેમાં એ ત્રણે નાખી, ગરમ કરતાં રસ થાય ત્યારે તેમાં ખાખરાના પુષ્પ (કેસુડાના ફુલ) નાખતા જવું અને વડના ડંડાથી ખૂબ હલાવવું. જ્યારે બરાબર ભસ્મ થાય ત્યારે ઉતારી લેવું અને પછી તેને કપડે ચાળી લેવું. એ ચાળેલી ભસ્મને કુંવારના રસમાં ઘુંટી તેને ગજપુટ અગ્નિ આપવો આ પ્રમાણે ઘુંટી સાતેક ગજપુટ આપવાથી ઉત્તમ પીળા રંગની માખણ જેવી ભસ્મ થાય છે.

प्रमाण—૨ થી ૪ રતિભાર.

अनुपान—માખણ સાથે.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग—પ્રમેહ ધાતુક્ષીણતા, પ્રદર, નબળાઇ, વગેરે માટે ઉત્તમ બનાવટ છે.

૭ नागभस्म

बनावट—શુદ્ધ સીસું લાવી તેને કડાઇમાં નાખી ચુલે ચડાવી ગરમ કરી તેમાં આકડાના ફુલ નાખતા જવું અને લોઢાના તવેથાથી હલાવતા જવું. આ પ્રમાણે ચાર ૭ કલાક અગ્નિપર હલાવવાથી ભસ્મ થઇ જાય ત્યારે ઉતારી ઠંડુ થયા બાદ કપડે ચાળી લેવું અને જો ભસ્મ ૪૮ તોલા હોય તો તેમાં શુદ્ધ મનશીલ તોલા ૪ નાખી અર-

માથાનો દુઃખાવો, હાડકાંની નબળાઇ, ક્ષય જીર્ણજ્વર, રક્તસ્રાવ, પિત અને કફના વ્યાધિમાં સારો ફાયદો આપે છે તથા પૌષ્ટિક છે.

૯ प्रवालपिष्टि

बनावट—પ્રવાલ લાવી તેને શુદ્ધ કરી ગરમ પાણીથી ધોઇ સાફ કરી સુકવી લેવું. અને તેને લોહની ખરલમાં ખાંડી બારીક ચૂર્ણ કરી કપડછાણ કરી લેવું. આ ચૂર્ણ ખરલમાં નાખી તેમાં ગુલાબજળ નાખી દરરોજ દિવસે ઘુંટી રાત્રે ચંદ્રમાનો પ્રકાશ હોય ત્યાં અગાસીમાં રાખી મુકવું. આ પ્રમાણે પંદર દિવસ ઘુંટી સુકાવી પછી તેને કપડે ચાળી બાટલીમાં ભરી રાખવું. જો સૂર્યપુટી કરવી હોય તો લીંબુના રસમાં કે કુંવારમાં ઘુંટી તડકે સુકવી પંદર દહાડા તેમ કરવાથી સૂર્ય-પુટી ભસ્મ થાય.

प्रमाण—૩ થી ૬ રતિભાર.

अनुपान—માખણ, મધ કે દૂધ સાથે.

समय—સવાર સાંજ બે વખત.

उपयोग—નબળાઇ, ખાંસી, રક્તપિત, મગજની ગરમી, છાતીનો દુઃખાવો, જીર્ણજ્વર, હાથપગનો દાહ, છાતીમાંથી પડતું લોહી તથા પિતવિકારથી થતાં દરદો મટાડી શક્તિ આપે છે. સ્વભાવમાં આ દવા ઠંડી અને પૌષ્ટિક છે.

૧૦ वंगभस्म श्वेत

बनावट—શુદ્ધ કરેલી કલઇ લઇ તેને ચુલા ઉપર ચડાવેલ એક કડાઇમાં નાખી ગરમ કરવી. અને તેનો રસ થતાં તેમાં પલાશ પુષ્પ (કેસુડાના ફુલ) નાખતા જવું અને લોઢાના તાવેથાથી હલાવતા જવું બરાબર ૪ થી ૬ કલાક આ પ્રમાણે, મધ્ય અમિપર

उपयोग—મગજની નબળાઇ, ખોટી ગરમી, માથાનો દુઃખાવો, ક્ષય, જીર્ણજ્વર, હૃદયરોગ, ખાંસી અને નબળાઇ મટાડી શક્તિ આપે છે.

सूचना—આ પિષ્ટિને બદલે ભસ્મ કરવી હોય તો પિષ્ટિ કર્યા બાદ તેને સ્ત્રીના દૂધ (ધાવણ) માં ઘુંટી એક નાનો ગજપુટ આપવાથી ઉત્તમ ભસ્મ બને છે.

१२ यशदभस्म

बनावट—શુદ્ધ યશદ લાવી તેને કડાઇમાં નાખી ચુલે ચડાવી ગરમ કરી રસ જેવું થાય ત્યારે તેમાં ખસખસના ડોડવા તથા ભાંગ થોડાં થોડાં નાખતા જવું અને લોઢાના તાવેથાથી ખૂબ હલાવ્યા કરવું. આ પ્રમાણે ચાર ૭ કલાક સુધી સખ્ત અગ્નિના તાપ ઉપર હલાવવાથી તથા ઉપરની દવાઓ બે બતાવી તે નાખવાથી યશદની ભસ્મ થઇ જશે. તેને ચુલા ઉપર રહેવા દેવી અને જ્યારે બરાબર ઠરી જાય ત્યારે ઉતારી લઇ કપડે ચાળી લેવી. આ તૈયાર થયેલી ભસ્મને મલાઇ (દહીંનીતર) માં ઘુંટી ટીકડી કરી સુકવી ગજપુટનો અગ્નિ આપવો. આ પ્રમાણે દશ ગજપુટ આપવાથી ખુલતા પીળા રંગની ઉત્તમ માખણ જેવી ભસ્મ થશે તેને કપડે ચાળી રાખી મુકવી.

प्रमाण—૨ થી ૩ રતિભાર. **अनुपान**—માખણ કે મધ સાથે.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग—ખાંસી, સંગ્રહણી, જીર્ણજ્વર, પ્રદર, નબળાઇ, હાથ પગનો દાહ, ગરમી, મગજનું દરદ, ક્ષય, વગેરે મટાડી નબળાઇ મટાડે છે.

१३ रौप्यभस्म

बनावट—શુદ્ધ ચાંદીને એસીડના યોગથી બારીક ભૂકો કરવો અથવા તેના બારીક પત્રાં મશીનથી કરાવી લેવાં અને પછી તેને

ભૂકાને કેળના ઝાડનો રસ કાઢી તેમાં બે દિવસ પલાળી રાખી મુકવું.

मारण—કેળના રસના પ્રથમ ત્રણ પુટ તથા ગૌમૂત્રના ૧૦ પુટ, કુંવારના રસના ૭ પુટ તથા ત્રીફળાના કવાથના ૫ પુટ એવી રીતે જુદા જુદા ૨૫ પુટ આપવા. દરેક ચીજમાં એક એક દિવસ ઘુંટી એકેક ગજપુટ આપવો. છેવટે ઘેરા રંગની લાલ ભસ્મ તૈયાર થાય ત્યારે તેને ૫ ગજપુટ જાંબુના રસના આપવા અથવા એક ગજપુટ હીંગળાનો આપી તૈયાર કરી કપડે ચાળી બાટલી ભરી રાખવી. આટલા પુટ બરાબર આપવાથી નરમ ખુલતી અને સારા રંગની ભસ્મ તૈયાર થઇ જશે.

प्रमाण—૨ થી ૪ રતિભાર.

अनुपान— મધ સાથે ચાટી ઉપર દૂધ પીવું.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग—ક્ષીકાસ, પાંડુ, હરસ, નબળાઇ, મંદાગ્નિ, મગજની નબળાઇ, ક્ષીણતા, વિર્યશ્રાવ, નેત્રની કમજોરી વગેરે મટી બળ, વિર્ય વધારે છે.

૧૫ शंखभस्म

शोधन—મોટા શંખ લાવી તેના ટુકડા કરી અગ્નિ વચ્ચે મુકી ખૂબ તપાવી તેને લીંબુના રસમાં ઠારવા આ પ્રમાણે બે ત્રણ વખત કરવાથી નરમ ભૂકો થઇ જશે.

मारण—આ શુદ્ધ કરેલ શંખના ભૂકાને ખરલમાં નાખી લીંબુના રસમાં અથવા કુંવારના રસમાં ઘુંટીને ટીકડી બનાવી સુકવી સંપુટમાં ભરી ગજપુટનો એક અગ્નિ આપવાથી ફુલીને શ્વેત રંગની ભસ્મ થઇ જશે તે વાટી કપડે ચાળી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૩ થી ૬ રતિભાર.

શરદી, શળેખમ, શ્વાસ લેવાની મુશ્કેલી વગેરે દરદો માટે ઉત્તમ ગણાય છે.

१७ सुवर्णभस्म

बनावट—ચંદ્રોદય બનાવતાં જે સુવર્ણનો ભૂકો તળીઆમાં કાચી ભસ્મ રૂપે રહે તે તોલા બે અથવા ચાર હોય તો તે લાવીને તેને ખરલમાં બરાબર બારીક ઘુંટી તેમાં તુલસીના પત્રનો રસ તો. ૨૦ નાખી બરાબર ઘુંટી સુકાયા જેવું થાય ત્યારે તેને એક કાચની પ્લેટ ઉપર નાખી પાતળું હોય તેમ પાથરી દેવું અને તડકે રાખી સુકવી લેવું. સુકાય ત્યારે એમને એમ પડ રૂપે ઉખેડી આવે તેમ તેને સંભાળથી કાઢી લઇ એક સરાવમાં મુકી ઉપર બીજું સરાવ ઢાંકી કપડમાટી બરાબર કરી સુકવી લઇ અર્ધ ગજપુટ છાણાનો અગ્નિ આપવો. આ પ્રમાણે ૫ થી ૧૦ સુધી હલકા ગજપુટ આપી છેવટે એક સારો ગજપુટ આપતાં ખુલ્લા લાલ રંગની ભસ્મ બની તૈયાર થશે તેને વાટી બાટલીમાં ભરી રાખવી.

प्रमाण—૧ રતિભાર.

अनुपान—મધ અથવા માખણ સાથે ચાટી ઉપર દૂધ પીવું.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग—ક્ષય, નબળાઇ, ધાતુક્ષીણતા, જીર્ણજ્વર,, પાંડુ, ઉન્માદ, વિર્યદોષ, મગજની કમજોરી તથા બીજા અનેક રોગમાં વાપરવાથી સારો ફાયદો થાય છે.

१८ सुवर्णमाक्षिकभस्म

बनावट—સુવર્ણમાક્ષિક લાવી તેને ગરમ પાણીથી ધોઇ મુસ્ત્રી માફ કરી તેનો ભૂકો કરી ચુલાપર એક તવો ચડાવી તેમાં

रीत—પારદ, ગંધકની કજ્જલી કરી તેમાં બીજાં વસાણાં નાખી લીંબુના રસ સાથે બાર કલાક સુધી ખરલમાં ઘુંટી રતીભાર ની ગોળી બનાવી સુકવી બાટલીમાં ભરી લેવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી.

अनुपान—સ્વચ્છ પાણી.

समय—દર બબ્બે કે ત્રણ ત્રણ કલાકે.

उपयोग—કોલેરાનું શૂળ, ઝાડા, વાયુ, અજીર્ણ, અગ્નિમાંદ્ય વગેરે પાચનક્રિયાનાં દરદો માટે ઉત્તમ.

૨૦ अग्निरस

बनावट— શુદ્ધપારદ ભાગ ૧ શુદ્ધ ગંધક ભાગ ૨
પીપર ભાગ ૩ મોટી હરડેની છાલ ભાગ ૪
બહેડાંની છાલ ભાગ ૫ અરડુસીનાં સુકેલાંપાન ભાગ ૬

रीत—બધાંને બારીક વાટી પારદ ગંધકની કજ્જલીમાં મેળવી ઘુંટી તેને બાવળની છાલના કવાથની ૨૧ ભાવના આપી ઘુંટી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૬ થી ૧૨ રતિભાર મધ સાથે ચાટી ઉપર દૂધ પીવું.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત અથવા ચાર ચાર કલાકે.

उपयोग—ગમે તે પ્રકારની ખાંસી, સ્વરભંગ, શ્વાસ અને ગળાનાં દરદો મટી કફ છુટો પડે છે, લોહી પડતું હોય તો બંધ કરી ક્ષયની ખાંસીને ફાયદો આપે છે.

રસ નાખી ઘુંટીને રતિભારની ગોળી કરી લેવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી. **अनुपान**—મધ સાથે.

उपयोग—કફજન્ય તાવ, નપુંસકતા, નબળાઇ, કફ, ખાંસી, વગેરે માટે ઉત્તમ છે અને વાજીકરણ તરીકે સારી બનાવટ છે.

૨૪ अपूर्वमालिनीवसंत

बनावट—વૈક્રાંતભસ્મ, અભ્રકભસ્મ, તામ્રભસ્મ, સુવર્ણમાક્ષિકભસ્મ, રૌપ્યભસ્મ, બંગભસ્મ, પ્રવાલભસ્મ, લોહભસ્મ, રસસિંદુર, જસતભસ્મ, મુક્તાપિષ્ટી, શંખભસ્મ, શુદ્ધ ટંકણખાર એ દરેક ચીજ એકેક તોલો લેવી.

रीत—બધી ચીજોને ખરલમાં બરાબર ઘુંટી લઇ તેને શતાવરીના ક્વાથ કે રસની, ધોળીમુશલીના ક્વાથની, ગોખરૂની, બહુફલીની, હળદરની ત્રણ ત્રણ ભાવના આપી ચાંદનીમાં સુકવીને બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૧ થી ૩ રતિભાર.

अनुपान—મધ અને પીપર સાથે અથવા માત્ર ઘી સાથે અથવા રોગાનુસાર જુદા જુદા અનુપાનથી આપી શકાય છે.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग—નબળાઇ, ધાતુક્ષીણતા, જીર્ણજ્વર, ખાંસી, પ્રમેહ, અને પરદેશનું પાણી લાગવાથી થતાં અનેક પ્રકારનાં દરદોમાં વપરાય છે, ખાસ કરી પૌષ્ટિક છે.

૨૫ अश्वचोळी

बनावट—શુદ્ધ પારદ, ગંધક, વછનાગ, ટંકણખાર, શુદ્ધ હરતાલ, હરડાં, બહેડાં, આંમળાં, સુંઠ, મરી, પીપર, શુદ્ધ નેપાળો.

૨૭ आरोग्यवर्धनी नं. १

बनावट— पारद	तो. १	गंधक	तो. १
લોહભસ્મ	તો. ૧	અભ્રકભસ્મ	તો. ૧
તામ્રભસ્મ	તો. ૧	હરડેછાલ	તો. ૧
બહેડાંછાલ	તો. ૨	આમળાં	તો. ૨
શિલાજીત	તો. ૨	ગુગળ	તો. ૪
ચિત્રકછાલ	તો. ૪	કડુ	તો. ૨૨

रीत—પ્રથમ પારદ, ગંધકની કજ્જલી બનાવવી, તેમાં બીજી ભસ્મો મેળવી બાકીની પાંચ વસ્તુઓનું ચૂર્ણ તેમાં મેળવવું, પછી ગુગળનો જુદો પાક કરી તેમાં શિલાજીત મેળવી તૈયાર કરેલું ચૂર્ણ નાખી ઘુંટી લેવું અને તેને લીંબડાના પાનના રસમાં ત્રણ દિવસ બરાબર ઘુંટી સુકવીને બાટલી ભરી લેવી કે ગોળી બનાવી રાખવી.

प्रमाण—૩ થી ૬ રતિભાર દિવસમાં બે અથવા ત્રણ વખત.

अनुपान—દૂધ અથવા પાણી.

उपयोग—સોજા, યકૃતરોગ, બરલ ઉદરરોગ, કબજીઆત, જ્વર, જીર્ણજ્વર, પાંડુરોગ, મંદાગ્નિ, કુષ્ટરોગ, લોહીબિગાડ, પિત્તનો વધારો, સર્વાંગશોથ, મેદરોગ, ઋતુની અટકાયત વગેરે મટાડી શરીર હલકું તથા તેજસ્વી બનાવે છે.

सूचना—આ દવા ચાલે ત્યારે બનતાં સુધી માત્ર દૂધ અથવા દૂધભાતનો ખોરાક લેવાથી દવા તરત સારી અસર કરે છે. જુના રોગો મટાડવા આ દવા લાંબો વખત લેવાની જરૂર છે.

૨૮ आरोग्यवर्धनी

बनावट—શુદ્ધ પારદ, ગંધક, લોહભસ્મ, અભ્રકભસ્મ, તામ્રભસ્મ એ દરેક ઓક તોલો.

૨૭ आरोग्यवर्धनी नं. १

बनावट—	પારદ	તો. ૧	ગંધક	તો. ૧
	લોહભસ્મ	તો. ૧	અભ્રકભસ્મ	તો. ૧
	તામ્રભસ્મ	તો. ૧	હરડેછાલ	તો. ૧
	બહેડાંછાલ	તો. ૨	આમળાં	તો. ૨
	શિલાજીત	તો. ૨	ગુગળ	તો. ૪
	ચિત્રકછાલ	તો. ૪	કડુ	તો. ૨૨

रीत—પ્રથમ પારદ, ગંધકની કજ્જલી બનાવવી, તેમાં બીજી ભસ્મો મેળવી બાકીની પાંચ વસ્તુઓનું ચૂર્ણ તેમાં મેળવવું, પછી ગુગળનો જુદો પાક કરી તેમાં શિલાજીત મેળવી તૈયાર કરેલું ચૂર્ણ નાખી ઘુંટી લેવું અને તેને લીંબડાના પાનના રસમાં ત્રણ દિવસ બરાબર ઘુંટી સુકવીને બાટલી ભરી લેવી કે ગોળી બનાવી રાખવી.

प्रमाण—૩ થી ૬ રતિભાર દિવસમાં બે અથવા ત્રણ વખત.

अनुपान—દૂધ અથવા પાણી.

उपयोग—સોજા, યકૃતરોગ, બરલ ઉદરરોગ, કબજીઆત, જ્વર, જીર્ણજ્વર, પાંડુરોગ, મંદાગ્નિ, કુષ્ટરોગ, લોહીબિગાડ, પિત્તનો વધારો, સર્વાંગશોથ, મેદરોગ, ઋતુની અટકાયત વગેરે મટાડી શરીર હલકું તથા તેજસ્વી બનાવે છે.

सूचना—આ દવા ચાલે ત્યારે બનતાં સુધી માત્ર દૂધ અથવા દૂધભાતનો ખોરાક લેવાથી દવા તરત સારી અસર કરે છે. જુના રોગો મટાડવા આ દવા લાંબો વખત લેવાની જરૂર છે.

૨૮ आरोग्यवर्धनी

बनावट—શુદ્ધ પારદ, ગંધક, લોહભસ્મ, અભ્રકભસ્મ, તામ્રભસ્મ એ દરેક એક તોલો.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી.

अनुपान—ઠંડુપાણી.

उपयोग—લોહીબિગાડ, ખસ, ઉપદંશ, ઉદરરોગ, બરલ, તાવ અથવા જ્યાં જુલાબની જરૂર જણાય ત્યાં આ ગોળી આપવાથી ત્રણ ચાર કલાકમાં એક ગોળીથી ત્રણ અને બે ગોળીથી છ આસરે જુલાબ લાગી કોઠો સાફ થાય છે.

सूचना—જુલાબ હમેશાં ખાલી પેટે લેવો અને જુલાબ લીધા પછી વચ્ચે પાણી ન પીવું. જ્યારે જુલાબ બંધ કરવો હોય ત્યારે દહીંભાત અથવા ખીચડી, ઘી, છાશ ખાવાં, જો તેથી પણ કદાચ જુલાબ બંધ ન થાય તો સાકરવાળું પાણી પીવાથી જુલાબ તરતજ બંધ થઇ જાય છે.

३० उन्मादगजकेशरीरस

बनावट—શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ગંધક, શુદ્ધ મનશીલ, શુદ્ધ ધતુર બીજ, સમભાગે લઇ બારીક વાટી તેને ખુરાશાનીવજનો કવાથ કરી સાત ભાવના આપવી. બીજી સાત ભાવના બ્રાહ્મીના કવાથની કે સ્વરસની આપી ઘુંટી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૩ થી ૬ રતિભાર.

अनुपान—માખણ સાથે.

उपयोग—ઉન્માદ (ગાંડપણ), અપસ્માર (વાઇ), મગજનાં દરદો મટે છે.

३१ कनकसुंदररस

बनावट—મરી, શુદ્ધ ગંધક, શુદ્ધ હિંગળો, વચ્છનાગ, શુદ્ધ પાપર, ટંકણખાર ફુલાવેલો શુદ્ધ ધતુરાનાં બીજ, એ સર્વે સમભાગે

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી.

अनुपान—ઠંડુપાણી.

उपयोग—લોહીબિગાડ, ખસ, ઉપદંશ, ઉદરરોગ, બરલ, તાવ અથવા જ્યાં જુલાબની જરૂર જણાય ત્યાં આ ગોળી આપવાથી ત્રણ ચાર કલાકમાં એક ગોળીથી ત્રણ અને બે ગોળીથી ૭ આસરે જુલાબ લાગી કોઠો સાફ થાય છે.

सूचना—જુલાબ હમેશાં ખાલી પેટે લેવો અને જુલાબ લીધા પછી વચ્ચે પાણી ન પીવું. જ્યારે જુલાબ બંધ કરવો હોય ત્યારે દહીંભાત અથવા ખીચડી, ઘી, છાશ ખાવાં, જો તેથી પણ કદાચ જુલાબ બંધ ન થાય તો સાકરવાળું પાણી પીવાથી જુલાબ તરતજ બંધ થઇ જાય છે.

३० उन्मादगजकेशरीरस

बनावट—શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ગંધક, શુદ્ધ મનશીલ, શુદ્ધ ધતુર બીજ, સમભાગે લઇ બારીક વાટી તેને ખુરાશાનીવજનો કવાથ કરી સાત ભાવના આપવી. બીજી સાત ભાવના બ્રાહ્મીના કવાથની કે સ્વરસની આપી ઘુંટી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૩ થી ૬ રતિભાર.

अनुपान—માખણ સાથે.

उपयोग—ઉન્માદ (ગાંડપણ), અપસ્માર (વાઇ), મગજનાં દરદો મટે છે.

३१ कनकसुंदररस

बनावट—મરી, શુદ્ધ ગંધક, શુદ્ધ હિંગળો, વછનાગ, શુદ્ધ પીપર, ટંકણખાર ફુલાવેલો શુદ્ધ ધતુરાનાં બીજ, એ સર્વે સમભાગે

રીત—ઉપરની ચીજોને ખરલમાં બારીક વાટી તેને નાગર વેલનાં પાનની ત્રણ ભાવના, આદુના રસની ત્રણ ભાવના, જેઠીમધના ક્વાથની સાત ભાવના આપી ચણા પ્રમાણે ગોળી બનાવી રાખવી.

प्रमाण—બબ્બે ગોળી દિવસમાં ત્રણ વખત.

अनुपान—સહેજ ગરમ પાણી સાથે લેવી.

उपयोग—ખાંસી, દમ. શ્વાસ, કફ વગેરે મટે છે.

३४ कफकेतुरस

बनावट—પીપર, ટંકણખાર ફુલાવેલ, શુદ્ધ વછનાગ, એ દરેક એકેક તોલો લઇ ખરલમાં વાટી તેને આદુના રસમાં ત્રણ દિવસ (ત્રણ ભાવના) ઘુંટી મગ પ્રમાણે ગોળી બનાવી સુકવી રાખવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી.

अनुपान—આદુનો રસ અથવા મધ સાથે,

उपयोग—ખાંસી, શ્વાસ, કફનો રોગ, ત્રિદોષ, કર્ણરોગ અને દાંતના દરદો વગેરે મટે છે.

३५ कफकेशरीरस

बनावट—કુંવારના રસમાં બનાવેલી ધાપાણ (ગૌદંતી) ભસ્મ તોલા ૧૦, શુદ્ધ મનશીલ તોલા ૨ા, બન્ને દવાઓને ખરલમાં નાખી બે પહોર ઘુંટી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૩ થી ૬ રતીભાર મધ સાથે.

समय—સવાર સાંજ બે વખત અથવા જરૂર પ્રમાણે.

उपयोग—ખાંસી, શ્વાસ, દમ વગેરેમાં કફ છુટો કરવા માટે આ ઉપાય સારો છે. દમ અને ખાંસી મટે છે.

३८ कस्तुरीचंद्रोदयमिश्रण

बनावट—વાટેલો ચંદ્રોદય તો. ૧, કસ્તુરી તો. ૦॥, બંને ખરલમાં વાટી બરાબર બારીક કરી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण—૦॥ થી ૧ રતિભાર સવારે તથા રાત્રે.

अनुपान—મધ સાથે ચાટી ઉપર દ્રાક્ષાસવ પીવો.

उपयोग—હૃદય અને મગજની કમજોરી, ખાંસી, નપુંસકતા, ક્ષયરોગ, બહુમૂત્ર, વાતવિકાર, તેમજ દરેક રોગમાં આ માત્રા સારૂં પરિણામ તરતમાં બતાવે છે. કેમકે તે ઉષ્ણ અને યોગવાહી તથા બલ્ય છે.

सूचना—પૌષ્ટિક ખોરાક, ઘૃત-દૂધ વગેરે બરાબર આપવું.

३९ कस्तुरीभैरवरस

बनावट—

શુદ્ધ હિંગળો	તો. ૧	શુદ્ધ વચ્છનાગ	તો. ૧
જાયફળ	તો. ૧	કાળાંમરી	તો. ૧
પીપર	તો. ૧	ટંકણખાર	તો. ૧
કસ્તુરી	તો. ૧	જાવંત્રી	તો. ૧

रीत—સર્વને ખરલમાં વાટી ઘુંટી પાણીમાં મર્દન કરી મગ પ્રમાણે ગોળી બનાવી રાખવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી માણસ માટે, તથા ૦॥ થી ૧ ગોળી નાનાં બાળક માટે.

अनुपान—મધ અથવા આદુના રસ સાથે.

समय—જરૂર જણાય ત્યારે.

उपयोग—વાતરોગ, આંચકી, ધનુરવાયુ, મોનીજ્વરોતાવ, મગીવાયુ, હિસ્ટીરીયાવાયુ, લકવો વગેરે માટે અને શરીરમાં તુરત સ્ફુર્તિ તથા ગરમી લાવે.

अनुपान—મોથના ઉકાળા સાથે અથવા પાણી સાથે.

उपयोग—પેટનાંકમી તેમજ કમીને લીધે થતા બીજા વિકારો મટાડી જઠરાગ્નિ પ્રદિપ્ત કરે છે. ત્રણ દિવસ બરાબર લેવાથી પેટનાં કરમીયાં નીકળી જાય છે. દવા લીધા પછી એક જુલાબ લેવો.

૪૨ क्रव्यादरस

बनावट—

શુદ્ધ પારદ	તો. ૧	શુદ્ધ ગંધક	તો. ૪
તામ્રભસ્મ	તો. ૦॥	લોહભસ્મ	તો. ૦॥

रीत—ઉપરની વસ્તુઓને પર્પટીની પેઠે કડાઇમાં ગરમ કરી કેળના પાન પર ઢાળી લઇ ખરલમાં નાંખી ઘુંટીને લીંબુના રસની તથા પંચકોલની* એકેક ભાવના આપી ત્યારબાદ તેમાં ટંકણખાર, બીડ લવણ અને મરી એકેક તોલો મેળવી છેવટ ચણાના ખારની સાત ભાવના આપી એકેક વાલની ગોળી બનાવી સુકવી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી.

समय—જરૂર પ્રમાણે અથવા સવાર, બપોર, સાંજ.

अनुपान—છાશ અથવા સ્વચ્છ પાણી.

उपयोग—ઉલટી, અજીર્ણ, શૂળ, ગોળો ચડવો, મળાવરોધ અગ્નિમાંધ, બરલ તેમજ તમામ ઉદરરોગમાં આ દવા સારી વખણાય છે.

૪૩ कृष्णचिंतामणीरस

बनावट—

શુદ્ધ રસકપુર	તો. ૪	હીમેજ	તો. ૮
એલચી	તો. ૨	દાડમનાં ફુલ	તો. ૨
કાથો	તો. ૨	પીપર	તો. ૨
મરી	તો. ૨	બોદાર	તો. ૨

* પંચકોલ એટલે પીપર, પીપરીમૂળ, ચવક, ચિત્રક અને શુંઠ.

૪૫ कामधेनुरस

बनावट—રસસિંદુર, અભ્રકભસ્મ, નાગભસ્મ. સુવર્ણમાક્ષિકભસ્મ, જસતભસ્મ, રૌપ્યભસ્મ, એ દરેક એકેક તોલો લઇ તેને ઘુંટી ખરલમાં રાખી તેમાં કેળના કંદનો રસ નાખી એક ભાવના આપી ઘુંટી સુકવી લેવું. પછી તેમાં ભીમસેનીકપુર તોલો ૧ નાખી દઇ ઘુંટી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ રતિભાર.

अनुपान—પાણી કે દૂધ સાથે સવાર, સાંજ બે વખત લેવાય.

उपयोग—બધી જાતના પ્રમેહ, પ્રદર, શુક્રમેહ, મધુમેહ, જીર્ણજ્વર, ક્ષય, નબળાઇ વગેરે મટી શક્તિ આપે છે.

૪૬ काळोरस

बनावट—શુદ્ધ પારદ તો. ૦ાા, શુદ્ધ ગંધક તો. ૦ાા, ફુલાવેલ ટંકણખાર તો. ૨, શુદ્ધ નેપાળો તો. ૩ાા, એરંડીની મીંજ તો. ૪, સુંઠ તો. ૨ાા કાળાંમરી તો. ૧ાા, નસોતરની છાલ તો. ૨ાા, હરડેછાલ તો. ૬ એ દરેકનું ચૂર્ણ લેવું.

रीत—પ્રથમની બે દવાની કજ્જલી કરી તેમાં બીજી દવાઓ ઘુંટી મેળવી સાત દિવસ ખરલમાં વાટવું એટલે કાળો રસ થશે.

प्रमाण—૨ રતિભાર અથવા તેથી ઓછો, પ્રકૃતિ પ્રમાણે લેવાય.

अनुपान—ગરમ પાણી સાથે લેવું.

उपयोग—પેટનું શૂળ, શ્વાસ, ઉપદંસ, સસણી, વરાધ. અજીર્ણ-નુંમેર, હડખવા, પાંડુરોગ, જ્વર, શીળસ, વિષમજ્વર, જીર્ણજ્વર. ત્રિદોષ, મળવિકાર, વગેરેમાં પેટ સાફ કરી જુલાબ લાવે અને શરીરનું શોધન કરી ઉપરની દરેક વ્યાધિ મટાડે.

જાગ્રતિ આવે છે. જરૂર પડયે અંજન અથવા નસ્ય રૂપે પણ આપી શકાય છે.

૪૬ ગર્ભપાળરસ

બનાવટ—	શુંઠ	તો, ૧	મરી	તો. ૧
	તજ	તો. ૧	તમાલપત્ર	તો. ૧
	એલચી	તો. ૧	ધાણા	તો. ૧
	શહાજીરૂં	તો. ૧	ચવક	તો. ૧
	દ્રાક્ષ	તો. ૧	દેવદાર	તો. ૧
	નાગભસ્મ	તો. ૧	બંગભસ્મ	તો. ૧
	શુદ્ધ હિંગળો	તો. ૧	લોહભસ્મ	તો. ૦ાા
	પીપર	તો. ૧		

રીત—સર્વ ઔષધોનું ચૂર્ણ લઇ તેમાં ભસ્મો મેળવી ખરલમાં ઘુંટી તેને શ્વેત ગરણીના રસની સાત ભાવના આપવી. બાદ વટાણા પ્રમાણે ગોળી બનાવીને સુકવી બાટલી ભરી લેવી.

પ્રમાણ—૧ થી ૨ ગોળી દિવસમાં બે વખત.

અનુપાન—કાળીદ્રાક્ષને પાણીમાં પલાળી તેનો સ્વરસ કાઢી તે તોલા ૨ તથા ઉપરની દવા સાથે લઇ ઉતારી જવી.

ઉપયોગ—ગર્ભિણી સ્ત્રીનાં તમામ દરદોમાં વપરાય છે. તે સિવાય ગર્ભ રહ્યા પછી તે પ્રસુતિ થવા સુધી નવમાસ આ દવા આપી શકાય છે. તેથી ગર્ભશ્રાવ થવાની ધાસ્તી રહેતી નથી. અને ગર્ભશ્રાવની ટેવ હોય તો તે મટી જાઇ બાળક તંદુરસ્ત અવતરે છે. અને ગર્ભિણી સ્ત્રીની શક્તિ કાયમ રહે છે.

સૂચના—ગર્ભિણીના ગમે તે વ્યાધિમાં યોગ્ય અનુપાન સાથે નેમ પ્રમાણે સારાં ઓસડીયાંનો કોઇપણ ક્વાથ બનાવી તે સાથે

૫૨ गुल्मकुठाररस

बनावट— શુદ્ધ પારદ	તો. ાા	શુદ્ધ ગંધક	તો. ાા
શુદ્ધ હરતાલ	તો. ાા	શુદ્ધ વછનાગ	તો. ાા
તામ્રભસ્મ	તો. ાા	લોહભસ્મ	તો. ાા
કોડીનીભસ્મ	તો. ૧	ત્રિકટુ	તો. ૧ાા
સિંધાલુણ	તો. ાા	ફુલાવેલટંકણખાર	તો. ાા
યવક્ષાર	તો. ાા	ફુલાવેલ ફટકડી	તો. ાા
સંચર	તો. ાા	સાજીખાર	તો. ાા
બંગક્ષાર	તો. ાા	શુદ્ધઝેરકુચલા	તો. ાા
છીપભસ્મ	તો. ૧	શુદ્ધ હીંગ	તો. ાા

रीत—બધી ચીજોને ખરલમાં ઘુંટી પ્રથમ લીંબુના રસની અને પછી આદુના રસની એક એક ભાવના આપી રતિભારની ગોળી બનાવી સુકવી બાટલીમાં ભરી લેવી.

प्रमाण—૨ ગોળી પાણી સાથે.

समय—સવાર, બપોર ને સાંજ.

उपयोग—ગુલ્મરોગ, વાયુ, પેટની ગાંઠ, આફરો, શૂળ, મોળ, જ્વર. અજીર્ણ, ઉલટી, મંદાગ્નિ, વગેરેને મટાડે છે. પેટના ગોળા માટે અકસીર છે.

૫૩ गंधकरसायन

पनावट—પ્રથમ ગંધક આમળસારો શેર ાા લાવી તેનો ભૂકો કરી તેને ઘી શેર ાામાં નાખી ધીમે તાપે ગરમ કરી જ્યારે તે રસ થાય ત્યારે એક મોટું વાસણ લઇ તેમાં દૂધ શેર ૨ નાખી ઉપર ઝીણું કપડું બાંધી તેના ઉપર ગરમ કરેલું ગંધક ઘી શીખે

प्रमाण—બાળકો માટે ૧ થી ૨ ચોખાભાર, માણસો માટે ૧ થી ૨ રતિભાર.

अनुपान—મધ સાથે.

उपयोग—વાતરોગ, આંચકી, ખેંચ, મૃગીવાયુ, હિસ્ટીરિઆ-વાયુ, લકવોવાયુ, ઉન્માદવાયુ વગેરે માટે સારો ઉપાય છે.

૫૫ चैतन्यरस

बनावट—ધોળાંમરી, પીપર, કાયફલની છાલ, પારદ, અને ગંધક એ ચીજો સમભાગે લેવી.

रीत—પારદ, ગંધકની કજ્જલી કરી તેમાં બીજી દવાઓનું ચૂર્ણ મેળવી ખરલમાં ઘુંટી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

उपयोग—આ દવાની એક ચપટી ભરી દરદીના નાકમાં સુંઘાડવાથી મૂર્છા મટી જાગ્રતિ આવે છે.

૫૬ चंद्रकळारस

बनावट—શુદ્ધ પારદ તો. ૧, શુદ્ધ ગંધક તો. ૧, તામ્રભસ્મ તો. ૧, અભ્રકભસ્મ તો. ૧, કડુ તો. ૧, ગળોસત્વ તો. ૧, ખડસલીઓ તો. ૧, ચંદનનો ભૂકો તો. ૧, વાળો તો. ૧, માધવી તો. ૧, સારીવા તો. ૧, એ સર્વેનું બારીક ચૂર્ણ કરવું.

रीत—ઉપરની માત્રાઓ ઘુંટી તેમાં ચૂર્ણ મેળવી તે સર્વને નાગરમોયનો ક્વાથ, દાડમનો રસ, ધ્રોખડનો સ્વરસ, કેવડાનો સ્વરસ, દિપ. સહદેવીનો રસ, કુંવારનો રસ, ખડસલીઆનો ક્વાથ, તુલસીનો રસ, સનાવરીનો ક્વાથ કે રસ, દ્રાક્ષનો ક્વાથ કે રસ એ દરેકની જુદી જુદી એકેક ભાવના આપી ઘુંટી મુકીને બાટલી ભરી લેવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ રતિભાર, દિવસમાં બે વખત.

समय—દર ત્રણ કે ચાર કલાકે લેવી.

अनुपान—મધ અથવા બનફ્સાના શરબત સાથે.

उपयोग—લીવર, બરલ અને હોજરીના વિકારથી આવતો નવો અથવા જુનો તાવ આ દવાના સેવનથી મટી જાય છે. મલેરીઆ તાવ માટે ખાસ ઉપયોગી છે.

૬૩ त्रिभुवनकिर्तिरस

बनावट—શુદ્ધ હિંગળો, શુદ્ધ વછનાગ, શુંઠ, પીપર, મરી, ફુલાવેલો ટંકણખાર, પીપરીમૂળ એ દરેક અકેક તોલો લેવાં.

रीत—દરેક વસ્તુનું જુદું જુદું ચૂર્ણ લઇ પ્રથમ એક ખરલમાં હિંગળો નાખી તેમાં બીજી દવાઓ નાખી ઘુંટતા જવું. જ્યારે બરાબર ઘુંટાઇ જાય ત્યારે તુલસીનો રસ, ધતુરાનાં પાનનો રસ, અને આદુનો રસ એ દરેકની અકેક જુદી જુદી ભાવના આપી ખરલમાં ઘુંટીને તેની ચણોઠી જેવડી ગોળી વાળી સુકવી બાટલી ભરી લેવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી.

समय—સવાર, બપોર અને સાંજ અથવા તો ચાર ચાર કલાકે.

अनुपान—સુદર્શનના ફાંટ સાથે અથવા પાણી સાથે.

उपयोग—પિત્ત, કફ, કે વાયુનો તાવ તથા તમામ જાતના ચાલુ તાવમાં વપરાય છે અને સારો ફાયદો આપે છે. ઇન્ફ્લુએંઝા તથા મુદતના તાવમાં પણ સારૂં કામ કરે છે.

૬૪ त्रैलोक्यचिंतामणी

बनावट— સુવર્ણભસ્મ ૩ ભાગ રૌપ્યભસ્મ ૨ ભાગ
અભ્રકભસ્મ ૨ ,, લોહભસ્મ ૫ ,,

समय—દર ત્રણ કે ચાર કલાકે લેવી.

अनुपान—મધ અથવા બનફસાના શરબત સાથે.

उपयोग—લીવર, બરલ અને હોજરીના વિકારથી આવતો નવો અથવા જુનો તાવ આ દવાના સેવનથી મટી જાય છે. મલેરીઆ તાવ માટે ખાસ ઉપયોગી છે.

६३ त्रिभुवनकिर्तिरस

बनावट—શુદ્ધ હિંગળો, શુદ્ધ વછનાગ, શુંઠ, પીપર, મરી, ફુલાવેલો ટંકણખાર, પીપરીમૂળ એ દરેક એકેક તોલો લેવાં.

रीत—દરેક વસ્તુનું જુદું જુદું ચૂર્ણ લઇ પ્રથમ એક ખરલમાં હિંગળો નાખી તેમાં બીજી દવાઓ નાખી ઘુંટતા જવું. જ્યારે બરાબર ઘુંટાઇ જાય ત્યારે તુલસીનો રસ, ધતુરાનાં પાનનો રસ, અને આદુનો રસ એ દરેકની એકેક જુદી જુદી ભાવના આપી ખરલમાં ઘુંટીને તેની ચણોઠી જેવડી ગોળી વાળી સુકવી બાટલી ભરી લેવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી.

समय—સવાર, બપોર અને સાંજ અથવા તો ચાર ચાર કલાકે.

अनुपान—સુદર્શનના ફાંટ સાથે અથવા પાણી સાથે.

उपयोग—પિત્ત, કફ, કે વાયુનો તાવ તથા તમામ જાતના ચાલુ તાવમાં વપરાય છે અને સારો ફાયદો આપે છે. ઇન્ફલ્યુએંઝા તથા મુદતના તાવમાં પણ સારૂં કામ કરે છે.

६४ त्रैलोक्यचिंतामणी

बनावट—

સુવર્ણભસ્મ ૩ ભાગ	રૌપ્યભસ્મ ૨ ભાગ
અભ્રકભસ્મ ૨ ,,	લોહભસ્મ ૫ ,,

તોલો લેવી, તથા કાળાંમરી બે તોલા લેવાં. બધાને બારીક વાટી કજ્જલીમાં ઘુંટી મેળવી તેને બકરીના દૂધની ભાવના અથવા આમળાંના રસની ભાવના આપી ઘુંટી બબ્બે રતીભારની ગોળી બનાવી સુકવી બાટલી ભરી લેવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી પાણી સાથે.

समय—દિવસમાં બેથી ત્રણ વખત.

उपयोग—મંદાગ્નિ, કલેજાનું દરદ, સફેદ ઝાડા, અજીર્ણ, સંગ્રહણી, ગુલ્મ, બરલ, પાંડુ, કમળાનો રોગ વગેરે મટે છે. ખાસ કરી લીવર બગડવાથી થતા સંગ્રહણીના વ્યાધિ માટે ઉત્તમ દવા છે.

૬૭ नाराचरस

घनावट—

શુદ્ધ પારદ	તો. ૧	શુદ્ધ ગંધક	તો. ૨
ફુલાવેલ ટંકણખાર	તો. ૧	કાળાંમરી	તો. ૧
પીપર	તો. ૨	શુંઠ	તો. ૨
શુદ્ધ નેપાળો	તો. ૯		

रीत—ઉપરની દવાઓ બારીક લઇ પ્રથમ પારદ ગંધકની કજ્જલી કરી તેમાં બીજી દવાઓ મેળવી ઘુંટીને બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ રતિભાર.

अनुपान—સાકરના ભૂકા સાથે અથવા મધ સાથે ચાટી ઉપર ઠંડુ પાણી પીવું.

उपयोग—શૂળ, ઉદરરોગ, વાયુ, ગોળો, ચૂંક, કબજીઆત, વગેરે મટાડી જુલાબ લાવે છે. આ દવા ખાસ કરી સખ્ત જુલાબ લેવા માટે જ અપાય છે.

सूचना—નાનાં બાળકોને કે નબળા દરદીઓને આ દવા આપવી નહિ. જુલાબ બંધ કરવો હોય ત્યારે સાકરવાળું પાણી પીવું

૬૯ निद्रोदयरस

बनावट— અફીણ તો. ૧ વંસલોચન તો. ૧
રસસિંદુર તો. ૧ આમળાનું ચૂર્ણ તો. ૨

रीत—ચારે દવા સાથે ઘુંટી તેમાં ભાંગનો રસ અથવા કવાથ નાખી તેની બે રતિભારની ગોળી કરી લેવી.

प्रमाण–૧ થી ૨ ગોળી. समय—જરૂર જણાય ત્યારે અથવા રાત્રે.

अनुपान—પાણી કે દૂધ સાથે.

उपयोग—ઉન્માદ, પીડા થવી, અનિદ્રા વગેરેમાં જ્યારે ઉંઘ લાવવા તથા દરદ મટાડવા જરૂર જણાય ત્યારે આપવાથી સારી ઉંઘ લાવવાનો ઉત્તમ યોગ છે.

૭૦ पशूपतिनाथरस

बनावट—શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ગંધક, શુદ્ધ હિંગળો, શુંઠ, મરી, પીપર, લવંગ, સિંધાલુણ, સંચળ, વડાગરૂં મીઠું, હીંગ, લોહભસ્મ, કપુર હરડેછાલ, ટંકણખાર, કોડીની ભસ્મ, શંખભસ્મ, છીપભસ્મ એ સર્વ ચીજો એકેક તોલો લેવી.

रीत—દરેક વસ્તુનું ચૂર્ણ લેવું. પ્રથમ પારદ ગંધકની કજ્જલી કરી તેમાં હિંગળો મેળવી ઘુંટી બીજી બાકીની ચીજો મેળવી દઈ તેને લીંબુના રસમાં ઘુંટી ચણા જેવડી ગોળી બનાવી છાંયે સુકવી બાટલીમાં ભરી લેવી.

प्रमाण—૨ ગોળી. समय—સવાર સાંજ બે વખત.

अनुपान—ઘી સાથે ચાટવી અથવા પાણી સાથે લેવી.

उपयोग—અજીર્ણ, મંદાગ્નિ, અરૂચી, મોળ, ગુલ્મ, ઉદર, અરસ, હીરસની ગાંઠ, ટાઢીગાંઠ, વગેરે પેટનાં તમામ દરદો મટે છે

૭૩ प्रदारीरस (२)

बनावट— શુદ્ધ હિંગળો તો. ૧ શુદ્ધ ટંકણખાર તો. ૧
બંગભસ્મ તો. ૧ લોહભસ્મ તો. ૧
યશદભસ્મ તો. ૧ ચણકબાબનું ચૂર્ણ તો. ૧૫

रीत— સર્વ વસ્તુઓમાંથી પ્રથમ હિંગળો તથા બીજી ભસ્મો ખરલમાં ઘુંટી મેળવી તેમાં બીજી દવા થોડે થોડે નાંખી ખરલમાં ઘુંટીને બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण— ૧ માસો (૮ રતિ).

अनुपान— દહી અને સાકર સાથે.

समय— સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग— પ્રદર, પ્રમેહ, પેશાબની ગરમી, ધાત જવી, હરસ, રક્તશ્રાવ, પેશાબની બળતરા વગેરે મટાડી ગરમી શાંત કરી રક્તશ્રાવ બંધ કરે છે.

૭૪ पियुपवल्लीरस

बनावट— શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ગંધક, અભ્રકભસ્મ, રૌપ્યભસ્મ, લોહભસ્મ, ટંકણખાર, રસવંતી, સુવર્ણમાક્ષિકભસ્મ, એ દરેક અરધ અરધ તોલો લેવાં. લવંગ, ચંદન, મોથ, જીરૂં, ધાણા, રીસામણી, અતિવિષ, કડાછાલ, ઇંદ્રયવ, તજ, જાયફલ, સુંઠ, બીલાંનીગરભ, લોદર, વાળો, દાડમનીછાલ, મજીઠ, ધાવડીનાં ફુલ અને કુષ્ટ એ દરેક ચીજ ૦। તોલો લઇ બારીક વાટી ખરલમાં ઘુંટીને ભાંગરાના રસની સાત ભાવના આપી સુકવી પછી બકરીના દૂધની એક ભાવના આપી ચણા જેવડી ગોળી બનાવી સુકવી લેવી.

प्रमाण— ૨ ગોળી, સવાર સાંજ બે વખત.

૭૭ ब्रहत्आनंदभैरवरस

बनावट— શુદ્ધ સોમલ તો. ૧ શુદ્ધ હિંગળો તો. ૧
ફુલાવેલ ટંકણખાર તો. ૧ શેકેલી હીંગ તો. ૧
સુંઠ તો. ૧ પીપર તો. ૧
મરી તો. ૧ એલચી તો. ૧
લવંગ તો. ૧ કાયફલ તો. ૧

रीत—બધી ચીજોનું ચૂર્ણ લઇ ખરલમાં તેને બરાબર મેળવી તેમાં આદુનો રસ નાખી બાર કલાક ઘુંટી અડદના દાણા જેવડી ગોળી બનાવી સુકવી રાખવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી દિવસમાં ત્રણ વખત.

अनुपान—પાણી સાથે અથવા રોગાનુસાર.

उपयोग—સર્વ જાતના તાવ, શરદી, ઝાડા, અપચો, જુના ઝાડા, શૂળ વગેરેમાં યોગ્ય અનુપાન સાથે આપવી.

सूचना—આ દવામાં સોમલ પડતું હોવાથી દરદીનું વય, બળ સ્થિતિ જોઇને વિચારપૂર્વક તેનો ઉપયોગ કરવો જોઇએ.

૭૮ ब्रहत्पूर्णचंद्ररस

बनावट—શુદ્ધ પારદ તો. ૨, શુદ્ધ ગંધક તો. ૨, લોહભસ્મ તો. ૪, અભ્રકભસ્મ તો. ૪, રૌપ્યભસ્મ, તો. ૪, બંગભસ્મ તો. ૨, સુવર્ણભસ્મ તો. ૧, તામ્રભસ્મ તો. ૧, કાંસ્યભસ્મ તો. ૧. લવંગ, જાયફળ, એલચી, તજ, જીરૂં, કપુર, ધતુરા, નાગરમોથ, એ દરેક એક તોલો લઇ વાટી લેવાં.

रीत—પ્રથમ પારદ ગંધકની કજ્જલી કરી તેને કુંવારના રસમાં ઘુંટી પછી સુકાવી ત્યારબાદ તેને ત્રિફળાના કવાથની સાત

ઉપયોગ—જુનો કે નવો પ્રમેહ, મૂત્રાઘાત, મૂત્રકૃચ્છ, પાંડુરોગ, ધાતુગતજ્વર, રક્તપિત્ત, કફ, સંગ્રહણી, સોમરોગ, પ્રદર, ક્ષય, મધુપ્રમેહ, વગેરે મટાડી વાજીકરણ ગુણ બતાવે છે.

પથ્ય—રોગ પ્રમાણે અપથ્ય ચીજ ન ખાવી. વાજીકરણ માટે લેવી હોય તો પૌષ્ટિક ખોરાક સાથે બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરવું.

૮૦ બ્રહત્શૃંગારાભ્રરસ

બનાવટ—શુદ્ધ પારદ તો. ૧, ગંધક તો. ૧, ફુલાવેલ ટંકણખાર તો. ૧, નાગકેશર તો. ૧, કપુર તો. ૧, જાવંત્રી તો. ૧, લવંગ તો. ૧, તમાલપત્ર તો. ૧, સુવર્ણભસ્મ તો. ૧, અભ્રકભસ્મ તો. ૪ તથા તાલીસપત્ર, નાગરમોથ, કુષ્ટ, છડીલો, લવંગ, તજ, એલચી, શુંઠ, મરી, પીપર, હરડેછાલ, બહેડાંછાલ, આમળાં, ગજપીપર એ દરેક ચીજ બબ્બે તોલા લેવી.

રીત—પારદ ગંધકની કજ્જલી કરી તેમાં ભસ્મ મેળવી પછી તેમાં બાકીની ચીજોનું બારીક ચૂર્ણ મેળવી ખરલમાં બરાબર ઘુંટી તેને પીપરના ક્વાથની સાત ભાવના આપવી અને પછી ઘુંટી સુકવી બાટલી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—૪ થી ૮ વાલ સુધી.

અનુપાન—થોડું તજનું ચૂર્ણ તથા દવા લઇ મધમાં મેળવી ચાટી જવું.

ઉપયોગ—ખાંસી હૃદયશૂળ, પાર્શ્વશૂળ, માથાનુંદરદ, સ્વરભંગ, ક્ષયરોગ, કફ, વાતરક્ત, કુષ્ટ, રક્તપિત્ત, કાસરોગ વગેરે મટે છે. આ દવા નબળાઇ અને ખાંસી તથા શૂળ માટે ઉત્તમ છે.

૮૩ भूतभैरवरस

બનાવટ—શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ હરતાલ, શુદ્ધ મનશીલ, લોહભસ્મ, શુદ્ધ સુરમો, તામ્રભસ્મ એ દરેક એક એક તોલો તથા શુદ્ધ ગંધક તોલા ૧૨.

રીત—ઉપરની દવાને ખરલમાં ઘુંટી તેને બાળકના મૂત્ર વડે ભાવના દઇ સુકાવી પછી તેને લોઢાની કડાઇમાં જરા જરા તાપથી શેકી લેવું અને પછી ઘુંટી બાટલી ભરી લેવી.

પ્રમાણ—૨ થી ૪ રતિભાર.

અનુપાન—ગાયના ઘીમાં દવા મેળવી ચટાડી ઉપર ત્રિકટુનો ઉકાળો કરી તેમાં ઘી તથા હીંગ નાખીને પાવો.

ઉપયોગ—ઉન્માદ, ગાંડપણ, વાઇ, હિસ્ટીરિયા, સુતિકા ઉન્માદ વગેરે મગજના વાયુ સંબંધી દરદોમાં આ દવા ઠીક ગણાય છે.

૮૪ मन्मथविलासरस

બનાવટ—રસસિંદુર તો. ૧, પારદ તો. ૨, ગંધક તો. ૨, અભ્રકભસ્મ તો. ૧॥, લોહભસ્મ તો. ૧૦, સફેદ મુશળી તો. ૪, ભીમસેનીકપુર તો. ૧, ચોપચીની, જાયફળ, લવંગ, અજમોદ, મરી, રાળ, એલચીબીજ એ દરેક અકેક તોલો. એખરો, જાવંત્રી, લીંડીપીપર, કનકબીજ, શુંઠ, અકલકરો એ દરેક દોઢ દોઢ તોલો. શેમળાની છાલ તો. ૫॥, આસગંધ તો. ૫, શુદ્ધ ઝેરકોચલાં તો. ૪, બલદાણા તો ૯. આમળાં તો. ૫. શતાવરી તો. ૫॥.

રીત—પ્રથમની પાંચ વસ્તુઓ ખરલમાં જુદી મેળવી પછી તેમાં ભીમસેનીકપુર નાખી દેવું. ત્યારબાદ દરેક વસ્તુનું બારીક ચૂર્ણ કરી તેમાં મેળવી દઇ ખરલમાં ઘુંટી નાગરવેલનાં પાનના રસ વડે

अनुपान—મધ સાથે ચાટી ઉપર દૂધ પીવું.

उपयोग—ધાતુક્ષીણતા, નબળાઇ, વિર્યશ્રાવ, નસોની કમજોરી, સ્ત્રી પ્રસંગમાં મંદ ઉત્સાહ અને શુક્રનું પાતળાપણું મટાડી શક્તિ લાવે છે.

૮૬ मल्लज्वरांकुश

बनावट— શુદ્ધ સોમલ તો. ૧ શુદ્ધ વછનાગ તો. ૧
કાથો તો. ૧ શુદ્ધ નેપાળો તો. ૧

रीत—ઉપરની દવાઓને ખરલમાં ઘુંટી તુલસીનાં પાનના રસમાં મર્દન કરી મગ જેવડી ગોળી બનાવી છાંયે સુકવી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—એકેક ગોળી સવાર સાંજ બે વખત.

अनुपान—જીરૂં અને સાકર લાવી તેનું ચૂર્ણ કરી તેમાંથી બેઆનીભાર ચૂર્ણ સાથે દવા લઇ પાણીથી ઉતારી જવી.

उपयोग—નવો અથવા જુનો તાવ (વિષમજ્વર) મટે છે, જુલાબ થતા નથી અને શક્તિ ટકાવી રાખે છે. વાત, કફજ્વર કે ત્રિદોષજ્વર માટે ઠીક છે.

सूचना—આ દવામાં સોમલ આવે છે માટે સંભાળીને વાપરવી. લાંબો વખત આ દવા ન લેવી જોઇએ.

૮૭ महालक्ष्मीनारायणरस

बनावट—શુદ્ધ ગંધક, ટંકણખાર, શુદ્ધ મેરકોચલાં, શુદ્ધ હિંગુલ, નગોડનાંબીજ, અતિવિષ, પીપર, કડાછાલ, સિંધાલુણ, વછનાગ, અભ્રકભસ્મ એ દરેક એકેક તોલો લેવાં.

નું શૂળ, પ્રદર, પ્રમેહ મધુપ્રમેહ, દમ, અતિશય નબળાઇ, માથાનું દરદ, વગેરે મટે છે. તેમજ મગજ પુષ્ટ થઇ ધાતુક્ષીણતા મટી અશક્તિ દૂર થાય છે. વાજીકરણ ગુણ સાથે પૌષ્ટિક અને ઉત્તેજક છે.

૮૯ मृत्युंजयरस

बनावट—મરી, પીપર, ટંકણખાર, શુદ્ધ ગંધક, શુદ્ધ વછનાગ, એ દરેક એકેક તોલો તથા લીંબુના રસમાં શોધેલો હિંગળો તોલા બે લઇ સાથે ઘુંટી તેને આદુના રસમાં તથા લીંબુના રસમાં જુદું જુદું વાટી ભાવના આપી ગોળી વાળવા જેવું થતાં મગ જેવડી ગોળી બનાવી સુકવીને બાટલીમાં ભરી લેવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી દિવસમાં ત્રણ વખત.

अनुपान—સ્વચ્છ પાણી સાથે અથવા મધ સાથે, તુળશીનાં પાનના રસ સાથે, ખડસલીઆના સ્વરસ સાથે કે આદુના રસ સાથે દોષ જોઇ યોગ્ય અનુપાનમાં આપવી.

उपयोग—નવીનજ્વર, ટાઢીઓતાવ, મલેરીઆ તાવ, વિષમજ્વર, અણઉતાર તાવ, વાતજ્વર, જીર્ણજ્વર, ત્રિદોષ, ન્યુમોનીઆ, અતિસાર, કૃમીજ્વર વગેરેમાં ઉત્તમ કામ આપે છે.

सूचना—બરલ મોટી થઇ હોય તેને, ગર્ભિણી સ્ત્રીને, નાનાં બાળકને, અતિદુર્બળરોગીને, હેડકી, શ્વાસવાળા દરદીને આ દવા ન આપવી જોઇએ અથવા બહુજ સંભાળથી સુક્ષ્મ માત્રા આપવી જોઇએ.

૯૦ योगेन्द्ररस

बनावट—

રસસિંદુર તો. ૨	સુવર્ણભસ્મ તો. ૧
લોહભસ્મ તો. ૧	મોતીભસ્મ તો. ૧
બંગભસ્મ તો. ૧	અભ્રકભસ્મ તો. ૧

उपयोग—દરેક પ્રકારના તાવને તુરત ઉતારી શરીર ઠંડું કરે અને કોઇપણ જાતની નબળાઇ કર્યા સિવાય તાવને ઓછો કરવા આ એક ચમત્કારિક ઉપાય ગણાય છે.

पथ्य—મગનું પાણી, ભાત વગેરે આપવું.

९२ रत्नगीरीरस नं. २

बनावट—શુદ્ધ મનશીલ, શુદ્ધ હિંગળો, લવંગ, જાયફળ, સમભાગે લઇ બારીક ચૂર્ણ કરી લેવું.

रीत—ઉપરના બારીક ચૂર્ણને ખરલમાં નાખી ઘુંટી તેને આદુના રસની બે ભાવના આપી પછી તેની એકેક રતિભારની ગોળી કરી સુકવી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી.

समय—તાવ હોય ત્યારે તાવ ઉતારવા માટે.

अनुपान—પાણી સાથે.

उपयोग—અણઉતાર તાવ, બાળકોનો તાવ, વગેરેમાં નિર્ભય-પણે અપાય છે.

९३ रसभास्वान

बनावट—

શુદ્ધ પારદ	તો. ૨	શુદ્ધ ગંધક	તો. ૨
લોહભસ્મ	તો. ૧॥	અભ્રકભસ્મ	તો. ૧
રસસિંદુર	તો. ०॥	તામ્રભસ્મ	તો. ०।

કડુ, નાગકેશર, એલચી, ચણકબાબ, છડે, બલદાણા, શતાવરી, મોચરસ, બાવળનો ગુંદ, એ દરેક બબ્બે તોલા લઇ ચૂર્ણ કરી પ્રથમ પારદ ગંધકની કજ્જલી બનાવી તેમાં બીજી ભસ્મો મેળવી

૯૫ लघुलाहीचूर्ण (रस)

बनावट—શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ગંધક, શુંઠ, મરી, પીપર, અજમો, જીરૂં, શહાજીરૂં, સંચળ, સિંધાલુણ, બિડલુણ, શુદ્ધ હિંગ, એ દરેક દવા સમભાગે લઇ ચૂર્ણ કરી કજ્જલીમાં મેળવી લઇ તેની બરાબર કડાછાલનું ચૂર્ણ મેળવી દેવું.

प्रमाण—૧૨ થી ૨૪ રતિભાર.

अनुपान—પાણી અથવા ચોખાનું ધોણ.

उपयोग—દરેક પ્રકારના અતિસાર, સંગ્રહણી, શૂળ, મરડો, આફરો, વાયુ વગેરે મટે છે. પાચનશક્તિ વધે છે.

૯૬ लक्ष्मीविलासरस

बनावट—અભ્રકભસ્મ તો. ૪, શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ગંધક, ભીમસેની કપુર, જાવંત્રી, જાયફળ, વરધારાનાંબીજ, ધતુરાનાંબીજ (કનકબીજ), ભાંગરાનાબીજ, વિદારીકંદ, શતાવરી, ગંગેરણ (નાગબલા) ખપાટનાંબીજ, ગોખરૂબીજ, સમુદ્રફલ એ દરેક ચીજ એકેક તોલો લઇ બારીક વાટી લેવી.

रीत—પ્રથમ પારદ, ગંધક તથા ભસ્મ મેળવી તેમાં બીજી દવાઓનું બારીક ચૂર્ણ મેળવી આપી ઘુંટી તેમાં નાગરવેલના પાનનો રસ નાખી ચણા પ્રમાણે ગોળી બનાવી લેવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી, સવાર સાંજ બે વખત.

अनुपान—મધ અથવા દૂધ સાથે.

उपयोग—ત્રિદોષવ્યાધિ, પ્રમેહ, વ્રણ, નાડીવ્રણ, ભગંદર, અતિસાર, શ્વપરાવળ, ખાંસી, ક્ષય, હરસ, મેદરોગ, સંધિવા, અડદિયો, માથાનું શૂળ, સ્ત્રીરોગ, ધાતુક્ષીણતા વગેરે મટાડી શક્તિ લાવે છે.

૧૭ लालगुडा

बनावट—સૂંઠ, મરી, પીપર, કડુ, લીમડાની છાલ, ફુ-
નાગરમોથ, ગેરુ મરમર, ટંકણખાર, ઇંદ્રજવ, રક્તચંદન, શુદ્ધ હિંગુ-
રસસિંદૂર એ દરેક ચીજ એ બે તોલા લઈ બારીક વાટી લેવી અને
તેને ખરલમાં ઘુંટી તેમાં નાગરવેલના પાનનો રસ નાખી ઘુંટી રતિ-
ભારની ગોળી કરી સુકવી બાટલીમાં ભરી રાખવી.

प्रमाण—૨ ગોળી.

अनुपान—તુલસીનો રસ, ગોળ અથવા ગરમ પાણી.

उपयोग—સામાન્ય તાવ, શરદી, ઇન્ફલ્યુએંઝા, ખાંસી, અને ચાલુ તાવ માટે ઉત્તમ છે. આ દવા બંગાળમાં બહુજ વપરાય છે. બાળકોની શરદી તથા તાવમાં વધારે સારી તથા નિર્દોષ જણાય છે.

९८ लीलाविलासरस

बनावट—શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ગંધક, તામ્રભસ્મ, અભ્રકભસ્મ, લોહભસ્મ એ સર્વે સમભાગે લેવાં.

रीत—ઉપરની ચીજોને ખરલમાં મેળવી તેને આમળાના રસની તથા ભાંગરાના રસની ત્રણ ત્રણ ભાવના આપવી. બાદ ચણા પ્રમાણેની ગોળી બનાવી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण—૨ થી ૩ રતિભાર દિવસમાં ત્રણ વખત.

अनुपान—મધ સાથે.

उपयोग—અમ્લપિત્ત રોગ માટે સારો ઉપાય છે. તેમજ દાહ, તરસ, ઉલટી અને હૃદયરોગ માટે ઠીક છે.

૯૯ वसंतकुसुमाकररस

बनावट— સુવર્ણભસ્મ તો. ૨ અભ્રકભસ્મ તો. ૨
લોહભસ્મ તો. ૩ રસસિંદુર તો. ૪॥
બંગભસ્મ તો. ૩ મુક્તાપિષ્ટિ તો. ૪
પ્રવાલપિષ્ટિ તો. ૪ કસ્તુરી તો. ૦।
ભીમસેનીકપુર તો. ૦॥

रीत—પ્રથમની સાત દવાઓને ખરલમાં નાખી ઘુંટી તેને ગાયનું દૂધ, અરડુશીનો રસ, હળદરનો કવાથ, કેળનાકંદનોરસ, માધવીના પુષ્પનો સ્વરસ, ચમેલીનાં ફુલનો રસ, તુલસીનાં પાનનો રસ, એ દરેકની એકેક ભાવના અથવા સાત સાત ભાવના આપી સુકવી તેમાં કસ્તુરી તથા ભીમસેનીકપુર મેળવી બાટલી ભરી લેવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ રતિભાર સવાર સાંજ બે વખત.

अनुपान—માખણ અને સાકર સાથે અથવા મધ સાથે, ઉપરથી દૂધ પીવું.

उपयोग—સર્વ પ્રકારના પ્રમેહ, મધુપ્રમેહ, વીર્યશ્રાવ, નબળાઇ, ધાતુક્ષીણતા, સ્વપ્નશ્રાવ, પ્રદર, બહુમૂત્ર, સોમ રોગ વગેરે મટાડી શક્તિ આપે છે. વીર્યવર્ધક અને કામોત્તેજક છે.

૧૦૦ वातराक्षसरस

बनावट—શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ગંધક, રસસિંદુર, અભ્રકભસ્મ, તામ્રભસ્મ, લોહભસ્મ, નાગભસ્મ એ દરેક એકેક તોલો લેવી. શુદ્ધ રસકપુર તો. ૦।, શુંઠ, મરી, પીપર, લવંગ, સુખડ, હરડેછાલ, ચણોઠીનુંમૂળ, લીંબડાનોગુંદ, કડાયેગુંદ એ દરેક અર્ધ અર્ધ તોલો લેવાં તથા સિલાજીત તો. ૧ લેવી.

૧૭ लालगुडा

बनावट—સુંઠ, મરી, પીપર, કડુ, લીમડાની છાલ, કુટ, નાગરમોથ, સફેદ સરસવ, ટંકણખાર, ઇંદ્રજવ, રક્તચંદન, શુદ્ધ હિંગુળ, રસસિંદુર એ દરેક ચીજ બે બે તોલા લઈ બારીક વાટી લેવી અને તેને ખરલમાં ઘુંટી તેમાં નાગરવેલના પાનનો રસ નાખી ઘુંટી રતિભારની ગોળી કરી સુકવી બાટલીમાં ભરી રાખવી.

प्रमाण—૨ ગોળી.

अनुपान—તુલસીનો રસ, ગોળ અથવા ગરમ પાણી.

उपयोग—સામાન્ય તાવ, શરદી, ઇન્ફ્લુએંઝા, ખાંસી, અને ચાલુ તાવ માટે ઉત્તમ છે. આ દવા બંગાળમાં બહુજ વપરાય છે. બાળકોની શરદી તથા તાવમાં વધારે સારી તથા નિર્દોષ જણાય છે.

૧૮ लीलाविलासरस

बनावट—શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ગંધક, તામ્રભસ્મ, અભ્રકભસ્મ, લોહભસ્મ એ સર્વ સમભાગે લેવાં.

रीत—ઉપરની ચીજોને ખરલમાં મેળવી તેને આમળાના રસની તથા ભાંગરાના રસની ત્રણ ત્રણ ભાવના આપવી. બાદ વાલ પ્રમાણેની ગોળી બનાવી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण—૨ થી ૩ રતિભાર દિવસમાં ત્રણ વખત.

अनुपान—મધ સાથે.

उपयोग—અમ્લપિત્ત રોગ માટે સારો ઉપાય છે. તેમજ કફ, દમ, કેસરી અને હૃદયરોગ માટે ઠીક છે.

૯૯ वसंतकुसुमाकररस

बनावट— સુવર્ણભસ્મ તો. ૨ અભ્રકભસ્મ તો. ૨
લોહભસ્મ તો. ૩ રસસિંદુર તો. ૪ાા
બંગભસ્મ તો. ૩ મુક્તાપિષ્ટિ તો. ૪
પ્રવાલપિષ્ટિ તો. ૪ કસ્તુરી તો. ૦ા
ભીમસેનીકપુર તો. ૦ાા

रीत—પ્રથમની સાત દવાઓને ખરલમાં નાખી ઘુંટી તેને ગાયનું દૂધ, અરડુશીનો રસ, હળદરનો ક્વાથ, કેળનાકંદનોરસ, માધવીના પુષ્પનો સ્વરસ, ચમેલીનાં ફુલનો રસ, તુલસીનાં પાનનો રસ, એ દરેકની એકેક ભાવના અથવા સાત સાત ભાવના આપી સુકવી તેમાં કસ્તુરી તથા ભીમસેનીકપુર મેળવી બાટલી ભરી લેવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ રતિભાર સવાર સાંજ બે વખત.

अनुपान—માખણ અને સાકર સાથે અથવા મધ સાથે, ઉપરથી દૂધ પીવું.

उपयोग—સર્વ પ્રકારના પ્રમેહ, મધુપ્રમેહ, વીર્યશ્રાવ, નબળાઈ, ધાતુક્ષીણતા, સ્વપ્નશ્રાવ, પ્રદર, બહુમૂત્ર, સોમ રોગ વગેરે મટાડી શક્તિ આપે છે. વીર્યવર્ધક અને કામોત્તેજક છે.

૧૦૦ वातराक्षसरस

बनावट—શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ગંધક, રસસિંદુર, અભ્રકભસ્મ, તામ્રભસ્મ, લોહભસ્મ, નાગભસ્મ એ દરેક એકેક તોલો લેવી. શુદ્ધ રસકપુર તો. ૦ા, શુંઠ, મરી, પીપર, લવંગ, સુખડ, હરડેછાલ, ચણોઠીનુંમૂળ, લીંબડાનોગુંદ, કડાયેગુંદ એ દરેક અર્ધ અર્ધ તોલો લેવાં તથા શિલાજીત તો. ૧ લેવી.

૯૭ લાલગુડા

બનાવટ—સુંઠ, મરી, પીપર, કડુ, લીંબડાની છાલ, કુટ, નાગરમોથ, સફેદ સરસવ, ટંકણખાર, ઇંદ્રજવ, રક્તચંદન, શુદ્ધ હિંગુલ, રસસિંદુર એ દરેક ચીજ એ એ તોલા લઇ બારીક વાટી લેવી. અને તેને ખરલમાં ઘુંટી તેમાં નાગરવેલના પાનનો રસ નાખી ઘુંટી રતિભારની ગોળી કરી સુકવી બાટલીમાં ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—૨ ગોળી.

અનુપાન—તુલસીનો રસ, ગોળ અથવા ગરમ પાણી.

ઉપયોગ—સામાન્ય તાવ, શરદી, ઇન્ફલ્યુએંઝા, ખાંસી, અને ચાલુ તાવ માટે ઉત્તમ છે. આ દવા બંગાળમાં બહુજ વપરાય છે. બાળકોની શરદી તથા તાવમાં વધારે સારી તથા નિર્દોષ જણાય છે.

૯૮ લીલાવિલાસરસ

બનાવટ—શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ગંધક, તામ્રભસ્મ, અભ્રકભસ્મ, લોહભસ્મ એ સર્વે સમભાગે લેવાં.

રીત—ઉપરની ચીજોને ખરલમાં મેળવી તેને આમળાના રસની તથા ભાંગરાના રસની ત્રણ ત્રણ ભાવના આપવી. બાદ ચણા પ્રમાણેની ગોળી બનાવી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

પ્રમાણ—૨ થી ૩ રતિભાર દિવસમાં ત્રણ વખત.

અનુપાન—મધ સાથે.

ઉપયોગ—અમ્લપિત્ત રોગ માટે સારો ઉપાય છે. તેમજ દાહ, તરસ, ઉલટી અને હૃદયરોગ માટે ઠીક છે.

उपयोग—કફજ્વર, હાંફ, શીતાંગ, ત્રિદોષજ્વર, કફવાતજ્વર, શ્વાસ, અણઉતારતાવ વગેરેમાં અકસીર છે. જ્યારે તાવ ઉતરી શરીર ઠંડું તથા બેશુદ્ધિ જેવું થઇ જાય છે ત્યારે આ દવાની એક માત્રા આપતાં તરતજ ગરમાશ આવી દરદી શુદ્ધિમાં આવી જાય છે. આ દવા વિલાયતી ઇન્જકશન જેવું કામ આપી ચમત્કાર બતાવે છે. પેટનું ચડવું, વાયુ, પેટનો દુઃખાવો વગેરેને પણ મટાડી આપે છે. ગુણમા ગરમ છે માટે સંભાળથી વાપરવા સૂચના છે પરંતુ હુશીઆરીથી વપરાય તો અવશ્ય ધન-લાભ અપાવનાર છે.

१०२ शिलाजीतप्रयोग

बनावट—શિલાજીત તો. ૨, ચંદ્રોદય, લોહભસ્મ, બંગભસ્મ, અભ્રકભસ્મ, સુવર્ણમાક્ષિકભસ્મ, નાગભસ્મ, હરડે, આમળાં, મોચરસ, એ દરેક એક એક તોલો લેવાં.

रीत—છેલ્લા ત્રણ વસાણાંનું ચૂર્ણ કપડછાણ લઇ જુદું રાખવું અને માત્રાઓ સર્વ એક ખરલમાં ઘુંટી તેમાં તે ચૂર્ણ મેળવી દેવું. જ્યારે બરાબર ઘુંટાઇ જાય ત્યારે શિલાજીતને દૂધમાં ઓગાળી તેની સાથે ઉપરનું ચૂર્ણ ખરલમાં ઘુંટી ચણા જેવડી ગોળી બનાવી છાંયે સુકવી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૨ ગોળી એક વખતમાં, સવાર સાંજ બે વખત.

अनुपान—તાજું ઘી અથવા માખણ સાથે ગોળીનો ભૂકો કરી ચાટી ઉપર દૂધ પીવું.

उपयोग—મગજની નબળાઇ, માથાનો દુઃખાવો, અકાળે વૃદ્ધાવસ્થા આવવી, ધાતુક્ષીણતા, નબળાઇ, શીઘ્રપતન વગેરે મટાડી દિર્ઘાયુષ્ય બનાવે છે. રસાયન ગુણ લાવવા માટે લાંબો વખત સેવવાની જરૂર છે.

રીત—ઉપરની દવાઓનું બારીક ચૂર્ણ લઇ તેમાં માત્રાએ મેળવી ખરલમાં નાખી પછી તેને ચિત્રક, આદુનોરસ, એરંડાના મૂળ અને રાસનાના ઉકાળાની એકેક ભાવના આપી ઘુંટી રતિભાર ગોળી કરી સુકવી રાખવી અથવા ભૂકો રાખવો.

પ્રમાણ—૩ થી ૬ રતિભાર સવાર સાંજ બે વખત.

અનુપાન—ઘી સાથે દવા ચાટી ઉપરથી મહારાસનાદિ ક્વાથ પીવો.

ઉપયોગ—સર્વ જાતના વાતરોગ જેવા કે પક્ષાઘાત, સધીવા, લકવો, ઉરૂસ્તંભ, ગાંડીયોવાયુ, અડદીયોવાયુ, ટચકયું, વગેરેમાં ખાસ સંભાળપૂર્વક વાપરતાં સારો ફાયદો આપે છે. નવા અને જુના વાયુના દરેક દરદો માટે સારો ઉપાય છે.

૧૦૧ शीतभंजीरस

બનાવટ—શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ગંધક, તામ્રભસ્મ, શુદ્ધ વછનાગ, શુંઠ, મરી, પીપર, ટંકણખાર એ સર્વે સમભાગે લેવાં.

રીત—પારદ, ગંધકની કજ્જલી બનાવી તેમાં બીજી દવાઓનું ચૂર્ણ તથા ભસ્મો મેળવીને સારી પેઠે ઘુંટી તેને ચિત્રકના રસની કે ઉકાળાની ત્રણ ભાવના આપવી અને ઘુંટતા જવું. પછી આદુના રસની સાત ભાવના આપવી અને ઘુંટતા જવું, પછી નાગરવેલનાં પાનના રસની ત્રણ ભાવના આપવી અને ઘુંટતા જવું. છેવટે ગોળી વાળવા જેવું થતાં સંભાળથી મગનાદાણા જેવડી ગોળીઓ વાળી સુકવી તૈયાર કરવી.

પ્રમાણ—૧ થી ૨ ગોળી, જરૂર જણાય ત્યારે દિવસમાં ત્રણ વખત.

અનુપાન—આદુનો રસ અથવા શુંઠનું પાણી લઇ તેમાં ગોળી ઘસીને પાવી.

રીત—બારીક કરેલી દવાને જાવંત્રી, ત્રિફળા, ત્રિકટુ, ચાતુરજાત અને કેશરની ત્રણ ત્રણ ભાવના આપી સુકવી પછી તેમાં કસ્તુરી તો. ૧ મેળવી ઘુંટી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

પ્રમાણ—૧ થી ૨ રતિભાર.

અનુપાન—સાકર અને મધ સાથે.

ઉપયોગ—ક્ષય, ખાંસી, પાંડુરોગ, શ્વાસ, જીર્ણજ્વર, ગુલ્મરોગ, પ્રમેહ, મંદાગ્નિ, નબળાઇ ઇત્યાદિ રોગોમાં સારૂં કામ આપે છે અને શરીરને પુષ્ટ કરી દરેક રોગ મટાડે છે.

પથ્ય—સારો અને પૌષ્ટિક પચે તેવો ખોરાક લેવો.

૧૦૯ સૂતરાજરસ (૧)

બનાવટ—શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ગંધક, શુદ્ધ વછનાગ, ફુલાવેલો ટંકણખાર, એ દરેક ચીજ એકેક તોલો, શુદ્ધ ધતુરાનાંબીજ તોલા ૪.

રીત—ઉપરની દવાઓનું બારીક ચૂર્ણ લઇ એક દિવસ ખરલમાં વાટી તેને ધતુરાનાં બીજ તો. ૧ તથા વછનાગ તો. ૧ ના ઉકાળા વડે એક એવી ત્રણ ભાવના આપવી. પછી ત્રિકટુ તો. ૨॥ લઇ તેનો ઉકાળો કરી તેની એક એવી પાંચ ભાવના આપી. બાદ અડદના દાણા જેવડી ગોળીઓ બનાવી સુકવી બાટલી ભરી લેવી.

પ્રમાણ—બે ગોળી. **અનુપાન**—પાણી સાથે.

ઉપયોગ—કફજ્વર, શલેખમ, શરદી, ન્યુમોનીઆ, ઇન્ફ્લુએન્ઝા વગેરેમાં સારો ફાયદો આપે છે.

૧૧૦ સૂતરાજરસ (૨)

બનાવટ— શુદ્ધ પારદ તો. ૧ શુદ્ધ ગંધક તો. ૨
અભ્રકભસ્મ તો. ૮

रीत—દરેકને ખરલમાં વાટી, તેની મગનાદાણા જેવડી ગોળી બનાવી લેવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી. **अनुपान**—તાજું પાણી.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग—વાયુવિકાર, વાતાતિસાર, પેટનીચૂંક, ઝાડા, આમાતિસાર, શરદીના વિકારો, પેટનોવાયુ, શળેખમ, તાવ ઉતર્યા પછીની શરીરમાં થતી વેદના વગેરે મટાડે છે.

૧૦૭ सर्वांगसुंदररस

बनावट—શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ગંધક, શુદ્ધ વચ્છનાગ, શુદ્ધ નેપાળાનાં બીજ, શુંઠ, મરી, પીપર, આમળા હરડેછાલ, બહેડાછાલ ફુલાવેલ ટંકણખાર, સમભાગે લઇ ખરલમાં બરાબર મેળવી પાણીમાં ઘુંટી રતિભારની ગોળીઓ બનાવી સુકવી રાખવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી.

अनुपान—પાણી અથવા આદુનો રસ.

उपयोग—જ્વર, શ્વાસ, ખાંસી, આમવાયુ, મંદાગ્નિ, જીર્ણજ્વર, વગેરે મટાડે છે.

૧૦૮ सिद्धलक्ष्मीविलासरस

बनावट—સુવર્ણભસ્મ તો. ૧, રૌપ્યભસ્મ તો. ૧, તામ્રભસ્મ તો. ૨, કાંતલોહભસ્મ તો. ૩, ગજવેલભસ્મ તો. ૪, મંડુરભસ્મ તો. ૫, અભ્રકભસ્મ તો. ૬, બંગભસ્મ તો. ૭, નાગભસ્મ તો. ૮ મોતીભસ્મ તો. ૧૦, પ્રવાલભસ્મ તો. ૧૧, રસસિંદુર તો. ૫૮, નાખી ઘુંટી બારીક કરી લેવું.

રીત—બારીક કરેલી દવાને જાવંત્રી, ત્રિફળા, ત્રિકટુ, ચાતુરજાત અને કેશરની ત્રણ ત્રણ ભાવના આપી સુકવી પછી તેમાં કસ્તુરી તો. ૧ મેળવી ઘુંટી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

પ્રમાણ—૧ થી ૨ રતિભાર.

અનુપાન—સાકર અને મધ સાથે.

ઉપયોગ—ક્ષય, ખાંસી, પાંડુરોગ, શ્વાસ, જીર્ણુજ્વર, ગુલ્મરોગ, પ્રમેહ, મંદાગ્નિ, નબળાઇ ઇત્યાદિ રોગોમાં સારૂં કામ આપે છે અને શરીરને પુષ્ટ કરી દરેક રોગ મટાડે છે.

પથ્ય—સારો અને પૌષ્ટિક પચે તેવો ખોરાક લેવો.

१०९ सूतराजरस (१)

બનાવટ—શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ગંધક, શુદ્ધ વછનાગ, ફુલાવેલો ટંકણખાર, એ દરેક ચીજ એકેક તોલો, શુદ્ધ ધતુરાનાંબીજ તોલા ૪.

રીત—ઉપરની દવાઓનું બારીક ચૂર્ણ લઇ એક દિવસ ખરલમાં વાટી તેને ધતુરાનાં બીજ તો. ૧ તથા વછનાગ તો. ૧ ના ઉકાળા વડે એક એવી ત્રણ ભાવના આપવી. પછી ત્રિકટુ તો. ૨ાા લઇ તેનો ઉકાળો કરી તેની એક એવી પાંચ ભાવના આપી. બાદ અડદના દાણા જેવડી ગોળીઓ બનાવી સુકવી બાટલી ભરી લેવી.

પ્રમાણ—બે ગોળી. **અનુપાન**—પાણી સાથે.

ઉપયોગ—કફજ્વર, શળેખમ, શરદી, ન્યુમોનીઆ, ઇન્ફ્લુએન્ઝા વગેરેમાં સારો ફાયદો આપે છે.

११० सूतराजरस (२)

બનાવટ— શુદ્ધ પારદ તો. ૧ શુદ્ધ ગંધક તો. ૨ અભ્રકભસ્મ તો. ૮

रीत—ખરલમાં ઘુંટી આટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ રતિભાર.

अनुपान—મધ સાથે અથવા રોગાનુસાર.

उपयोग—નમદપૂરી, ક્ષય, ગુલ્મરોગ, હરસ, પ્રમેહ, ધનુર્વા જ્વર, નળવાત વગેરે મટે છે અને અનુપાન ભેદથી સર્વ રોગમાં ઉપયોગ છે

१११ सुधानीधिरस

बनावट—સુવર્ણમાક્ષિકભસ્મ, મંડુરભસ્મ, ફુલાવેલ ટંકણખાર એ દરેક એકેક તોલો કચુરો, જીરૂં, નાગકેશર, કપુર, ચણકબાબ, મોથ, દરડેછાલ, કટકી એ દરેક અર્ધ તોલો લેવાં. આ સર્વેને ઘુંટી કપડે ગાળી ખરલમાં નાખી પછી તેને વાળો, દ્રાક્ષ, કમળનાં ફુલ એ દરેકના કવાથની જુદી જુદી એકેક ભાવના આપી ઘુંટી રતિભારની ગોળી બનાવી સુકવી રાખવી.

प्रमाण—૬ થી ૧૨ ગોળી સવાર સાંજ બે વખત.

अनुपान—પાણી સાથે લેવી.

उपयोग—શરીરના કોઈપણ ભાગમાંથી પડતું લોહી બંધ કરવા માટે આ દવા વાપરવાથી ફાયદો થાય છે.

દિવસ ઘુંટવું. પછી તેમાં લીંબુનો રસ નાખતાં જવું અને ઘુંટવું. આસરે વીશેક દિવસ સુધી એવી રીતે ઘુંટવાથી માખણની ચીકાશ મટી જઇ સ્વાદ પારખતાં ખટાશ આવી જાય ત્યારે સમજવું કે હવે તૈયાર થઇ ગયેલ છે. બાદ રતિભારની ગોળી બનાવી છાંયે સુકવી બાટલી ભરી રાખવી અથવા ટીકડી કરી ઉપર વરખ ચોડી લેવા.

प्रमाण—૧ થી ૨ રતિભાર.

समय—સવાર સાંજ બે વખત અથવા જરૂરત પ્રમાણે.

अनुपान—પીપરનું ચૂર્ણ વાલ ૧ તથા મધ અથવા માખણ સાથે ચાટી ઉપરથી દૂધ પીવું.

उपयोग—ક્ષયરોગ, મગજની નબળાઇ, ધાતુક્ષીણતા, જીર્ણ-જ્વર, ખાંસી, સંગ્રહણી, નબળાઇ, હૃદયરોગ, મસ્તકશૂળ, ચક્કર આવવાં તેમજ ચાલુ નબળાઇમાં ખાસ વખણાય છે. મગજશક્તિ વધારે છે અને જુના રોગોમાં સારૂં કામ આપે છે.

पथ्य—આ દવા ચાલુ હોય ત્યારે પચે તેવો પૌષ્ટિક ખોરાક લેવો અને દરદને અનુકુળ થાય તેવું પથ્ય પાળવું.

११२ सूतसेखररस

बनावट—શુદ્ધ પારદ, ગંધક, ટંકણ, વછનાગ, શંખભસ્મ, સુવર્ણભસ્મ, તામ્રભસ્મ, સુંઠ, મરી, પીપર, ધતુરાનાબીજ, તજ, તમાલપત્ર, નાગકેશર, એલચી, બીલીનોગરભ, કચુરો એ દરેક સરખે વજને લઇ લેવું.

रीत—શુદ્ધ વસાણાં તથા ભસ્મો અલગ રાખી પ્રથમ પારદ ગંધકની કજ્જલી કરી તેમાં શુદ્ધ દ્રવ્યો નાખી પછી તેમાં બીજી વસ્તુઓ ધીમે ધીમે મેળવી અને બરાબર ઘુંટી તેમાં ભાંગરાનોરસ નાખી ૨૧ દીવસ લગી ઘુંટી રતિભારની ગોળી બનાવી સુકવી

रीत—ખરલમાં ઘુંટી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ રતિભાર.

अनुपान—મધ સાથે અથવા રોગાનુસાર.

उपयोग—સંગ્રહણી, ક્ષય, ગુલ્મરોગ, હરસ, પ્રમેહ, ધાતુગત જ્વર, નબળાઇ વગેરે મટે છે અને અનુપાન ભેદથી સર્વ રોગમાં વપરાય છે.

१११ सुधानीधिरस

बनावट—સુવર્ણમાક્ષિકભસ્મ, મંડુરભસ્મ, ફુલાવેલ ટંકણ ખાર એ દરેક એકેક તોલો કચુરો, જીરૂં, નાગકેશર, કપુર, ચણકબાબ, મોથ, હરડેછાલ, ફટકડી એ દરેક અર્ધ તોલો લેવાં. આ સર્વેને ઘુંટી કપડે ચાળી ખરલમાં નાખી પછી તેને વાળો, દ્રાક્ષ, કમળનાં ફુલ એ દરેકના કવાથની જુદી જુદી એકેક ભાવના આપી ઘુંટી રતિભારની ગોળી બનાવી સુકવી રાખવી.

प्रमाण—૬ થી ૧૨ ગોળી સવાર સાંજ બે વખત.

अनुपान—પાણી સાથે લેવી.

उपयोग—શરીરના કોઇપણ ભાગમાંથી પડતું લોહી બંધ આ દવા વાપરવાથી ફાયદો થાય છે.

सिर्णवसंतमालती

नावट—સોનાનાવરખ અથવા ભસ્મ તો. ૧, મોતીની ૨, હુસસિંદુર તો. ૩, સફેદમરી તોલા ૪, યશદભસ્મ ૫, અશુદ્ધ ખાપરીયું તો. ૮).

મ તો. ચીજને બરાબર વાટેલી લઇ પછી સાથે મેળવી દરેક બારીક નય ત્યારે તેમાં માખણ તોલા બે નાખી એક

૧૧૫ श्वासचिंतामणीरस

બનાવટ—શુદ્ધ પારદ, ગંધક, તામ્રભસ્મ, શુક્તિભસ્મ, શંખભસ્મ, એ દરેક એકેક તોલો તથા અભ્રકભસ્મ તો. ૧॥, મુક્તાભસ્મ તો, ૦।, સુવર્ણભસ્મ તોલો ૦।, રૌપ્યભસ્મ તો. ૦।, સુવર્ણમાક્ષિકભસ્મ તો. ૧, ટંકણખાર, વછનાગ, શુંઠ, મરી, પીપર, કનકબીજ એ દરેક એકેક તોલો. આ સર્વે સાફ કરી જુદાં જુદાં વાટી લેવાં.

રીત—ઉપરની દવાઓમાંથી પ્રથમ માત્રાઓને ખરલમાં ઘુંટી તેમાં બીજી દવાઓનું ચૂર્ણ મેળવી તેને ભોરીંગણીના ડોડવાની, નગોડ અને આદુના રસની જુદી જુદી એકેક ભાવના આપી ઘુંટી ઝારીક કરી સુકવી બાટલીમાં ભરી લેવું.

પ્રમાણ—૩ થી ૬ રતિભાર, મધ અથવા પાણી સાથે દિવસમાં બે વખત સવાર સાંજ લેવી.

ઉપયોગ—પાંચ પ્રકારના શ્વાસરોગ, છાતીનાં દરદ, હેડકી, ખાંસી, દમ વગેરે મટે છે.

૧૧૬ श्रीनीलकंठरस

બનાવટ—

ચંદ્રોદય	તો. ૧	શુદ્ધ પારદ	તો. ૦॥
સુવર્ણ તો. ૦।(વરકલેવા)		ગંધક	તો. ૦॥
અભ્રકભસ્મ	તો. ૦।=	લોહભસ્મ	તો. ૦।=
બંગભસ્મ	તો. ૦।=	છીપભસ્મ	તો. ૦।=
રૌપ્યભસ્મ	તો. ૦।=	પ્રવાલભસ્મ	તો. ૦।=
સુવર્ણમાક્ષિકભસ્મ	તો. ૦।=	મોચરસ	તો. ૦।=
લીંબડાનો ગુંદ	તો. ૦।=	એલચી	તો. ૦।=
જાવંત્રી	તો. ૦।=	હરડેછાલ	તો. ૦।=
આંમળાની છાલ	તો. ૦।=	ત્રિકટુ ચૂર્ણ	તો. ૧)=

બાટલીમાં ભરી લેવી.

प्रमाण—૧ થી ૩ રતિભાર.

अनुपान—સ્વચ્છ પાણી કે આદુનો રસ અને સાકર અથવા જરૂરત પ્રમાણે લઇ શકાય.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત અથવા જરૂરત પ્રમાણે.

उपयोग—અમ્લપિત્ત, ઉલટી, શૂળ, ગુલ્મરોગ, ખાંસી, સંગ્રહણી, આમ અતિસાર, શ્વાસ, મંદાગ્નિ, હેડકી, ત્રિદોષ, ઉદાવર્તરોગ, જ્વર, મસ્તકશૂળ, ક્ષય વગેરે વ્યાધિઓ મટી આરામ થાય છે. શામક છે. હૃદયને બળ આપી અનેક રોગ મટાડનાર પ્રસિદ્ધ માત્રા છે. વાયુ અને પિત્ત માટે ઉત્તમ ઔષધ છે.

११४ श्वासकुठाररस

बनावट—પારદ, ગંધક, વછનાગ, ટંકણ, મનશીલ, દરેક તોલો એક એક. મરી તો. ૧૦, પીપર તો. ૨, શુંઠ તો. ૨.

रीत—પારદ ગંધકની કજ્જલી કરી તેમાં બાકીનાં વસાણાં મેળવી ઘુંટી તેમાં નાગરવેલનાં પાનનો રસ નાખી ત્રણ ભાવના આપી સુકવી ચૂર્ણ કરી બાટલી ભરી લેવી.

प्रमाण—૩ થી ૬ રતિભાર.

अनुपान—નાગરવેલનું પાન અથવા મધ.

समय—સવાર, સાંજ અથવા જરૂરત પ્રમાણે.

उपयोग—ખાંસી, શ્વાસ, કફ, દમ, હાંફણ, સરદી, તાવ, વગેરે મટે.

૧૧૮ हिंगुलेश्वररस

बनावट—શુદ્ધ હિંગળો, પીપર, શુદ્ધ વચ્છનાગ, સમભાગે લેવાં તેને પાણીમાં વાટી એકદિવસ ખરલમાં ઘુંટવું. પછી એકેક રતિભારની ગોળી બનાવી સુકવી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી, દિવસમાં ત્રણ વખત.

अनुपान—પાણી સાથે.

उपयोग—વાતજ્વર તથા નવીન તાવમાં વપરાય છે.

૧૧૯ हेमगर्भपोटलीरस

बनावट— તામ્રભસ્મ તો. ૧ શુદ્ધ પારદ તો. ૧
શુદ્ધ ગંધક તો. ૧ લોહભસ્મ તો. ૦॥
ચાંદીનીભસ્મ તો. ૦॥ રસસિંદુર તો. ૦॥
સુવર્ણના વર્ક અથવા ભસ્મ તો. ૦॥

रीत—પ્રથમ એ ચીજોને ખરલમાં નાખી ઘુંટી ઘેટીના દૂધમાં સારી રીતે મર્દન કરી ત્રણ ભાવના આપવી અને પછી તેની યોગ્ય માત્રામાં સોગઠી બનાવી સુકવી રાખવી. બરાબર સુકાઇ જાય ત્યારે તેના પર સારૂં નવું કપડું દોરાથી મજબુત બાંધી એક માટીનાં વાસણમાં લાકડીએ ગંધક નાખી દીવાના તાપ ઉપર ગરમ કરી તેમાં એ પોટલી ડુબે તેવી રીતે અરધો કલાક તાપ આપી બહાર કાઢી લઇ તરતજ કપડું જુદું કરી અંદરથી સોગઠી કાઢી લેવી અને સહેજ ગરમ પાણીથી ધોઇ સાફ કરી રાખી મુકવી. આ ગોળી એટલી તો સખત થઇ જશે કે હથોડી મારનાં પણ તરત તૂટશે નહિ.

प्रमाण—આસરે એક ચોખાભાર દવાનો ઘસારો એક વખત આપવો. જરૂર જણાય તો બબ્બે કલાક પછી ફરી પણ અપાય. દવા ઘસીને

રીત—ઉપરની દવાઓમાંથી પ્રથમ રસ, ભસ્મ જેવા પદાર્થ લઇ તેને ખરલમાં ઘુંટી તેમાં બીજી દવાઓનું બારીક ચૂર્ણ મેળવી તેને શતાવરી, આસગંધ, બળબીજ, શેમળાનીછાલ, ખરખોડી (જીવંતી) એના રસની કે ક્વાથની એકેક ભાવના આપી દવા ઘુંટી તેની રતિભારની ગોળી બનાવી બાટલી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—એક ગોળી સવાર સાંજ, બીજે માસે બબ્બે ગોળી એમ અનુક્રમે દરમાસે એકેક ગોળી વધારતા જવી અને ઉપર દૂધ પીવું.

ઉપયોગ—યુવાની ટકાવી રાખવા અને વૃદ્ધાવસ્થા આવતી અટકાવવા માટે તેમજ દિર્ઘજીવન પ્રાપ્ત કરવા માટે આ પ્રયોગ ઠીક છે. શક્તિવર્ધક તરીકે પણ સારો છે. અનુપાન ભેદથી આ એકજ દવા તમામ રોગમાં વાપરી શકાય તેવી બનાવટ છે. શક્તિ માટે નિયમિત વાપરવી પણ સારી છે.

૧૧૭ हंसपोटलीरस

બનાવટ—પીળી કોડીનીભસ્મ, શુંઠ, મરી, પીપર, ફુલાવેલ ટંકણખાર, શુદ્ધ વછનાગ, શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ગંધક એ દરેક દવા સમભાગે લઇ ખરલમાં ઘુંટી તેને બીજોરાના રસની એક ભાવના આપી રતિભારની ગોળી કરી સુકવી રાખવી.

પ્રમાણ—૨ થી ૪ ગોળી, મરીનું ચૂર્ણ અને ઘી સાથે ચાટવી.

સમય—સવાર, સાંજ બે વખત.

ઉપયોગ—સંગ્રહણી, ઝાડા, પેટનોવાયુ, મંદાગ્નિ, અપચો, વગેરે માટે છે.

૧૧૮ हिंगुलेश्वररस

बनावट—શુદ્ધ હિંગળો, પીપર, શુદ્ધ વછનાગ, સમભાગે લેવાં તેને પાણીમાં વાટી એકદિવસ ખરલમાં ઘુંટવું. પછી એકેક રતિભારની ગોળી બનાવી સુકવી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી, દિવસમાં ત્રણ વખત.

अनुपान—પાણી સાથે.

उपयोग—વાતજ્વર તથા નવીન તાવમાં વપરાય છે.

૧૧૯ हेमगर्भपोटलीरस

बनावट—

તામ્રભસ્મ તો. ૧	શુદ્ધ પારદ તો. ૧
શુદ્ધ ગંધક તો. ૧	લોહભસ્મ તો. ૦॥
ચાંદીનીભસ્મ તો. ૦॥	રસસિંદુર તો. ૦॥
સુવર્ણના વર્ક અથવા ભસ્મ તો. ૦॥	

रीत—પ્રથમ એ ચીજોને ખરલમાં નાખી ઘુંટી ઘેટીના દૂધમાં સારી રીતે મર્દન કરી ત્રણ ભાવના આપવી અને પછી તેની યોગ્ય માત્રામાં સોગઠી બનાવી સુકવી રાખવી. બરાબર સુકાઇ જાય ત્યારે તેના પર સારૂં નવું કપડું દોરાથી મજબુત બાંધી એક માટીનાં વાસણમાં લાકડીઓ ગંધક નાખી દીવાના તાપ ઉપર ગરમ કરી તેમાં એ પોટલી ડુબે તેવી રીતે અરધો કલાક તાપ આપી બહાર કાઢી લઇ તરતજ કપડું જુદું કરી અંદરથી સોગઠી કાઢી લેવી અને સહેજ ગરમ પાણીથી ધોઇ સાફ કરી રાખી મુકવી. આ ગોળી એટલી તો સખત થઇ જશે કે હથોડી મારતાં પણ તરત તૂટશે નહિ.

प्रमाण—આસરે એક ચોખાભાર દવાનો ઘસારો એક વખત આપવો. જરૂર જણાય તો બબ્બે કલાક પછી ફરી પણ અપાય. દવા ઘસીને

[illegible] ભરી વાલુકાયંત્રમાં મુકી મુકરર આંચી [illegible] પછી અગ્નિ વધારતા જવું અને મંદ [illegible] કરવો. પછી [illegible] અગ્નિ ગાળી અને ત્રણ દિવસ અગ્નિ આપી [illegible] કરવો. [illegible] ટાઢો થવા બાદ ડાટાનો ભૂચ્ચ ઉખાડી દેવો. [illegible] ઉપરની શીશીને ભાંગી તેને નળામાંથી કાઢી લઇ લેવો. [illegible] સફેદ રાતા રંગનો સિંદુર સરખો ચોટેલો ચળકદાર [illegible] ઉખેડી ખરલમાં લઇ રાખવો.

માત્રા—૦॥ થી ૧ રતિભાર.

અનુપાન—જાયફળ તો. ૧, જાવંત્રી તો. ૧, ભીમસેની [illegible] તો. ૧, લવંગ તો. ૧, મરી તો. ૧, પીપર તો. ૧, કસ્તુરી તો. [illegible] એ સર્વેનું કરેલું ચૂર્ણ વાલ ૧ થી ૨ લઇ તે સાથે મેળવી [illegible] મધ નાખી ચાટી જવું ઉપર દૂધ પીવું.

ઉપયોગ—ધાતુની નબળાઈ, અશક્તિ, ક્ષય, મંદાગ્નિ, જીર્ણ જ્વર, મસ્તકની તથા કોઇપણ પ્રકારની નબળાઇ મટાડી શરીરમાં શક્તિ લાવે અને નપુંસકપણું દૂર કરી નસોમાં કૌવત લાવે છે. [illegible] રોગમાં અનુપાન ભેદથી વાપરી શકાય છે.

પથ્ય—ગરમ, ખાટાં અને રૂક્ષ પદાર્થો ન ખાવાં, [illegible] દીવાનો પૌષ્ટિક ખોરાક પચે તેટલા પ્રમાણમાં બરાબર ખાવો, [illegible] ઘી વધારે વપરાસમાં લેવાં.

૧૨૪ तालचंद्रोदय

बनावट— શુદ્ધ પારદ તો. ૨૦ શુદ્ધ ગંધક તો. ૪[illegible] [illegible] હરતાલ તો. ૧૦ સોનાનાં વરક તો. ૨[illegible] [illegible] [illegible]વારના રસમાં મર્દન કરી [illegible] કાચયંત્રમાં મુકી મકરધ્[illegible]

દયમાં જણાવ્યા પ્રમાણે તૈયાર કરી લેવું.

પ્રમાણ—૧ થી ૨ રતિભાર.

અનુપાન—ઘી અથવા મધ સાથે.

ઉપયોગ—ખાંસી, કુષ્ટ, શ્વાસ, ઉરઃક્ષત, વીસ્ફોટક, ઉપદંશ, વિસર્પ તથા લોહીમાં ગમે તેવું ઝેર તથા ગરમી હોય તેને મટાડે છે.

પથ્ય—દવા ચાલે ત્યાંસુધી સામાન્ય પથ્ય રાખવું.

૧૨૫ મલ્લચંદ્રોદયરસ

બનાવટ— શુદ્ધ પારદ તો. ૧૦ શુદ્ધ ગંધક તો. ૨૦
શુદ્ધ સોમલ તો. ૫ શુદ્ધ રસકપુર તો. ૧૦
સોનાનાવરખ તો. ૨॥

રીત—પ્રથમ પારદ ગંધકની કજ્જલી કરી તેમાં સોનું મેળવી પછી બીજી દવાઓ મેળવી બારીક વાટી કુંવારના રસમાં મર્દન કરી સુક્વી કપડમાટી કરેલ શીશીમાં ભરી વાલુકાયંત્રમાં રાખી પ્રથમથીજ તેજ અગ્નિ આપી ૪૮ કલાકમાં પકાવી તૈયાર કરવું. ધુમાડો ગંધકનો નીકળતો બંધ થાય કે તુરત દાટ લગાડી દેવું. યાને ૨૦ કલાક ખુલ્લું રાખી પાછળથી બંધ કરી તેજ અગ્નિ આપવું. ઠંડું થયે ગળામાં તૈયાર થએલ સખત ચમકદાર નળી લઇ લેવી.

પ્રમાણ—૧ થી ૨ રતિભાર.

અનુપાન—મધ અથવા ઘી સાથે.

ઉપયોગ—વાતરોગ, લકવો, શરદી, શ્વાસ તથા ગરમીના (વાનરીરંગ) રોગ માટે ઉત્તમ છે.

પથ્ય—દવા ચાલે ત્યાં લગી સામાન્ય પથ્ય રાખવું.

૧૨૬ रससिंदुर

बनावट—શુદ્ધ પારદ તો. ૧૦ શુદ્ધ ગંધક તો. ૨૦

रीत—સાથે મેળવી કજ્જલી કરી કુંવારના રસમાં મર્દન કરી સુકવી કપડમાટી કરેલ શીશીમાં ભરી વાલુકાયંત્રમાં રાખી મંદ, મધ્ય અને તીવ્ર અગ્નિ આપી ૪૮ કલાકમાં પકાવી તૈયાર કરવું. ગંધકને ધૂમાડો બંધ થાય ત્યારે શલાકા અંદર મુકી જોઇ ખાત્રી કરવી ને તળીયું સાફ તથા લાલ જણાય ત્યારે ખૂચ મારી દેવો. પછી અગ્નિ આપી ઠંડું કરી શીશી ફોડી ગળામાં રહેલ લાલવર્ણનો રસ લઇ વાટી બાટલીમાં ભરી રાખવો.

प्रमाण—૧ થી ૨ રતિભાર.

अनुपान—મધ અથવા ઘી સાથે.

उपयोग—રક્તવિકાર, શ્વાસ, ગરમી, શરદી તથા નબળાઇ મટાડે અને સૌમ્ય છે.

चेतवणी—કુપીપકવરસોની બનાવટ લગભગ દરેકની સરખી છે પણ જેમાં મલ, તાલ, શિલા જેવી ચીજો હોય તેને પ્રથમથીજ અગ્નિ તેજ આપવી અને ગળામાંથી ગંધકને ધૂમાડો મેલા રંગનો નીકળતો બંધ થાય અને બતી બળતી બંધ થાય ત્યારબાદ ચાકમાટી કે જુની ઈંટનો ખૂચ બનાવીને લગાડી પછી ૧૨ થી ૨૪ કલાક માલના પ્રમાણમાં અગ્નિ આપી શકાય છે.

૧૨૭ रसमाणीक्य

बनावट— શુદ્ધ પારદ તો. ૧૦ શુદ્ધ ગંધક તો. ૧૦
શુદ્ધ વચ્છનાગ તો. ૧૦ શુદ્ધ મનશીલ તો. ૧૦

रीत—પ્રથમ પારદમાં નાગને ગરમ કરી મેળવી તેની ચકી

બનાવી લેવી. પછી તેમાં ગંધક નાખી કજ્જલી કરવી બાદ મન-શીલ મેળવી ઘુંટી કુંવારના રસમાં મર્દન કરી સુકવી કપડમાટી કરેલી શીશીમાં ભરી ચંદ્રોદયની માફક ત્રણ રાત દિવસ અગ્નિ આપી તૈયાર કરવું. ગળામાં લાગેલી દવા મળે તે સંભાળી વાટી રાખવી. આમાં પ્રથમથીજ અગ્નિ તેજ આપવો ને ગંધકનો ધુમાડો બંધ થાય ત્યારે બૂચ દઇ દેવો.

प्रमाण—૧ થી ૨ રતિભાર.

अनुपान—માખણ કે મધ સાથે.

उपयोग—ક્ષય, શળેખમ, શરદી, દમ, શ્વાસ, ધાતુક્ષીણતા તથા નબળાઇ મટાડે છે. ખાસ કરી જુના શળેખમ માટે ઉત્તમ ઉપાય છે.

१२८ व्याधिहरणरस

बनावट—

શુદ્ધ પારદ તો. ૫	શુદ્ધ ગંધક તો. ૫
શુદ્ધ હરતાલ તો. ૫	શુદ્ધ મનશીલ તો. ૫
શુદ્ધ રસકપુર તો. ૫	શુદ્ધ સોમલ તો. ૫

બધાને સાથે ઘુંટી કજ્જલી કરવી. તેને કુંવારના રસમાં મર્દન કરી સુકવી લઇ તેને કપડમાટી કરેલી શીશીમાં ભરી વાલુકા યંત્રમાં મુકી બાર પ્રહર આંચ આપી વિધિસર (ચંદ્રોદયની માફક) પકાવી તૈયાર કરવું. ગંધક બળી ગયા પછી શીશીના મોઢામાં બૂચ (ડટનો) લગાડી બંધ કરી દેવું. એટલે મંદ, મધ્ય અને તિવ્ર અગ્નિથી તૈયાર કરી ઠંડું થયે ઉતારી લેવું અને શીશીને ફોડી અંદરથી રસની કટોરી લઇ લેવી અને તેને વાટી શીશીમાં રાખવું.

प्रमाण—૧ થી ૨ રતિભાર.

अनुपान—માખણ કે મધ સાથે.

સમય—સવાર, સાંજ બે વખત.

ઉપયોગ—ગરમીના દરદો, ઉપદંશ, રક્તવિકાર, શીરંગરોગ, સુઝાક વગેરેમાં ઉપયોગી છે.

સૂચના—દવા ઘણીજ ઉત્તમ છે પણ સંભાળથી પરેજી રાખીને ખવરાવવી.

પથ્ય—ઘઉં, સાકર, ઘી. બીજું બધું બંધ રાખવું.

૧૨૯ शिलाचंद्रोदय

बनावट— શુદ્ધ પારદ તો. ૨૦ શુદ્ધ ગંધક તો. ૪૦
શુદ્ધમનશીલ તો. ૧૦ સોનનાવરક તો. ૨॥

रीत—બધાની કજ્જલી કરી કુંવારના રસમાં મર્દન કરી સુકવી કપડમાટી કરેલી શીશીમાં ભરી વાલુકા યંત્રમાં મુકીને બે દહાડા અને બે રાત આખો વખત તેજ આંચ આપવી. અગ્નિ શરૂથી તેજ રાખવી ને ગંધકનો ધૂમાડો બંધ થાય ત્યારે તરત ખૂચ મારી દેવો ને બાકી અગ્નિ આપી ઠંડું કરી ઉતારી શીશીના ગળામાં ચોટેલી દવા લઇ લેવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ રતિભાર.

अनुपान—મધ સાથે.

उपयोग—મેદરોગ, રક્તવિકાર, કંઠમાળ, ખાંસી, શ્વાસ, ક્ષય, કુષ્ટ તથા રક્તવિકારની ગાંઠો મટાડી શરીર સાફ કરે છે.

पथ्य—દવા ચાલે ત્યાં લગી પથ્ય સામાન્ય રાખવું.

૧૩૦ गंभीरपन्नगरस

बनाव— શુદ્ધ પારદ તો. ૮ શુદ્ધ ગંધક તો. ૮
થમ શુદ્ધ સોમલ તો. ૮ શુદ્ધહરતાલ તો. ૮

१३३ ताम्रपर्पटी

बनावट—

શુદ્ધ પારદ તો. ૧	તામ્રભસ્મ તો. ૧
શુદ્ધ ગંધક તો. ૧	શુદ્ધ વચ્છનાગ તો. ૧

रीत—પર્પટીની રીત પ્રમાણે ઉપરની દવાઓની કજ્જલી બનાવી લોઢાનાં વાસણમાં ઘી લગાડી તેમાં ગરમ કરવું પછી રસ જેવું થતાં કેળનાં પાનને છાણ ઉપર મુકી પર્પટી ઢાળી ઉપર પાન ઢાંકી છાણથી બંધ કરી લેવું એટલે પર્પટી જેવું બની જશે. તેને વાટી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण—૧ થી ૨ રત્તિભાર.

अनुपान—પીપર અને મધ સાથે અથવા આદુના રસ સાથે કે સાકર અને ત્રિફળાનાં ચૂર્ણ સાથે.

उपयोग—ક્ષયરોગ, ત્રિદોષ, પાંડુરોગ, કુષ્ટરોગ વગેરેમાં જુદા જુદા અનુપાનથી બુદ્ધિપૂર્વક વાપરવી.

१३४ पंचामृतपर्पटी

बनावट—

પારદ તો. ૪	લોહભસ્મ તો. ૨
તામ્રભસ્મ તો. ०॥	અભ્રકભસ્મ તો. ૧
ગંધક તો. ૮	

रीत—પ્રથમ પારદ ગંધકની કજ્જલી કરી તેમાં બીજી ભસ્મો મેળવી ઘુંટી લોઢાની કડાઇમાં અગ્નિ ઉપર ગરમ કરી ગાયનું છાણ પાથરી ઉપર કેળનું પાન ગોઠવી એક પાતરાં પર ઢાળી દઈ ઉપર બીજું પાતરૂં તથા છાણ ઢાંકી લઈ પછી કાઢી લઈ ઘુંટીને બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ રત્તિભાર બે વખત.

प्रमाण—૨ થી ૪ રતિભાર દિવસમાં બે વખત.

अनुपान—માખણ મધ કે મલાઈ સાથે ચાટી જવું.

उपयोग—ક્ષય, પ્રમેહ, વીર્યસ્રાવ, ખાંસી વગેરે મટાડે છે ખાસ કરી પ્રમેહ માટે ઠીક વખણાય છે. સ્વપ્નદોષ તથા ક્ષયની ખાં માટે અકસીર છે.

सूचना—શીશીના ગળામાંથી બંગસિંદુર મળે તે સંભાળીને જુદે રાખવો તથા શીશીના મોઢામાં બંગક્ષાર મળે તે પણ સંભાળીને કા બંધ બાટલીમાં ભરી રાખવો એ ક્ષાર પેટનાશૂળ માટે અકસીર દવા છે.

प्रकरण ४ थुं — पर्पटी

१३२ अष्टामृतपर्पटी

बनावट—				
પારદ	તો. ૧૦	ગંધક	તો. ૨૦
સુવર્ણભસ્મ	તો. ૧	રૌપ્યભસ્મ	તો. ૧
મોતીનીભસ્મ	તો. ૧	પ્રવાલભસ્મ	તો. ૨
તામ્રભસ્મ	તો. ૩	અભ્રકભસ્મ	તો. ૧

रीत—પ્રથમ પારદ ગંધકની કજ્જલી કરી તેમાં બીજી ઔ ઘુંટી પર્પટીની રીતે (સુવર્ણપર્પટીમાં બનાવ્યા મુજબ) ઢાળીને તૈ કરી બાટલીમાં ભરી લેવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ રતિભાર દિવસમાં બે વખત.

अनुपान—મધ સાથે ચાટી જવી ઉપર છાશ પીવી.

उपयोग—સંગ્રહણી, મંદાગ્નિ, ઝાડા, મરડો, હરસ વગેરે ઉપયોગથી તત્કાળ ફાયદો આપે છે.

૧૩૩ ताम्रपर्पटी

घनावट— શુદ્ધ પારદ તો. ૧ તામ્રભસ્મ તો. ૧
શુદ્ધ ગંધક તો. ૧ શુદ્ધ વછનાગ તો. ૧

रीत—પર્પટીની રીત પ્રમાણે ઉપરની દવાઓની કજ્જલી બનાવી લોઢાનાં વાસણમાં ઘી લગાડી તેમાં ગરમ કરવું પછી રસ જેવું થતાં કેળનાં પાનને છાણ ઉપર મુકી પર્પટી ઢાળી ઉપર પાન ઢાંકી છાણથી બંધ કરી લેવું એટલે પર્પટી જેવું બની જશે. તેને વાટી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण—૧ થી ૨ રતિભાર.

अनुपान—પીપર અને મધ સાથે અથવા આદુના રસ સાથે કે સાકર અને ત્રિફળાનાં ચૂર્ણ સાથે.

उपयोग—ક્ષયરોગ, ત્રિદોષ, પાંડુરોગ, કુષ્ટરોગ વગેરેમાં જુદા જુદા અનુપાનથી બુદ્ધિપૂર્વક વાપરવી.

૧૩૪ पंचामृतपर्पटी

घनावट— પારદ તો. ૪ લોહભસ્મ તો. ૨
તામ્રભસ્મ તો. ૦॥ અભ્રકભસ્મ તો. ૧
ગંધક તો. ૮

रीत—પ્રથમ પારદ ગંધકની કજ્જલી કરી તેમાં બીજી ભસ્મો મેળવી ઘુંટી લોઢાની કડાઇમાં અગ્નિ ઉપર ગરમ કરી ગાયનું છાણ પાથરી ઉપર કેળનું પાન ગોઠવી એક પાનરાં પર ઢાળી દઈ ઉપર બીજું પાનરૂં તથા છાણ ઢાંકી લઈ પછી કાઢી લઈ ઘુંટીને બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ રતિભાર બે વખત.

अनुपान—કડાછાલ કે પીપરનાં ચૂર્ણ સાથે મધમાં ચાટવી.

उपयोग—ઝાડા, હરસ, મંદાગ્નિ, સંગ્રહણી, મરડો, ક્ષય, પાંડુ, અમ્લપિત્ત, પેટનાં જુનાં દરદો માટે ઉત્તમ છે.

पथ्य—મીઠી તાજી છાશ તથા રાતા ચોખાના ખોરાકપર રહી આ દવા વાપરવાથી અનેક દરદી સારા થાય છે.

सूचना—અનુકુળ સંજોગ હોય તો દૂધ, કેરી, ફળો તેમજ બીજો ખોરાક પણ આપી શકાય છે.

१३५ बोलपर्पटी

बनावट— શુદ્ધ પારદ તો. ૨ શુદ્ધ ગંધક તો. ૨
હીરાબોળ તો. ૨

रीत—પારદ ગંધકની કજ્જલી કરી તેમાં હીરાબોળનું ચૂર્ણ બારીક મેળવી ઘુંટી લેવું. પછી તેને લોહપાત્રમાં ગરમ કરી કેળના પાનપર ગાયનું છાણુ મુકી તે ઉપર ઢાળી દઈ ઉપર પાન ઢાંકી છાણ થી બંધ કરી દેવું. એટલે કે પર્પટીના રૂપમાં તૈયાર થશે તેને વાટી બાટલીમાં ભરી લેવું.

प्रमाण—૧ થી ૨ વાલ સવાર, સાંજ બે વખત.

अनुपान—સાકરનો ભૂકો અને મધ લઇ તે સાથે દવા લેવી

उपयोग—અર્શમાં પડતું લોહી, રક્તપિત્ત, યોનીમાર્ગેથી થતો રક્તશ્રાવ, વગેરેને મટાડે છે.

सूचना—કેટલાક વૈદ્યો હીરાબોળની જગાએ હીરાદખણ વાપરે છે જો કે તેનો ગુણ પણ રક્તસ્થંભક છે પરંતુ અમારો તે માટે કંઇ પણ અનુભવ નથી.

१३६ मकरध्वजपर्पटी

बनावट—પૂર્ણ ચંદ્રોદય (મકરધ્વજ) તો. ૧, શુદ્ધ ગંધક તો. ૨.

रीत—સાથે મેળવી ઘુંટી લેવું તેને એક ઘી લગાડેલા લોઢાના સાફ વાટકામાં લોઢાના તવેથાથી હલાવી ધીમે તાપે ગરમ કરી લેવું અને પછી ગાયના છાણપર કેળના પાનપર ઢાળી ઉપર બીજું પાન ઢાંકી છાણથી ઢાંકી દેવું. પછી તે દવા સંભાળી લઈ વાટીને બાટલીમાં ભરી રાખવી.

प्रमाण—૧।। થી ૩ રતિભાર.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

अनुपान—ઘી સાથે ચાટી ઉપર ચહા કે દૂધ પીવું.

उपयोग—પેટનાં દરદો, સંગ્રહણી, ક્ષય, મંદાગ્નિ, ધાતુક્ષીણતા, મુંબાઈના પાણીનો રોગ, સુવારોગના વિકાર મટાડી તાકાત વધારે છે.

पथ्य—પૌષ્ટિક અને પચે તેવો ખોરાક, કેરીનો રસ, દૂધ અને છાશ તથા ભાત માફક હોય તે લેવું.

सूचना—આ દવામાં ચંદ્રોદય દ્વિગુણ, ષડગુણ તથા ષોડસગુણ જેટલો ચડનો વપરાશે તેટલો ગુણ વધુ થશે.

१३७ रसपर्पटी

बनावट— શુદ્ધ પારદ તો. ૨।। શુદ્ધ ગંધક તો. ૨।।
એ બંનેની કજ્જલી કરી લેવી.

रीत—લોઢાની કડાઈમાં નાખી ધીમે તાપે ઓગળી જાય ત્યારે જમીનપર છાણ પાથરી ઉપર કેળનુંપાન મુકી તે પર ઢાળી દેવું. અને તેનાપર તરતજ બીજું કેળનું પાન ઢાંકી ઉપર છાણ દાબી દેવું. જરાવાર પછી કાઢી લઈ વાટીને બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ રતિભાર, દિવસમાં બે વખત લેવી.

अनुपान—મધ અને પીપર સાથે ચાટી જવું.

उपयोग—સંગ્રહણી, હરસ, અતિસાર, શૂળ, કમળો, પાંડુ, ગુલ્મ, ખરલ, જલોદર, ભસ્મકરોગ, સોજા, કુષ્ટરોગ, અમ્લપિત્ત, મંદાગ્નિ વગેરે વ્યાધિઓને મટાડે છે.

पथ्य—રોગાનુસાર હલકો ખોરાક લેવો.

१३८ लोहपर्पटी

बनावट— શુદ્ધ પારદ તો. ૫ શુદ્ધ ગંધક તો. ૫
જાંબુના રસમાં તૈયાર કરેલી લોહભસ્મ તો. ૫

रीत—પ્રથમ પારદ ગંધકની કજ્જલી કરી તેમાં લોહભસ્મ મેળવવી. બાદ પર્પટીની રીત પ્રમાણે ઢાળી તૈયાર કરી ઘુંટી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ રતિભાર, દિવસમાં બે વખત.

अनुपान—કુટજાવલેહ અથવા મધ સાથે લેવી.

उपयोग—પાંડુ, ઝાડા, મરડો, નબળાઈ, સંગ્રહણી, અજીર્ણ, પીકાશ, ગુલ્મ, ખરલ, મંદાગ્નિ વગેરેમાં વપરાય છે.

पथ्य—રોગાનુસાર ખોરાક લેવો.

१३९ शीतलपर्पटी

बनावट— સુરાખાર તો. ૮ શુદ્ધ ગંધક તો. ૧

रीत—માટીના એક સંકોરામાં સુરાખાર મુકી તેને અગ્નિ ઉપર રાખી ગરમ કરવું. જ્યારે રસ થાય ત્યારે તેમાં ગંધકનું બારીક ચૂર્ણ નેગરી દેવું ને પછી કોઈ પાન ઉપર પર્પટી માફક ઢાળી દેવું

प्रमाण—૧૨ થી ૨૪ રતિભાર. **अनुपान**—ઠંડુ પાણી.

समय—દિવસમાં બેથી ત્રણ વખત.

उपयोग—પેશાબનાં દરદો, મૂત્રકૃચ્છ, દાહ થવો, પેશાબ થોડો થોડો આવવો, વગેરે માટે છે મૂત્રલ તરીકે ઠીક છે.

१४० सुवर्णपर्पटी

बनावट—શુદ્ધ પારદ તો. ૪, ગંધક તો. ૪ આ બંન્નેને મેળવી ઘુંટી તેમાં સોનાના વરખ કે ભસ્મ તો. ાા મેળવી કજ્જલી બનાવી લેવી.

रीत—એક લોઢાની કડાઈમાં પ્રથમ જરા ઘી લગાડી તેમાં ઉપરની કજ્જલી નાખી ધીમે તાપે ગરમ કરવી તે રસ જેવું થાય ત્યારે ગાયના છાણ ઉપર કેળનું પાન સરખું મુકી તેનાં ઉપરે પર્પટી ઢાળી ઉપર બીજું પાન મુકી તે ઉપર છાણ વડે ઢાંકી દેવું. આ પ્રમાણે કર્યા પછી થોડીવારમાં તે બે પાન વચ્ચે જામેલો ટુકડો લઈ ખરલમાં નાખી તેને ઘુંટી તે ઉપરે બળદાણા તથા શતાવરીની જુદી જુદી એકેક ભાવના આપી સુકવી બાટલી ભરી લેવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ રતિભાર દિવસમાં બે વખત.

अनुपान—માખણ કે મધ સાથે ચાટી લેવું.

उपयोग—તમામ જાતની સંગ્રહણી, ઝાડા, મરડા, ક્ષય, ખાંસી, દરદ, નબળાઈ વગેરે માટે તેમજ શરીરને દ્રઢ તથા નિરોગી બનાવે. આંત્રક્ષય અને નબળાઈ માટે ઉત્તમ દવા છે.

१४१ क्षारपर्पटी

बनावट—સાફ કરેલો શુદ્ધ સુરાખાર તો. ૧૬ અને ફટકડી તો. ૪ બંને સાથે મેળવી એકત્ર વાટી ઝીણું ચૂર્ણ કરી લેવું.

रीत—તૈયાર કરેલા ચૂર્ણને એક લોઢાની સાફ કડાઈમાં નાખી ધીમા તાપથી ગરમ કરવું. જ્યારે એ દવા રસ રૂપ પાણી જેવી થઈ જાય ત્યારે નીચે ઉતારી સાફ અને સુકી કડછીથી તે દવાને કડાઈમાં ફેલાવી દેવી. થોડીવાર બાદ તે દવા સુકાઇ ગયેલી જણાય અને ઠંડી થયેલી કડાઇ દેખાય ત્યારે સાફ કડછીથી કે ચાકુથી ઉખેડી સંભાળી બાટલીમાં ભરી રાખવી.

सूचना—આ દવા નીચે ઉતાર્યા પછી તે કડાઈમાં પાણી ન પડવું જોઇએ કેમકે તેથી ભારે અવાજ થઈ કડાઇ ફાટી જવાની બીક રહે છે. માટે દવા ઉતાર્યા પછી પાણીથી સંભાળવું.

प्रमाण—૩ થી ૬ રતિભાર.

समय—જમ્યા પછી દિવસમાં બે વખત.

अनुपान—દવા મોમાં નાખી ઉપર પાણી પીવું જોઇએ.

उपयोग—અમ્લપિત્ત, બરલ, યકૃતરોગ, શૂળ, અજીર્ણ, હોજરીનો વરમ, ગુલ્મ, મંદાગ્નિ, તાવ, જળોદર વગેરેને મટાડે છે. તાવ તથા અમ્લપિત માટે ખાસ ઉત્તમ છે.

प्रकरण ५मुं — लोह

१२२ आमलक्यादिलोह

बनावट—

આમળાં	તો. ૧	પીપર	તો.
સાકર	તો. ૨	લોહભસ્મ	તો.

रीत—બારીક વાટેલી ચીજો લઇ કપડે ચાળી તેને ખરલમાં નાખી લોહભસ્મ સાથે મેળવી ઘુંટી બાટલી ભરી લેવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ રતિભાર.

अनुपान—ગાયના ઘી સાથે ચાટવી, ઉપર ગાયનું દૂધ પીવું.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग—ખાંસીમાં પડતું લોહી, અથવા ઉલટીમાં પડતું લોહી, ઉરક્ષત અને નબળાઇની ખાંસીને મટાડે છે. તથા લોહીના ગળફા કે લોહીની ઉલટીને મટાડે છે, શક્તિ આપે છે.

सूचना—આવા દરદમાં ખોરાક તદ્દન સાદો અને સાત્વિક લેવો જોઇએ.

૧૪૩ नवायसलोह

बनावट—ચિત્રકમૂળનીછાલ, હરડેછાલ, બહેડાંછાલ, આંમળાની છાલ, પીપર, નાગરમોથ, શુંઠ, વાવડીંગ, મરી. એ સર્વ દવા એક એક તોલો લઈ તેનું બારીક ચૂર્ણ કરી તેમાં લોહભસ્મ તોલા. ૯ મેળવી ઘુંટી બાટલી ભરી લેવી, અથવા પાણીમાં વાટી ગોળી કરી રાખવી.

प्रमाण—૩ થી ૬ રતિભાર, સવાર સાંજ બે વખત.

अनुपान—મધ અથવા ઘી સાથે ચાટી ઉપર દૂધ પીવું અથવા છાશ પીવી.

उपयोग—પાંડુરોગ, ભગંદર, સોજો, કુષ્ટરોગ, અર્શ, ઉદરરોગ, મંદાગ્નિ, કૃમીરોગ, ત્રિદોષ, નબળાઈ વગેરે મટે છે.

सूचना—લોહને બદલે જો મંડુર મેળવવામાં આવે તો તેનું નામ નવાયસમંડુર થાય છે. આ બનાવટ બાળકોને કે નબળા દરદીઓને માટે વધુ માફક આવે છે.

१४४ पुनर्नवादिमंडूर

बनावट—સાટોડી, નસોતર, સૂંઠ, પીપર, મરી, વાવડીંગ, દેવદાર, ચિત્રક, પુષ્કરમૂળ, હરડે, બહેડાં, આમળાં, હળદર, દારૂહળદર, ચવક, દંતીમૂળ, કડુ, ઇંદ્રયવ, પીપરીમૂળ, નાગરમોથ, એ સર્વે એક એક તોલો લઇ ચૂર્ણ કરી લેવું. તેમાં મંડુરભસ્મ તો. ૪૦ તથા ગૌમૂત્ર તો. ૧૦૦૦ (એક હજાર) નાંખી ધીમે તાપે પાક કરવો. જ્યારે ગૌમૂત્ર બળી જવા આવે ત્યારે ઉતારી ઠારી રાખવું અને ખરલમાં ઘુંટી ગોળી અથવા ચૂર્ણ કરી લેવું.

प्रमाण—૬ થી ૧૨ રતિભાર.

अनुपान—દૂધ અથવા મધ સાથે.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग—પાંડુરોગ, સોજા, આફરો, ઉદરરોગ, શૂળ, હરસ, પીકાશ, કમી, ગુલ્મરોગ, નબળાઇ અને લીવર તથા બરલના રોગ મટાડી લોહીનાં લાલ રજકણ વધારે છે.

१४५ यकृतप्लीहारीलोह

बनावट—શુદ્ધ પારદ તો. ૧, શુદ્ધ ગંધક તો. ૧, લોહભસ્મ તો. ૧, અભ્રકભસ્મ તો. ૧, તામ્રભસ્મ તો. ૨, મનશીલ તો. ૧ હળદર તો. ૧, નેપાળો શુદ્ધ તો. ૧, ફુલાવેલ ટંકણખાર તો. ૧, શીલાજીત તો. ૧ ખરલમા ઘુંટી બારીક કરી લેવું.

रीत—ઉપરની દવાને ખરલમાં નાખી તેને દંતીમૂળના કવાથની, નસોતરની, ચિત્રકની, નગોડની, ત્રિકટુની, આદુના રસની, ભાંગરાના રસની એકેક ભાવના આપી ગોળી બનાવવા જેવું થાય ત્યારે જેવડી ગોળી બનાવી મુકી રાખવી.

प्रमाण—એ ગોળી સવાર સાંજ બે વખત.

अनुपान—પાણી અથવા દૂધ સાથે.

उपयोग—ખરલ, કલેજાની ગાંઠ, ઉદરરોગ, જ્વર, પાંડુરોગ, કમળો, સોજા, મંદાગ્નિ, અરૂચી વગેરે મટાડે છે તથા શક્તિ લાવી જુની ખરલને મટાડે છે.

૧૪૬ सप्तामृतलोह

बनावट—

હરડેછાલ તો. ૫	બહેડાંછાલ તો. ૫
આંમળા તો. ૫	જેઠીમધ તો. ૫
સારી લોહભસ્મ તો. ૫	

रीत—પ્રથમની ચાર ચીજોનું અલગ અલગ ચૂર્ણ લઇ તેને બારીક વાટી ખરલમાં ઘુંટી કપડે ચાળી તેમાં લોહભસ્મ મેળવી ઘુંટી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—ચાર વાલ યાને બેઆનીભાર.

समय—સાંજે આઠ વાગે અથવા સવારે આઠ વાગે.

अनुपान—મધ તો. ાા તથા ઘી તો. ા લઈ સાથે મેળવી તેમાં ઉપરની દવાનું બેઆનીભારનું એક પડીકું મેળવી ચાટી જવું ઉપર રૂચી પ્રમાણે દૂધ પીવું.

सूचना—આ દવા લીધા પછી ૭ કલાક પહેલાં કાંઇપણ ખોરાક ન લેવો ફક્ત દવા ઉપર રૂચી પ્રમાણે દૂધ પીવું.

उपयोग—નેત્રનાં તમામ રોગ, ટુંકી નજર, આંખની ઝાંખપ, વગેરે મટાડી મગજને પુષ્ટિ આપે છે. માથાનું દરદ, ધાતુક્ષીણતા, વીર્યદોષ, નબળાઈ, રક્તદોષ વગેરે મટાડીને રસાયન ગુણ બતાવે છે. માત્ર લાંબો વખત સુધી આ દવા લેવી જોઇએ. સંપૂર્ણ ફાયદા માટે ૬ માસ સુધી દવાનું સેવન કરવું જોઇએ.

पथ्य—આ દવા ચાલતી હોય તે દરમ્યાન સાત્વિક ખોરાક લેવો. મરચાં, તેલ, ખટાશ, બજારની મીઠાઈ તથા અથાણું, વાસી અન્ન વગેરેનો ત્યાગ કરવો. અજીર્ણ થવા ન દેવું.

प्रकरण ६ ठुं — वटी-गोळी-गुटीका

१४७ अर्कवटी

बनावट—

શુદ્ધ અફીણ	તો. ૧	લવંગ	તો. ૨॥
આકડાના ફુલ	તો. ૨॥	સિંધવ	તો. ૧
ટંકણખાર	તો. ૧॥	તજ	તો. ॥
જેઠીમધ	તો. ૨॥	અજમો	તો. ॥

रीत—ઉપરની દવાઓને ખાંડી બારીક કરી ખરલમાં અફીણના કસુંબા સાથે ઘુંટી રતિભારની ગોળી બનાવી સુકવી રાખવી.

प्रमाण—એકેક ગોળી ચુસવી. આખા દિવસમાં ૧૦ થી વધુ ગોળી ન લેવી.

उपयोग—ખાંસી માટે સારો ઉપાય છે. નવી જુની બન્ને તેની ખાંસીને મટાડે છે, અને કફ છુટો કરી આરામ આપે છે.

१४८ अजमोदादिवटी

बनावट—

અજમો	તો. ૧	જાયફળ	તો. ૦॥
હરડેદાલ	તો. ૧	મોચરસ	તો. ૦॥
ખારેક	તો. ૧	અફીણ	તો. ૦॥
કેશર	તો. ૧	જાવંત્રી	તો. ૨
લવિંગ	તો. ૨		

એ સર્વને વાટી બારીક ચૂર્ણ કરી મધમાં મેળવી બાજરાના દાણા પ્રમાણે ગોળી બનાવી રાખવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી.

अनुपान—દૂધ કે સુવાના પાણી સાથે.

समय—સવાર સાંજ બે વખત.

उपयोग—બાળકોના ઝાડા, ઉલટી, અનિદ્રા, ખાંસી, શરદી વગેરેને મટાડે છે.

૧૪૯ अतिसारहरवटी

बनावट—				
	મોચરસ	તો. ૧	અફીણ	તો. ૧
	લવંગ	તો. ૧	જાયફળ	તો. ૧
	શુદ્ધ હિંગુલ	તો. ૧		

એ સર્વ લઇ બારીક કરી પાણીમાં વાટી તેની રતિભારની ગોળી કરી લેવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી પાણી કે મધ સાથે.

समय—દર ચાર ચાર કલાકે.

उपयोग—દરેક પ્રકારના અતિસાર તથા આમાતિસાર માટે રામબાણ ઉપાય છે.

૧૫૦ अफीण छोडवानी गोळी

बनावट—				
	શુદ્ધ અફીણ	તો. ૨	શુદ્ધ વછનાગ	તો. ાા
	જાયફળ	તો. ાા	જાવંત્રી	તો. ાા
	પીપર	તો. ાા	કેશર	તો. ાા
	અક્કલકરો	તો. ાા	ભાંગ	તો. ાા
	શુદ્ધ હિંગળો	તો. ાા		

रीत—બધી ચીજોને બારીક વાટી નાગરવેલનાં પાનના રસમાં મગ જેવડી ગોળી બનાવી સુકવી બાટલીમાં ભરી લેવી.

प्रमाण—જેટલા પ્રમાણમાં અફીણ ખાવાની ટેવ હોય તેટલા પ્રમાણથી શરૂ કરી રોજ જરા જરા ઓછું પ્રમાણ કરતા જવું.

अनुपान—મધ સાથે અથવા પાણી સાથે.

समय—અફીણ ખાવાની જ્યારે ટેવ હોય ત્યારે લેવી.

उपयोग—અફીણનું બંધાણ છોડાવવા માટે આ દવા આપવી. આથી એ ત્રણ માસમાં અફીણની ટેવ મટી જઈ કોઈપણ ઉપદ્રવ થવા પામતો નથી.

पथ्य—પૌષ્ટિક તથા દૂધના બનાવેલા પદાર્થો વધારે પ્રમાણમાં ખાવા જોઈએ.

१५१ अभयादिवटी

बनावट—હરડેની છાલનું ચૂર્ણ તો. ૧, શુદ્ધ ટંકણ તો. ૧, મરી તો. ૧, પીપર તો. ૧, શુદ્ધ નેપાળો તો. ૪ એ સર્વને વડી થોરના દૂધમાં એક ભાવના આપી અડદના દાણા પ્રમાણે ગોળી બનાવી સુકવી લેવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી જરૂર જણાય ત્યારે.

अनुपान—થોડું હરડે ચૂર્ણ લઈ તેની સાથે ગોળી મુકી ગરમ પાણી સાથે લેવું.

उपयोग—ઉદરરોગ, જીર્ણજ્વર, બરલ, રક્તપિત્ત, અર્શ તથા પેટનાદર્દો મટાડી દસ્ત-જુલાબ માટે લાગે છે.

सूचना—આ સખ્ત જુલાબ છે માટે વિચારીને ઉપયોગ કરવો અને જ્યારે બંધ કરવાની જરૂર જણાય ત્યારે ઠંડું પાણી પીવાથી બંધ થઈ જશે પછી પથ્ય ખોરાક ખાવો.

૧૫૨ अभ्रकवटी

बनावट— સારી રીતે તૈયાર કરેલી અભ્રકભસ્મ તો. ૧૦
આમળાં તો. ૧૦ શુંઠ તો. ૧૦
લીંડીપીપર તો. ૧૦ મરી તો. ૧૦
વાવડીંગ તો. ૧૦

रीत—બધી દવાઓ બારીક લઈ ખરલમાં નાખી ત્રણ દિવસ સુધી ઘુંટવી. ત્યારબાદ તેને ભાંગરાના રસમાં બરાબર ઘુંટી લઈ એકેક વાલ (૩ રતિભાર) ની ગોળી બનાવી છાંયે સુકવી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી.

अनुपान—પાણી સાથે અથવા રોગાનુસાર.

उपयोग—અનુપાન ભેદથી દરેક વ્યાધિમાં વપરાય. ખાસ કરી દોષોને ઓછા કરે છે અને પૌષ્ટિક છે, તેમજ તાવ, ખાંસી, ઝાડા, નબળાઈ, મંદાગ્નિ, વાયુ, કફ વગેરે માટે ચાલુ વાપરવા લાયક છે.

૧૫૩ अमरसुंदरीगुटीका

बनावट—શુંઠ, મરી, પીપર, હરડે, બહેડાં, આમળાં, પીપરીમૂળ રેણુંકબીજ, ચિત્રક, લોહભસ્મ, તજ, તમાલપત્ર, એલચી, નાગકેશર, શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ગંધક, શુદ્ધ વછનાગ, વાવડીંગ, અક્કલકરો, મોથ. આ દરેક ચીજ સરખે વજને લઈ ચૂર્ણ કરી ખરલમાં ઘુંટી લેવું.

रीत—પ્રથમ પારદ વગેરે રસદ્રવ્યોની ખરલમાં કજ્જલી બનાવી તેમાં બીજી દવાઓનું ચૂર્ણ મેળવી, આ દવાનું જે વજન થાય તેથી બમણા વજને ગોળ લઈ તેમાં બધી દવાઓ ઘુંટી લઈ ગોળી વાળવા જેવું થતાં ચણા જેવડી ગોળી બનાવી છાંયે સુકવી રાખવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી પાણી સાથે.

समय—દર ત્રણ ત્રણ કલાકે.

उपयोग—અપસ્માર, સન્નિપાત, દમ, ખાંસી, હરસ, સર્વ જાતના વાયુનાં દરદો, ઉન્માદ વગેરે મટાડી જ્ઞાનતંતુઓને પોતાના સરલકાર્યમાં મદદ કરે છે.

सूचना—ગોળી બનાવવા માટે ગોળ એકાદ વર્ષનો જુનો તથા નરમ લેવો તો ગોળી સારી થશે, અન્યથા થોડું મધ મેળવી આપવાથી ઠીક થશે.

१५४ अमृतप्रभावटी

बनावट—અક્કલકરો, સિંધાલુણ, ચિત્રક, મરી, આમળાં, પીપર, અજમો, હરડેછાલ, એ દરેક એકેક તોલો તથા શુંઠ તોલા બે આ પ્રમાણે ચીજોનું ચૂર્ણ લેવું.

रीत—ઉપરનાંચૂર્ણને બીજોરા લીંબુના રસમાં એક દિવસ ઘુંટી ચણા પ્રમાણે ગોળી બનાવી સુકવી બાટલીમાં ભરી લેવી.

प्रमाण— બે ગોળી સવાર બપોર ને સાંજ.

अनुपान—પાણી સાથે આપવી.

उपयोग—મંદાગ્નિ, અરૂચી, ખાંસી, દમ, શળેખમ, અજીર્ણ દરદ, શરદી, વાયુનો તાવ, પેટની ચૂંક વગેરે મટી ભૂખ લાગે અને ખાધેલું પચાવે છે

१५५ अम्लपितांतकवटी

बनावट— મુગાખાર તો. ૫ નવસાગર તો. ૫

रीत— બન્ને ચીજોને ખરલમાં બારીક વાટી લઈ તેમાં જરા પાણી નાખી ઘુંટીને એકેક રતીની ગોળી બનાવી રાખવી

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી ગરમ પાણી સાથે લેવી.

उपयोग—આ ગોળી લેવાથી અમ્લપિત્ત, છાતીનો દાહ, ખાટા ઘચરકા વગેરે મટે છે.

૧૫૬ अर्शोघ्नीवटी

बनावट—ગુલાબજળમાં પીસેલા કેરબા તો. ૧, હીરાદખણુ તો. ૨, રસવંતી તો. ૩, લીંબોડીનો મગજ તો. ૨.

रीत—ઉપરની ચારે ચીજોને ખરલમાં બારીક વાટી લઇ જરૂર જણાય તો જરા પાણી મેળવી ક્ષુંદી ગોળી બનાવવા જેવું થતાં ચણા પ્રમાણે ગોળી બનાવી સુકવી બાટલીમાં ભરી રાખવી.

प्रमाण—૨ ગોળી, રાત્રે સુતી વખતે અથવા સવારે અને રાત્રે બે વખત લેવી.

अनुपान—પાણી સાથે.

उपयोग—દરેક પ્રકારના હરસરોગમાં ખાવા માટે આ દવા આપવાથી સારો ફાયદો થાય છે. પડતું લોહી બંધ કરી દરદ મટાડે છે.

૧૫૭ अहिफेनवटी

बनावट— શુદ્ધ અફીણ તો. ૧ જાયફળ તો. ૧
કપુર તો. ०। કસ્તુરી તો. ०।

रीत—દરેક ચીજને ખરલમાં વાટીને પાનનાં રસમાં મગ જેવડી ગોળી બનાવી છાંયામાં સુકવી રાખવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી સવાર સાંજ બે વખત.

अनुपान—પાનમાં નાખીને ખાવી.

उपयोग—બહુમૂત્રનો રોગ, મધુપ્રમેહ અને તેના વિકારો માટે ઠીક જણાય છે.

१५८ आकारकरभरादिवटी

बनावट—

અક્કલકરો	તો. ૧૦	કેશર	તો. ૨
લવંગ	તો. ૩	જાયફળ	તો. ૫
રસસિંદુર	તો. ૩	અફીણ	તો. ૩

रीत—બધી ચીજો બારીક વાટેલી લેવી. ફક્ત અફીણનો કસુંબો બનાવી તેને જુદું રાખવું અને ખરલમાં બીજી પાંચ ચીજોનું ચૂર્ણ નાખી તેમાં કસુંબો અફીણનો મેળવી બારીક વાટવું અને તેમાં નાગરવેલના પાનનો રસ નાખી ઘુંટી મટરના દાણા પ્રમાણે ગોળી વાળી સુકવી રાખવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી.

समय—સવાર, સાંજ અથવા રાત્રે સુવાથી પહેલાં ત્રણ કલાક આગળથી લેવી ઉપર દૂધ પીવું.

उपयोग—નબળાઈ, સ્થંભનની ખામી, ધાતુનું પાતળાપણું ખાંસી, કફ, શરદી, શળેખમ, ઝાડા થવા, અપચો, કફ વધારે થવે વગેરે માટે ઉત્તમ પ્રયોગ છે. સ્થંભન માટે પણ ઠીક ફાયદો બતાવે છે

१५९ आमराक्षसीगुटीका

बनावट—

શુદ્ધ હિંગળો	તો. ૧	જાયફળ	તો. ૧
અફીણ	તો. ૧	લવંગ	તો. ૧
કપુર	તો. ૧		

रीत ઉપરની ચીજો સમભાગે લઈ બારીક વાટી પછી સાથે ખરલમાં ઘુંટી [illegible] ગોળી બનાવી લેવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી પાણી સાથે

उपयोग—અતિસાર, મરડો, સંગ્રહણી, કોલેરા, અજીર્ણ વગેરે

માં પાચનશક્તિ સુધારી તરત ઝાડા બંધ કરે છે. મરડા અને કોલેરામાં ખાસ ઉપયોગી છે. રક્તાતિસાર પણ બંધ કરે છે.

૧૬૦ आयुष्यवर्धनीगुटीका

बनावट—

શુંઠ	તો. ૧૨	હરડેછાલ	તો. ૧૨
પીપર	તો. ૮	પીપરીમૂળ	તો. ૮
મરી	તો. ૪	ચવક	તો. ૪
તાલીસપત્ર	તો. ૪	નાગકેશર	તો. ૪
એલચી	તો. ૨	વાળો	તો. ૨
તજ	તો. ૧	તમાલપત્ર	તો. ૧

रीत—ઉપરની દવાઓનું બારીક ચૂર્ણ કરી વાટી તેમાં ખપે તેટલો (આસરે તો. ૬૦ સુધી) જુનો ગોળ મેળવી તેમાંથી ચણીબોર પ્રમાણે ગોળી બનાવી લેવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી દિવસમાં ત્રણ વખત.

उपयोग—હરસ, મંદાગ્નિ, પીનસરોગ, વગેરેમાં વપરાય છે. છાશ અને દૂધનું સેવન રાખવાથી સારી અસર બતાવે છે.

૧૬૧ उपदंशहरवटी

बनावट—

હીમેજ	તો. ૪	લવંગ	તો. ૧
કાથો	તો. ૧	શુદ્ધ મોરથુથુ	તો. ૧

रीत—ઉપરની દવાઓનું બારીક ચૂર્ણ કરી લોઢાની ખરલમાં ૪૦ લીંબુના રસ વડે ખુબ ઘુંટી લઇ તેની ૨૦૦ ગોળી થાય તે પ્રમાણમાં ગોળી બનાવી રાખવી.

प्रमाण—૧ ગોળી ઘી સાથે ચાટી જવી.

समय—સવાર સાંજ બે વખત.

पथ्य—ચોખા, ઘઉં અને ઘી સિવાય કાંઈપણ ખોરાક આપવો નહિં.

उपयोग—ઉપદંશ, ગરમીનોરોગ, ગરમીથી થયેલો મંદીવા વગેરે ગરમીના રોગોને સાફ કરે છે.

सूचना—આ દવાની ચૌદ ગોળી ફક્ત સાત દિવસમાં આપતે બંધ કરી દેવી પુરો ફાયદો થઇ જશે.

१६२ अंबरविलासगुटीका

बनावट—

અંબર	તો. ાા	કસ્તુરી	તો. ૦
સોનાનો વરક	„ ૧	ચાંદીનો વરક	„ ૧
શિલાજીત	„ ૨	સફેદ મુસળી	„ ૧
કૌચબીજ	„ ૧	ગળોસત્વ	„ ૧
શુદ્ધ વચ્છનાગ	„ ૧	શુદ્ધ કનકબીજ	„ ૧
સાચો અગર	„ ૧	જાયફળ	„ ૧
જાવંત્રી	„ ૧	તજ	„ ૧
પીપર	„ ૧	કેશર	„ ૧
લવંગ	„ ૧	અક્કલકરો	„ ૧
ઉપલેટ	„ ૧	ભીમસેનીકપુર	„ ૧
શુદ્ધ અફીણ	„ ૧	વરધારાનાંબીજ	„ ૧
અભ્રકભસ્મ	„ ૧	રસસિંદુર	„ ૧

रीत—પ્રથમ ખરલમા રસસિંદુર વાટી તેમાં સોના ચાંદીના વરક મેળવી પછી તેમા ભસ્મો તથા શિલાજીત મેળવી ત્યારબાદ બાકી વસ્તુઓનું બારીક ચૂર્ણ તેમા મેળવી ખરલમાં ઘુંટવું અને તેમાં અંબરનો કસુંબો બનાવી નાખી ઘુંટતા જવું. ત્યારબાદ દેવ ગુલાબ, પાનનો રસ, આદુનો રસ અને નાગરવેલનાં પાનનો રસ

કાઢી તેની એકેક ભાવના આપી ઘુંટી લઈ ગોળી જેવું થતાં એકેક રતિભારની ગોળી બનાવી છાંયે સુકવી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી.

समय—સવારે તથા રાત્રે બે વખત.

उपयोग—શરીરનું ઝલાઇ જવું, નબળાઈ, ધાતુક્ષીણતા, મગજની કમજોરી, મંદાગ્નિ, વાયુનાં દરદો, શરદી, ખાંસી, બીમારી પછીની નબળાઇ, ક્ષયની નબળાઈ, નસોનીકમજોરી, નપુંસક્તા, વગેરેને મટાડી શરીરમાં કૌવત લાવે છે. અને દરેક પ્રકારની નબળાઇ મટાડે છે.

१६३ कनकवटी

बनावट—ધતુરાનાં લીલાં પાન તો. ૨, કાળાંમરી તો. ૨.

रीत—ધતુરાનાં પાનને ખરલમાં ઘુંટી તેમાં મરીનું ચૂર્ણ નાખી વાટી મરી પ્રમાણે ગોળી કરી લેવી.

प्रमाण—૨ ગોળી. **अनुपान**—પાણી સાથે.

समय—સવાર, બપોર સાંજ.

उपयोग—શ્વાસ, ખાંસી, જુનો વિષમજ્વર વગેરે મટે છે.

१६४ कर्पूरसुंदरीगुटीका

बनावट—કપુર, જાયફળ, જાવંત્રી ધતુરાનાંબીજ, સમુદ્રશોષનાં બીજ, અક્કલકરો, શુંઠ, મરી, પીપર, ચોપચીની, શેકેલ કાંકચનાં બીજ, એ દરેક એકેક તોલો તથા શેકેલી ભાંગ તો. ૧૧, અફીણ તો. ૧૧, વછનાગ તો. પા.

रीत—દરેક વસ્તુને ખાંડી તેમાં અફીણનો કસુંબો નાખી તેને

ભાંગરાના રસની ભાવના આપી મરી જેવડી ગોળી બનાવી સુકવી રાખવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી.

अनुपान—પાણી સાથે અથવા કડાછાલના ભૂકા સાથે.

समय—દિવસમાં બે થી ત્રણ વખત લેવી.

उपयोग—ઝાડા, મરડો, સંગ્રહણી, અર્શ, મંદાગ્નિ, આમાતિસાર, વગેરે માટે ઉત્તમ છે. વળી થોડો વખત ચાલુ વાપરવાથી અફીણની ટેવ છુટી જાય છે.

सूचना—આ દવામાં અફીણ મોટા પ્રમાણમાં છે બાળકને સંભાળથી પ્રમાણનો વિચાર કરીને આપવી તથા દરદ પ્રમાણે પથ્ય રાખવું.

१६५ कस्तुर्यादिवटी (१)

बनावट—જાયફળ, જાવંત્રી, તજ, લવંગ, શુંઠ, પીપર, અક્કલકરો, અફીણ, કેશર એ સર્વ સમભાગે લઇ તે ચૂર્ણ જે તોલા હોય તો કસ્તુરી તોલો ૦॥ એટલે ૭ માસા લેવી.

रीत—પ્રથમની દશ ચીજોનું બારીક ચૂર્ણ કરી લેવું તેમાં અલગ વાટેલી કસ્તુરી મેળવી તેમાં અફીણનો કસુંબો ઘુંટી તેની ચણા જેવડી ગોળી બનાવી સુકવી બાટલીમાં ભરી

प्रमाण—મોટા માણસ માટે ૨ થી ૪ ગોળી, બાળક ૦॥ થી ૧ ગોળી.

समय—સવાર, બપોર સાંજ અથવા જરૂરત પ્રમાણે.

अनुपान—[illegible] ગરમ દૂધ કે મધ સાથે.

उपयोग—ખાંસી, શરદી, શ્લેષ્મ, બાળકનું [illegible]

ઝાડા, નબળાઈ, ધાતુશ્રાવ, દમ, શ્વાસ અપચો, સુસ્તી, દૂધ ન પચવું, વગેરેમાં વાપરી શકાય છે.

१६६ कस्तुर्यादिवटी (२)

बनावट— કસ્તુરી તો. ૦।, ઉત્તમ હીંગ તો. ૦।, શુદ્ધ ઝેરકુચલા તો. ૦।, ભીમસેનીકપુર તો. ૦।

रीत—દરેકને બરાબર વાટી ગુંદના પાણી સાથે રતિભારની ગોળી બનાવી સુકવી રાખવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી.

समय—ચાર ચાર કલાકે અથવા જરૂરત પ્રમાણે.

अनुपान—દૂધ અથવા સ્હેજ ગરમ પાણી સાથે.

उपयोग—વાયુરોગ, પાંડુ, સંગ્રહણી, શ્વાસ, ક્ષય, પ્રમેહ, મંદાગ્નિ, શૂળ, શીતાંગ, હીસ્ટીરીઆ, લકવો, પ્રલાપ અને સ્વપ્નદોષ, માટે સારી છે. બળ વધારે છે અને મગજને શાન્ત રાખે છે. આંચકીમાં પણ ઉપયોગી છે.

१६७ कासघ्नीवटी

बनावट— આકડાના ફુલ તો. ૧, યવક્ષાર તો. ૧, સિંધાલુણ તો. ૧, કાળાંમરી તો. ૧, પીપર તો. ૧, લવંગ તો. ૧

रीत—આદુના રસમાં ઉપરની દવાઓનું ચૂર્ણ નાખી ગોળી ચણાપુરની બનાવી સુકાવી રાખવી.

प्रमाण—એકેક ગોળી મોઢામાં રાખી ચુસવી.

उपयोग—ખાંસી માટે ઉત્તમ છે કફને છુટો કરે છે.

१६८ कुटजादिवटी

बनावट—

કડાછાલ	તો.	૮૦	સુંઠ	તો.	
માયાફળ	,,	૧	જાયફળ	,,	
લવંગ	,,	૧	મરી	,,	
કાકડાશીંગ	,,	૧	પીપર	,,	
બહેડાંછાલ	,,	૧	જાવંત્રી	,,	
વાવડીંગ	,,	૧	નાગકેશર	,,	
બીલફળનોમગજ	તો.	૧			

रीत—પ્રથમ કડાછાલનો ભૂકો કરી પાણી તોલા ૮૦૦ ક્વાથ કરવો જ્યારે ૨૦૦ તોલા પાણી બાકી રહે ત્યારે ઉતારી લેં અને કપડે ગાળી તેને ફરી ચુલે ચડાવી ઘાટું થાય ત્યારે તે ઉપરની ચીજોનું બારીક ચૂર્ણ કરી મેળવી સુકવી ગોળી વાળવા જો થનાં ચણા પ્રમાણે ગોળી બનાવી લેવી.

प्रमाण—૧ થી ૪ ગોળી, તાજી છાશ સાથે લેવી.

समय—સવાર, બપોર અને સાંજ.

उपयोग—રક્તાતિસાર, મરડો, જ્વરાતિસાર અને દરમહૂ પરંતુ લોહી બંધ કરે છે.

१६९ कुमकुमवटी

बनावट—કેશર, અફીણ સમભાગે લઈ મધમાં [illegible] ગોળી બનાવી સુકવી રાખવી

प्रमाण—૨ થી ૮ ગોળી બાળક માટ [illegible] ગોળી

अनुपान—પાણી સાથે

उपयोग—૪ [illegible], મરડો, [illegible], અનિદ્રા, વગેરે દૂર કરે. [illegible] છે [illegible] વપરાય છે

१७० केशरीवटी

बनावट—કેશર, જાયફળ, એલચી, શુંઠ, લવંગ, અફીણ તથા શુદ્ધ હિંગળો એ સર્વે સમભાગે લેવાં.

रीत—અફીણનાં ડોડવાનો કવાથ કરી ઉપરની દવાનું ચૂર્ણ ખરલમાં નાખી તે કવાથમાં ઘુંટી એકેક રતિભારની ગોળી બનાવી લેવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી ચોખાનાં ધોણ સાથે.

समय—સવાર, બપોર ને સાંજ.

उपयोग—અતિસાર, મરડો, પેટનીચૂંક, જમ્યાપછી પેટમાં ગડબડાટ થઈ ઝાડા લાગવો વગેરે માટે ઠીક છે. ઝાડા બંધ કરી દુખાવો મટાડે છે.

१७१ केशरादिवटी

बनावट—શુદ્ધ રસકપુર, કેશર, સાકર, ઘસેલી સુખડનું ચૂર્ણ, લવંગ, જાવંત્રી, એ સર્વે સમભાગે લઈ એક સારી ખરલમાં નાખી પાણી સાથે ઘુંટવું. બાદ મગનાદાણા જેવડી ગોળીઓ બનાવી સુકવી લેવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી દિવસમાં બે વખત.

अनुपान—ઘીમાં ગોળીને લપેટી ઉતારી જવી (ગળી જવી) ચાવવી નહિં.

उपयोग—લોહીબિગાડ, ઉપદંશ, ચાંદી, વિસ્ફોટક, ગરમીનો રોગ, ગરમીનો મુખપાક, ચુમકાં, વ્રણરોગ, ગંભીરવ્રણ, કુષ્ટરોગ, ગલગંડ, લોહી તથા ત્વચાનાં તમામ જુના અને હઠીલાં દરદો, કુષ્ટ, નાડીવ્રણ વગેરે દરદો માટે આ દવા ઘણીજ પ્રસિદ્ધ છે.

સૂચના—આ દવા સાથે ગંધકરસાયન તેમજ મહામંજીષ્ઠાદિ ક્વાથ અથવા તો કોઇપણ રક્તશોધક ગુગળ અને ત્રિફળા સાથે મેળવી વાપરવાથી તરતમાં સારો ફાયદો આપે છે અને મોઢું આવ્યા સિવાય જીર્ણરોગને દૂર કરે છે, પરંતુ ધ્યાનમાં રાખવું કે તેમાં રસકપુર જેવી ઝેરી વસ્તુ આવે છે માટે પથ્ય બરાબર રાખી વૈદની સલાહ પ્રમાણે દવા ચાલુ રાખવી.

પથ્ય—મીઠા વગરના ભાત, રોટલી, મગનીદાળ, ઘી, સાકર, માખણ વગેરે લેવાં, બીજો તમામ ખોરાક બંધ કરવો,

૧૭૨ कोलेरानी गोळी

बनावट—શેકેલાધાણા, તો. ૪, જાવંત્રી તો. ૩, છડે તો ૩, અતિવિષ, ઇંદ્રયવ, અજમો, કાંકચનીમીંજ, લવંગ, એ દરેક બબ્બે તોલા. વજ, હિંગ, કપુર, લસણ, સિંધાલુણ, જાયફળ, અરેડાનું મૂળ એ દરેક એકેક તોલો. બીડલવણ, સુંઠ, કાળાંમરી, બીલીફળનો ગરભ, પીપર, પીપરીમૂળ, રાળ, એલચી, હરડે એ દરેક અર્ધ તોલો, તથા લીંબુનો રસ જોઇએ તેટલો.

रीत—પ્રથમ સર્વ દવાઓને ખાંડી કપડે ચાળી ખરલમાં નાખી લીંબુના રસમા ઘુંટી વટાણા જેવડી ગોળી બનાવી સુકવી રાખવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી દર ૦ા કલાકે.

अनुपान—ડુંગળીનો રસ અથવા સ્વચ્છ પાણી.

उपयोग—કોલેરા માટે આ દવા અકસીર જેવી છે. એ સિવાય પેટના દરેક દર્દમાં પણ ઉપયોગી છે

ccco

૧૭૩ खदीरादिवटी

बनावट—શુદ્ધ સારો કાથો તો. ૨૦૦ લઇ તેને પાણી તો. ૪૦૦માં નાખી કવાથ કરી લેવો પછી તેમાં નીચેની વસ્તુઓનું બારીક ચૂર્ણ નાખી ઘુંટી સુકવીને ગોળી બનાવી લેવી.

ચીજોનાં નામઃ—ચંદન, પદમક, વાળો, મજીઠ, ધાવડીનાં ફુલ, મોથ, કમળકાકડી, જેઠીમધ, તજ, તમાલપત્ર, નાગકેશર, લાખ, રસવંતી, જટામાસી, લોદર, હરડે, બહેડાં, આમળાં, હળદર, દારૂહળદર, ધટૂંલા, એલચી, કાયફળ, વજ, જવાસો, અગર, પતંગ, ગેરૂ અને સુરમો એ દરેક એકેક તોલો તથા જાવંત્રી, જાયફળ, લવંગ, કંકોળ એ ચાર ચાર તોલા લેવા જોઇએ.

उपयोग—મોંમાં રાખી ચુસવી જોઇએ તેથી ગળાનાં, હોઠનાં, મોઢાંનાં તમામ દરદો મટી મુખપાક વગેરેમાં આરામ થાય છે, તથા દંતરોગ મટી દાંત મજબુત બને છે. મોં અને દાંતનાં તમામ દરદોમાં ઉત્તમ હોવાની સાથે ખાંસી તથા સ્વરભંગમાં પણ ઠીક છે.

૧૭૪ खांसीनी गोळीओ

बनावट—પીપર, પીપરીમૂળ, શુંઠ, મરી, લવંગ, તજ, જાયફળ, જાવંત્રી, એલચી, અક્કલકરો, જેઠીમધનોશીરો, કાથો, બહેડાંની છાલ, દાડમની છાલ, યવક્ષાર, ટંકણખાર વગેરે સમભાગે લેવાં.

रीत—આ વસ્તુઓનું બારીક કપડછાણ ચૂર્ણ લઈ તેને મધમાં મેળવી ખરલમાં ઘુંટી આસરે ચણા જેવડી ગોળીઓ બનાવી સુકવીને બાટલીમાં ભરી રાખવી.

उपयोग—મોઢામાં એકેક ગોળી રાખી ચુસવાથી ખાંસી આવતી બંધ થાય, કફ છુટે છે, સ્વર સુધરે છે, ગળાનો વરમ મટાડી નવી જુની

આંખોને ફાયદો આપે છે.

પ્રમાણ—આસરે દશ-બાર ગોળી દિવસમાં લેવાય [illegible] જરૂર પ્રમાણે એક કે બે ગોળી મોંમાં રાખી ચુસાય.

૧૭૫ गुडच्यादिवटी

બનાવટ—ગળોનું એક્સટ્રૅક્ટ (ઘન) તો. ૪૦ મંડુરભસ્મ તો. [illegible]
શુદ્ધ ઝેરકુચલા તો. ૫ ક્વીનાઇન તો. [illegible]

રીત—ગળોનું ઘન લીલું હોય (નરમ જેવું હોય) તેમાં બ[illegible] બધું ચોળી ભેગી ઘુંટી યથા પ્રમાણે ગોળી બનાવી મુકી રાખ[illegible]

પ્રમાણ—૧ થી ૩ ગોળી.

સમય—સવાર, સાંજ બે વખત દૂધ સાથે.

ઉપયોગ—નબળાઇ, શીતાંસ, બરલ, લીવર, મંદાગ્નિ [illegible] વાયુ તથા પાંડુ અને સોજા વગેરે માટે ઉત્તમ છે. શક્તિ વધારે [illegible]

૧૭૬ गुडादिवटीका

બનાવટ— સૂંઠ તો. ૫ હરડેછાલ તો. [illegible]
પીપર તો. ૫ દાડમબીજ તો. [illegible]

[illegible] લઇ તેને વાટી તેમાં ૨૦ તોલા ગોળ નાખી [illegible] [illegible]

પ્રમાણ—[illegible] દિવસમાં બે વખત પાણી [illegible]

ઉપયોગ—[illegible] ૨.૫ અર્શ ગુલ્મ, [illegible]
[illegible]

==

૭૭ गंधकवटी

बनावट—લસણ, જીરૂં, શુદ્ધગંધક, સિંધાલુણ, શુંઠ, મરી, પીપર, શેકેલીહીંગ, સમભાગે લઈ ચૂર્ણ કરી લીંબુના રસમાં મર્દન કરી ચણા પ્રમાણે ગોળી બનાવી સુકવી લેવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી દિવસમાં ત્રણ વખત.

अनुपान—પાણી સાથે.

उपयोग—વાયુ, અજીર્ણ, ઉલટી, મોળ, અરૂચી, શુળ, ઝાડા, કોલેરા વગેરેમાં ઉત્તમ ઉપાય છે. કોલેરા માટે વખણાય છે.

सूचना—કોલેરામાં ડુંગળીના રસ સાથે એક કે બબ્બે કલાકે બબ્બે ગોળી આપવી ચાલુ રાખવાથી વાયુ શાંત થઇ ઝાડા બંધ થાય છે. અને પેટ ચડતું નથી તેમજ ગરમી ટકી રહે છે.

૭૮ चित्रकादिवटी (१)

बनावट—

ચિત્રકમૂળ	તો. ૨૦	ચવક	તો. ૨૦
અજમો	,, ૨૦	સંચળ	,, ૨૦
શુંઠ	,, ૨૦	વડાગરૂં મીઠું	,, ૨૦
મરી	,, ૨૦	સમુદ્રલવણ	,, ૨૦
પીપરજીણી	,, ૨૦	બીડલવણ	,, ૨૦
સિંધાલુણ	,, ૨૦	ઉત્તમયવક્ષાર	,, ૨૦
પીપરામૂળ	,, ૨૦	નવસાર	,, ૨૦
સારી અને શુદ્ધ કરેલી હીંગ			,, ૧૦
શુદ્ધ સાજીખાર (સોડા બાઇકાર્બ)			,, ૨૦
જીરૂં	તો. ૨૦		

બધી ચીજો લઈ સાથે મેળવી ખાંડી બારીક ભૂકો કરી લેવો. પછી તેમાં ક્ષાર મેળવી દેવા.

रीत—તૈયાર થયેલા ભૂકાને લીંબુના રસમાં ઘુંટી મર્દન કરી તેની ચણા જેવડી ગોળી બનાવી સુકાવી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી.

अनुपान—પાણી કે છાશ સાથે.

उपयोग—મંદાગ્નિ, વાયુ, અરૂચી, પેટનો દુખાવો, નગારૂ અજીર્ણ, કબજીઆત, કાચા દસ્ત થવા, વગેરેને મટાડી ભૂખ લગાડે છે. તથા ખોરાક પચાવે છે.

૧૭૯ चित्रकादिवटी (२)

बनावट—

ચિત્રક	તો.	૫	પીપરીમૂળ	તો.	૧
સાજીખાર	,,	૫	યવક્ષાર	"	૧
પાંચલવણ	,,	૨૦	શુંઠ	"	૧
મરી	,,	૫	હીંગ	"	૧
પીપર	,,	૫	ચવક	"	
અજમોદ	,,	૫			

એ સર્વ દવાઓ લઈ તેને બારીક વાટી ચૂર્ણ કરી દાડમ રસમાં ઘુંટી ચણા જેવડી ગોળી બનાવી સુકવી રાખવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી. **अनुपान**—પાણી સાથે

समय—સવાર. બપોર અને સાંજ અથવા જમ્યા પછી

उपयोग—મંદાગ્નિ મટાડી આમને પચાવે છે તથા સારી ભૂખ લગાડે છે. અને ભોજન પચાવી રૂચી વધારે છે.

૧૮૦ चंद्रोदयनी गोळीओ

बनावट— [illegible] ચંદ્રોદય તો. ૧ [illegible] તો. ૧
[illegible] તો. ૧ [illegible]

જાવંત્રી	તો. ૧	ભીમસેનીકપુર	તો. ૧
અક્કલકરો	તો. ૧	કસ્તુરી	તો. ०।

રીત—દરેક વસ્તુઓનું બારીક કપડછાણ ચૂર્ણ લેવું અને ખરલમાં પ્રથમ ઘુટેલો ચંદ્રોદય નાખી તેમાં ઉપરનું ચૂર્ણ થોડું થોડું મેળવતા જવું. જ્યારે તે બરાબર ઘુંટાઈ જાય ત્યારે તેમાં નાગરવેલનાં પાનનો રસ જોઈતા પ્રમાણમાં નાખી ત્રણ કલાક ઘુંટી ચણા જેવડી ગોળીઓ વાળી બાટલીમાં ભરી લેવી.

પ્રમાણ—૨ થી ૪ ગોળી દિવસમાં બે વખત સવાર, સાંજ.

અનુપાન—દૂધ સાથે અથવા પાનમાં ખાઇ ઉપર દૂધ પીવું.

ઉપયોગ—ધાતુની નબળાઈ, વીર્યશ્રાવ, નસોનું શિથીલપણું, મંદાગ્નિ, વાયુ, શરદી, ક્ષય, દમ, પ્રમેહ, મગજનીનબળાઈ, વગેરે મટાડી વીર્યનો વધારો કરે છે તથા વાજીકરણ શક્તિ વધારે છે.

પથ્ય—સારો અને પૌષ્ટિક ખોરાક લેવો, બજારની મીઠાઈ, વાયડા કે ખાટા અને ગરમ પદાર્થોનો ઉપયોગ ન કરવો. તેમજ બ્રહ્મચર્ય પાળવું.

૬૮૧ चंद्रप्रभावटी नं. १

બનાવટ—કચુરો, વજ, મોથ, કરીઆતું, ગળો, દેવદાર, હળ-દર, અતિવિષ, દારૂહળદર, પીપરીમૂળ, ચિત્રક, ધાણા, હરડેદળ, બહેડાં, આમળાં, ચવક, વાવડીંગ, ગજપીપર, શુંઠ, મરી, પીપર, યવક્ષાર, સાજીખાર, સિંધાલુણ, સંચળ, બીડલવણ, સુવર્ણમાક્ષિકભસ્મ એ દરેક તોલો ०॥. નસોતર, દંતીમૂળ, તજ, તમાલપત્ર, એલચી, વાંસકપુર, દરેક તોલા બબ્બે. લોહભસ્મ તો. ૪, સાકર તો. ૮, શીલાજીત તો. ૧, ગુગળ તો. ૧૬ એ સર્વેનું ચૂર્ણ કરી લેવું. પ્રથમ ગુગળનો પાણીમાં કવાથ બનાવી તેમાં શિલાજીત મેળવી પછી બીજું ચૂર્ણ

મેળવી દેવું બરાબર ઘટ્ટ થાય ત્યારે ગોળી વાળવા જેવું થતાં તેને જરા ઘીવાળો હાથ આપી ચણા જેવડી ગોળી વાળી છાંયે સુકવી લઈ બાટલી ભરી લેવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી દિવસમાં બે વખત.

अनुपान—પાણી, દૂધ અથવા રોગાનુસાર.

उपयोग—સ્ત્રીઓનાં ઋતુદોષ, પુરૂષોના ધાતુદોષ, વીર્યવિકાર પ્રદર, પ્રમેહ, ઉનવા, ભગંદર, વીર્યશ્રાવ, મૂત્રકૃચ્છ, મૂત્રાઘાત, પથરી, અંડવૃદ્ધિ, કમળો, દાહ, નેત્રરોગ, પિત્તદોષ, વગેરે મટાડી શરીરને પુષ્ટ બનાવે છે. લાંબો વખત સેવન કરવાથી રસાયનીક ગુણ બનાવે છે.

૧૮૨ चंद्रप्रभावटी नं. २

रीत—ઉપર ચંદ્રપ્રભા નં. ૧ની જે બનાવટ બતાવી તેમાંથી કેશર શિલાજીત ન લેવી, બાકીની બધી ચીજો ઉપર અનુસાર પ્રમાણે લઈ ગોળી કરવી તેનું નામ વૈદ્યોમાં ચંદ્રપ્રભા નં. ૨ કહે છે

उपयोग—લગભગ નં ૧ને મળતો છે. આમાં કેશર શિલાજીતની ખામી છે તો જે દરદીને એની જરૂર ન હોય તેને આ વધારે ઠીક છે

૧૮૩ चंद्रप्रभावटी नं. ३

रीत—ઉપર નં ૧ની ચંદ્રપ્રભામાં લોહભસ્મ નથી [illegible] [illegible] કરી તૈયાર [illegible] [illegible]

उपयोग—[illegible]

૮૪ छर्दिरिपु

घनावट— કપુરકાચડી તો. ૧૦, જોઇએ તેટલું પાણી.

रीत—પ્રથમ કપુરકાચડીનું બારીક ચૂર્ણ લઈ તેને ખરલમાં ાખી પાણી સાથે બરાબર ઘુંટી ચણા જેવડી ગોળી બનાવી છાંયે કી બાટલીમાં ભરી લેવી.

प्रमाण—મોટા માણસને ૨ થી ૪ ગોળી, બાળકને ૧ થી ૨ ળી.

अनुपान—સ્વચ્છ પાણી તોલા બે લઇ દવા મેળવી તૈયાર ી લેવી.

समय—જરૂર જણાય ત્યારે અથવા બબ્બે કલાકે.

उपयोग—ગમે તે કારણથી આવતી ઉલટી, ખાલી ઉબકા, ાયુની મોળ, બાળકને આવતી વાયુની ઉલટી વગેરેમાં વપરાય.

૮૫ जयवटी

घनावट—શુદ્ધ મનશીલ તો. ૧, શુદ્ધ હરતાલ તો. ૧, શુદ્ધ ધક તો. ૧, શુદ્ધ પારદ તો. ૧ાા, લઈ મર્દન કરી તેમાં તામ્રભસ્મ . ા નાખી ઘુંટી આકડાના દૂધમાં તથા ભોંરીંગણીના રસમાં, ોના રસમાં, ત્રિફળાના કવાથમાં, ચિત્રકના અને ચવકના ઉકાળામાં ુદી જુદી એક ભાવના આપી મર્દન કરી એક ગોળો કરી લેવો. ગોળાને સુકવી તેનાપર આકડાનાં પાન વીંટીને ઉપર દશ કપડ- ટી કરી તેને સુકવી કુકુટ પુટમાં પકાવી લેવું. ઠંડું થયા બાદ રની કપડમાટી તથા પાન વગેરે દૂર કરી બહુજ સંભાળથી તેમનો ો કાઢી લઈ ખરલમાં ઘુંટી તેનું વજન સાત તોલા થાય તો ાં શુદ્ધ વચ્છનાગ, ફુલાવેલો ટંકણખાર, પીપર, કાળામરી, એ દરેક

દવાઓ ચૌદ ચૌદ આનીભાર તથા શુદ્ધ નેપાળો તો. ૩॥ નાખી સર્વને ઘુંટી તેને લીંબુનારસની તથા આદુનારસની એક ભાવ[illegible] આપી ઘુંટી મગ પ્રમાણે ગોળી બનાવી લેવી.

प्रमाण—૧ ગોળી, વધુ જરૂર જણાય તો ૨ ગોળી સવાર સાંજ લેવી.

अनुपान—પતાસામાં મૂકી ચાવી જવી અથવા મધ સાથે લેવી.

उपयोग—કફજ્વર, વાતજ્વર, શ્વાસ, ખાંસી, મંદાગ્નિ, [illegible] પાંડુરોગ, ભગંદર, વગેરેમાં ઠીક છે. ખાસ કરી આ ગોળીથી દસ્ત [illegible] ત્રણ આવી પેટ સાફ થઈ જ્વર ઉતરી જાય છે. અનુપાન ભેદે તમામ દરદમાં વપરાય છે.

૧૮૬ ज्वरघ्नीवटी (१)

बनावट— કીનાઈન તો. ૨ પીપરમેન્ટફુલ વા. ૩ [illegible]
કપુર વાલ ૬ રસવંતી તો ૧
શુદ્ધ હિંગળો તો. ०।

रीत—રસવંતી સિવાયની બધી દવાઓને ખરલમાં ઘુંટી ને રસવંતી નાખી ઘુંટી ચણા પ્રમાણે ગોળી બનાવી સુકવી [illegible]

प्रमाण—૨ ગોળી દિવસમાં ત્રણ વખત.

उपयोग—જુનો તાવ, પેટનાં દરદો સાથેનો તાવ, [illegible] [illegible] અને નવા અથવા કોઈપણ જાતના ચાલુ તાવ માટે [illegible] [illegible] છે.

सूचना—આ દવા મુખ્ય કીનાઈન હોવાથી [illegible] [illegible] વાપરવી

—

૧૮૭ ज्वरघ्नीवटी (२)

बनावट— પીપર તો. ૨ જીરૂં તો. ૨॥
કાંકચની મીંજ તો. ૪ બાવળનાંપાન તો. ૨॥

रीत—દરેકને બારીક વાટી ખરલમાં નાખી તેને પાણી સાથે ઘુંટી વટાણા પ્રમાણે ગોળી બનાવી સુકવી રાખવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી, દર ત્રણ ત્રણ કલાકે.

अनुपान—ગરમ પાણી સાથે લેવાય.

उपयोग—દરેક પ્રકારના તાવ માટે વપરાય છે તેથી તાવ ઉતરે છે તથા ટાઢીઓ તાવ અટકે છે.

૧૮૮ ज्वरांतकवटी

बनावट—ગળોસત્વ તો. ૧ વંસલોચન તો. ૦॥
એલચીબીજ તો. ૦॥ જહેરમોહરાખતાઇ તો. ૦॥
ક્વીનાઇન તો. ૦॥ એન્ટીફેબરીન તો. ૦॥

रीत—દરેક ચીજ બરાબર વાટેલી લાવી સાથે મેળવી ઘુંટી ગુંદના પાણી સાથે ચણાપુરની ગોળી બનાવી રાખવી.

समय—સવાર, બપોર અને સાંજ.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી.

अनुपान—નીચે જણાવેલ શરબત સાથે ગોળી લેવી.

શરબત બનાવવાની રીત.

ગુલેબનફસા તો. ૦॥, ગાવઝબાન તો. ૧, આલુબુખારા નંગ ૧૫, નીલોફર તો. ૦॥, ખતમીનાંબીજ તો. ૧, ઉનાબદાણા નંગ ૧૫, ગુલાબફુલ તો. ૦॥, અનીસુન તો. ૧, જેઠીમધ તો. ૧ સેવતીફુલ

તો. ૦॥, અફતીનફમી તો. ૧ તુખ્મખ્યારીંગ તો. ૨, તુખ્મ
તો. ૨ લાવી તેને જરા કુટી તેમાં ૧૨૦ તોલા પાણી નાખી
કરવો, જ્યારે ૪૦ તોલા બાકી રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી તેમાં
ળી તો. ૧૦ નાખી ચુલે ચડાવવો. તથા તેમાં સાકર તો. ૧૦
શરબત બનાવી લેવું. તૈયાર થયેલ શરબત તો. ૨ માં પાણી
નાખી ગોળી સાથે લેવાથી તાવ ઉતરી જાય છે, તરસ
પસીનો આવી ગરમી ઘટી જાય છે.

१८९ जातिफलादिवटी (१)

बनावट— જાયફળ તો. ૧ લવંગ તે
પીપર તો. ૧ સિંધાલુણ તે
શુંઠ તો. ૧ શુદ્ધ કનકબીજ તો
શુદ્ધ હિંગુલ તો. ૧ ટંકણખાર તો

रीत—બધી ચીજોને વાટી લીંબુના રસમાં મર્દન કરી
પ્રમાણે ગોળી વાળી સુકાવીને રાખવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી. **अनुपान**—પાણી સાથે

समय—દર ત્રણ ત્રણ કલાકે.

उपयोग—આમાતિસાર, સંગ્રહણી મંદાગ્નિ અને
મરી ૫ચનશક્તિ મજબૂત થાય છે.

१९० जातिफलादिवटी (२)

बनावट [illegible]

[illegible]

प्रमाण [illegible]

अनुपान [illegible]

समय—દર ચાર ચાર કલાકે દિવસમાં ત્રણ વખત.

उपयोग—અતિસાર, સંગ્રહણી, આમાતિસાર કે પ્રવાહીકા માટે.

सूचना—આ દવામાં અફીણ મુખ્યભાગે આવે છે માટે ધ્યાન રાખીને વાપરવી. બાળકને આ દવા બનતાં સુધી આપવીજ નહિં.

१९१ जुना तावनी गोळी

बनावट—

અતિવિષ	તો. ૪	કડુ	તો. ૨
ક્વીનાઈન	તો. ૧	એન્ટીફેબ્રીન	તો. ૧
સીન્કોના	તો. ૨		

रीत—દરેક વસ્તુનું ચૂર્ણ લઈ મધ સાથે ખરલમાં ઘુંટી વટાણા જેવડી ગોળીઓ બનાવી લેવી અને તેને બાટલીમાં ભરી રાખવી.

प्रमाण—૨ ગોળી એક વખત માટે, દિવસમાં ૮ થી વધુ ન લેવી.

समय—સવાર, બપોર, સાંજ અથવા જરૂરત પ્રમાણે.

अनुपान—પાણી અથવા ચહા સાથે.

उपयोग—જુના અને લાંબી મુદતના હઠીલા તાવ માટે તેમજ તાવ, માથાનો દુખાવો, મલેરીઆજ્વર વગેરે માટે ઠીક ઉપયોગી છે.

१९२ दाडिमीवटी

बनावट—

કડાછાલ	તો. ०॥	ખુરાસાની અજમો	તો. ०॥
કેશર	,, ०॥	ઉપલેટ	,, ०॥
ગાંજો	,, ०॥	ગુગળ	,, ०॥
બીલીનો ગરભ	,, ०॥	લોદર	,, ०॥
ધાવડીનાં ફુલ	,, ०॥	આંબાની ગોટલી	,, ०॥
અફીણ	,, ०॥	કાચા દાડીમ	નંગ ૨

રીત—ઉપરની તમામ દવાઓનું ચૂર્ણ તૈયાર કરી [illegible] અને માત્ર બે દાડીમ જુદાં લઈ તેમાં ડગળી આપી વચ્ચે [illegible] કરી તેમાં ઉપરનું ચૂર્ણ તથા તેનાં બીયાંને ભરી ડગળી બંધ [illegible] તેના ઉપર લીલું કપડું વીંટી ઉપર માટી લગાડી થોડાક [illegible] અગ્નિમાં પકાવવું. જ્યારે ઉપરની માટી બરાબર લાલ થાય ત્યારે [illegible] લઈ ઠંડું થવા દેવું. પછી તે બે દાડમ ઉપરથી કપડું માટી દૂર [illegible] આખા બે દાડીમને ખરલમાં વાટી મધ નાખી વટાણા જેવડી [illegible] બનાવી લેવી.

પ્રમાણ—૨ ગોળી દિવસમાં બે થી ત્રણ વખત લેવી.

અનુપાન—પાણી સાથે.

ઉપયોગ—ઝાડો, મરડો, રક્તાતિસાર, પ્રવાહીકા વગેરે [illegible] તેના જોરદાર હોય તો પણ મટે છે.

૧૬૩ दुग्धवटी

बनावट— વછનાગ તો. ૦॥। અફીણ તો. [illegible]
લોહભસ્મ તો. ૦॥ અભ્રકભસ્મ તો [illegible]

रीत—ઉપરની દવાઓને ખરલમાં ઘુંટી દૂધમાં વાટી [illegible] રતિભારની અથવા એક મૈનની ગોળી બનાવી સુકાવીને [illegible] ભરી લેવી.

प्रमाण—[illegible] થી ૪ ગોળી (૧ થીર રતિભાર.)

अनुपान—દૂધ સાથે. સવાર સાંજ બે વખત.

उपयोग—[illegible] સંગ્રહણી, મંદાગ્નિ, વિષમજ્વર, [illegible] [illegible] મટે છે.

पथ्य—[illegible]

૧૯૪ पथ्यादिवटी

बनावट—સારી હરડે લઇ તેનાં ચૂર્ણ તો. ૫ માં શુંઠનું ચૂર્ણ તો, ૨।। નાખી મેળવી તેમાં ખપે તેટલો ગોળ નાખી ઘુંટી ચણીબોર પ્રમાણે ગોળી કરી રાખવી.

प्रमाण—૩ થી ૬ ગોળી એક વખતે લેવી.

अनुपान—પાણી અથવા રોગ મુજબ.

समय—રાત્રે અથવા જરૂર જણાય ત્યારે.

उपयोग—તમામ રોગોમાં વપરાય તેવી ઉત્તમ દવા છે. આ દવાથી દસ્ત સાફ આવી વાયુ શાન્ત થાય છે, અને આજકાલ સર્વ રોગનું મૂળ તપાસીશું તો તેમાં પ્રથમ વાયુ અને કબજીઆત મુખ્ય હોય છે. આ સાદી દવાથી મહાત્મા લોકો ભયંકર વ્યાધિઓ મટાડી ચમત્કાર બતાવી ગયા છે. તેજ આ શાસ્ત્રિય પ્રયોગ છે. દરેકને બનાવી વાપરવા ભલામણ છે.

૧૯૫ प्रदरान्तकवटी

बनावट—ગુલાબજળમાં વાટેલ અફીક તો. ૧, ગુલાબજળમાં વાટેલ કહેરોબા તો. ૧, હીરાદખણ તો. ૨, રસવંતી તો. ૩.

रीत—ખરલમાં ઘુંટીને જરૂર પડે તેટલું પાણી નાખીને વટાણા પ્રમાણે ગોળી બનાવી લેવી.

प्रमाण—૨ ગોળી.

अनुपान—ચોખાના ધોવણ સાથે.

समय—સવાર, સાંજ.

उपयोग—રક્તપ્રદર, રક્તાર્શ, રક્તાતિસાર, વગેરેમાં લોહી પડતું બંધ કરે છે.

१९६ प्रमेहांतकगोळीओ

बनावट—વાંસકપુર, શિલાજીત, રૂમીમસ્તકી, ઈશરી, રાળ, અણુકબાબ, એલચી, હળદર એ સર્વે સમભાગે લઈ વાટી ચૂર્ણ બનાવી સુખડના તેલમાં ઘુંટી વટાણા જેવડી ગોળી બનાવી શીશી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૨ ગોળી દિવસમાં ત્રણ વખત.

उपयोग—તાજણીયો પ્રમેહ, ઉનવા, પેશાબમાં બળતરા થતી, રસી આવવી વગેરે તમામ દરદોને તરતમાં આરામ આપે છે. ચોવીસ કલાકમાં ૭ રોઝ લેવાથી તત્કાળ શાન્તી થાય છે. સુજાક (પરમીઓ) માટે સારી દવા છે.

१९७ प्रवाहीकावटी (१)

बनावट—બીલીફળનો ગરભ, મોચરસ, નાગરમોથ, ધાવડીનાં ફુલ, સુંઠ, જાયફળ, અફીણ એ સર્વે એકેક તોલો લેવાં.

रीत—બધી દવાઓ ખાંડી ભૂકો કરી અફીણનો રસ બનાવી તેમાં ઉપરની દવાઓનું ચૂર્ણ નાંખી ઘુંટી લઈ રતિ ગોળી કરવી.

प्रमाण ૧ થી ૨ ગોળી.

समय-સવાર, બપોર ને સાંજ.

उपयोग ઝાડા મરડા અને આમાતિસાર મટે છે.

१९८ प्रवाहीकावटी (२)

बनावट-અફીણનું ૧ ભાગ હિંગોળુક ૨ ભાગ, કપુર [illegible]

रीत—એક નાની ખરલમાં ત્રણેને વાટીને જરા પાણીની સાથે ઘુંટી મરી જેવડી ગોળી બનાવી લેવી. આસરે ાા થી ૧ ગ્રેનની ગોળી બનાવવી જોઇએ.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી સવાર સાંજ બે વખત.

अनुपान—મધ સાથે ચાટવી અથવા પાણી સાથે લેવી.

उपयोग—મરડો, આમાતિસાર, પ્રવાહીકા, સંગ્રહણી, ઝાડો, ખાસ કરી જુના મરડામાં વખણાય છે.

सूचना—આ દવા નાનાં બાળક માટે વાપરવી હોય તો બહુજ સંભાળથી ઓછી માત્રામાં વિચારીને આપવી. કારણ કે તેમાં અફીણ ખાસ આવે છે. વળી યોગ્ય પથ્ય રાખી દવા લેવી.

पथ्य—મરડાના રોગી માટે છાશ, ભાત અને દાડમનો રસ અથવા બીલીનો મુરબ્બો આપવાથી આ દવા જલદી ફાયદો આપે છે.

१९९ पिप्लीक्षारवटी

बनावट—

પીપર	તો. ૧	મરી	તો. ૧
દાડમબીજ	તો. ૨	યવક્ષાર	તો. ાા
ગોળ	તો. ૮		

સુકી દવાઓ વાટી ચૂર્ણ કરી ગોળમાં મેળવી ગોળી બનાવી રાખવી.

प्रमाण—એકેક ગોળી મોંમાં રાખી ચુસવી.

उपयोग—ખાંસી, ગળાનો રોગ, સ્વરભંગ વગેરેમાં આ ગોળી મોંમાં રાખી ચુસવાથી સારો ફાયદો થાય છે.

२०० बालरक्षकगुटीका

बनावट—જાયફળ, જાવંત્રી, તજ, લવંગ, એલચી, અજમો, મેદમરી, વાપુંબા, વાવડીંગ, સુવા, સંચળ, હરડે, કરીયાતું, શાંકર, અતિવિષ, દાડમછાલ, પીપરીમૂળ, વંસલોચન, એળીઓ, હીરાબોળ, ખસખસ, લોબાન, કેશર એ સર્વે સમભાગે લેવાં.

रीत—દરેક વસ્તુનું સમભાગે ચૂર્ણ કરી કપડછાણ બનતી મધ સાથે ઘુંટી મગનાદાણા જેવડી ગોળી બનાવી સુકવી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી, વયઃ ૧ થી ૧૨ માસ સુધીના માટે. ૨ થી ૪ ગોળી, વયઃ ૧ થી ૨ વર્ષના માટે.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

अनुपान—દૂધ કે ધાવણ હોય તેમાં મેળવીને પાઈ દેવું.

उपयोग—નાનાં બાળકોનાં તમામ દરદોમાં વપરાય છે. નિયમિત આનુ વાપરવાથી શરીર મજબુત થાય, દૂધ પચે, ભૂખ લાગે, [illegible] આવે, તાવ, ખાંસી, ઝાડા, ઉલટી, વાયુ, અજીર્ણ, નબળાઈ વગેરે મટી બાળકને આરામથી નિદ્રા આવે, રક્તનું [illegible], [illegible] શરીર મજબુત બને

सूचना—[illegible] બાળકોને ન વાપરતા આના અનુભવી [illegible] વાપરવા [illegible] કરવામાં આવે છે.

२०१ बालरक्षकगोटी

बनावट—[illegible]
[illegible]
[illegible]

મરડાશીંગ, એ સર્વ સમભાગે લઇ વાટી ચૂર્ણ કરી લેવું. અને તેમાં ગુલાબનું પાણી નાખી ઘુંટી સોપારી જેવડી મોટી સોગઠી બનાવી સુકાવી રાખવી.

ઉપયોગ—નાનાં બાળકોના તાવ, ખાંસી, કબજીઆત, પેટનું દરદ વગેરેમાં જ્યારે જરૂર જણાય ત્યારે આ સોગઠીને સાફ પથ્થરપર જરા પાણી સાથે ઘસીને એક બે રતિભાર દવા પાઇ દેવી, જેથી પેટ સાફ થઈ જ્વરાદિ ઉપદ્રવો તરત મટી જાય છે. હમેશાં ઘરમાં રાખવા લાયક છે. પેટના ભારને તોડી દૂધ પચાવે છે.

૨૦૨ બ્રાહ્મીવટી

બનાવટ—

અભ્રકભસ્મ	તો. ૧	રસસિંદુર	તો. ૧
સુવર્ણમાક્ષિકભસ્મ	તો. ૧	લોહભસ્મ	તો. ૧
શુદ્ધશિલાજીત	તો. ૧	વાવડીંગ	તો. ૧
બ્રાહ્મીચૂર્ણ	તો. ૬		

રીત—દરેકને ખરલમાં બરાબર બારીક વાટી મધ સાથે ઘુંટી ચણા પ્રમાણની ગોળી બનાવી રાખવી.

પ્રમાણ—૨ ગોળી દૂધ સાથે.

સમય—સવાર, સાંજ બે વખત.

ઉપયોગ—મગજની નબળાઈ, યાદશક્તિની ખામી, ધાતુસ્રાવ, પ્રમેહ, નબળાઈ, બુદ્ધિની મંદતા વગેરે મટી યાદશક્તિ ખીલે છે.

૨૦૩ ભગંદરાદિમોદક

બનાવટ—ચોપચીનીનું બારીક કપડછાણ કરેલું ચૂર્ણ તો. ૧૧, દેશી સાકર તો. ૧૧ આ બે ને મેળવી તેમાં ઝીણી ધારથી ઘી નાખતા જવું અને મેળવતા જવું, લાડુ બનાવવા જેવું થતાં તેનો લાડુ બનાવી લેવો.

प्रमाण—ઉપર લખેલ એક લાડુ એક વખતમાં ખાવો.

अनुपान—લાડુ ખાઈ ઉપરથી દૂધ પીવું.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

मुद्दत—આ દવા ફક્ત ચૌદ દિવસ કરવાથી ફાયદો થાય

परेजी—ઘી, રોટલી અને દૂધ સિવાય કંઇએ ખાવું ન દૂધમાં સાકર લઇ શકાય.

उपयोग—નવો અથવા જુનો ભગંદર મટે છે. આ ઉ અત્યંત ખાત્રીયુક્ત અને એક ગૃહસ્થે અનુભવેલો હોવાથી અ દાખલ કરેલ છે. વધુમાં તેણે જણાવેલ કે એક મહાત્માએ અ દરદમાં આ દવાથી દરદ મટાડી આપ્યું હતું અને શક્તિ આવી હતી.

सूचना—દવા ગરમ જણાય તો ખોરાકમાં ઘી, દૂધ વ લેવા. છતા પણ જો ગરમ જણાય તો દવાનું પ્રમાણ ઓછું આપવું. આ દવાથી અનેકને સારો ફાયદો થયો છે. [લેખ

૨૦૨ मागोत्तरवटी

बनावट—

શુદ્ધ પારદ	તો. ૧	શુદ્ધ ગંધક	[illegible]
પીપર	તો. ૩	હરડેદળ	[illegible]
બહેડાદળ	તો. ૫	[illegible]	[illegible]
[illegible]	તો. ૭		

रीत—[illegible]

प्रमाण—[illegible]

उपयोग—ખાંસી, અથવા શ્વાસ, દમ માટે સારો ઉપાય છે. એથી ખાંસી, દમ મટે છે.

૨૦૫ भीमसेनीगुटीका

बनावट—મોટી હરડેની છાલ, નાની હરડે, કડુ, ઇંદ્રવારૂણી-ની જડ, કુવાડીયાનાં બીજ, રેવચીનીનો શીરો, શુંઠ, મરી, પીપર, બહેડાંછાલ, આમળાંની છાલ, એ સર્વ સમભાગે તથા એ સર્વથી બમણું એળીઆનું ચૂર્ણ લેવું.

रीत—ઉપરની દવાઓને ખરલમાં નાખી કુંવારના રસમાં બે દહાડા ઘુંટી વટાણા જેવડી ગોળી બનાવી લેવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી.

अनुपान—પાણી સાથે રાત્રે સુતી વખતે લેવાય.

उपयोग—જુલાબની ગોળી તરીકે લેવાથી પેટને સાફ કરી અજીર્ણ આન મટાડે, ઉદરરોગ, કમળો, કૃમીરોગ, જીર્ણજ્વર, અર્શ, વગેરેમાં પેટ સાફ કરી ફાયદો આપે છે.

૨૦૬ भृंगराजवटी

बनावट— ભાંગરાનાં પાન તો. ૫ કાળાંમરી તો. ાા

બંન્નેને સાથે વાટી ઘુંટી તેની ગોળી ચણીબોર પ્રમાણે બનાવી સુકવી રાખવી.

प्रमाण—૨ ગોળી, સવારે તથા સાંજે પાણી સાથે.

उपयोग—દરેક જાતના સુકા તથા દુઝતા અર્શમાં ફાયદો કરી અર્શરોગ મટાડે છે.

२०७ मल्लगुटीका

बनावट—શુદ્ધ સોમલ તો. ૧, એલચીનાં બીજ તો. વંસલોચન તો. ૧, એ સર્વેને વાટી કપડછાણ કરી એક ખર ઘુંટી લઇ તેમાં નાગરવેલનાં દેશીપાન એકેકપાન લઇ નાખતા અને ઘુંટતા જવું આમ પચાસ પાન નાખી ઘુંટી લેવું. પછી બસો પાનનો રસ નાખી એક દિવસ બરાબર ઘુંટી લઈ બાજરીના દાણા જેવડી ગોળી બનાવી લેવી.

प्रमाण—૧ ગોળી પાણી સાથે.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग—ખાંસી, શ્વાસ, મંદાગ્નિ, વાયુના અને [illegible] જુના રોગો વગેરે માટે ઉત્તમ છે.

सूचना—ખોરાકમાં ઘી, દૂધ વધારે આપવું અને ગરમ [illegible] મરચાં વગેરે ન ખાવી, તેમજ એકાદ માસ દવા લઈ વચ્ચે [illegible] દિવસ બંધ કરી આપવી.

२०८ मरडानी गोळी

बनावट અફીણ તો ૧ કેશર [illegible]

[illegible] તો ૧ [illegible] [illegible]

विधि [illegible] અફીણનો [illegible] [illegible] [illegible] નાખી ઘુંટીને [illegible]

प्रमाण [illegible]

समय [illegible]

अनुपान [illegible]

उपयोग—પરૂવાળો, આમવાળો ઝાડો, મરડો, ચૂંક મટે છે. મરડા માટે અકસીર છે, તથા તેને ત્રણ દિવસમાં મટાડી આરામ આપે છે.

२०९ मरिच्यादिवटी

बनावट— કાળાંમરી તો. ૨ પીપર તો. ૨
યવક્ષાર તો. ૧ દાડમછાલ તો. ૪

रीत—દરેકનું જુદું જુદું ચૂર્ણ લઈ વાટી ખરલમાં મધ સાથે મેળવી ચણા જેવડી ગોળીઓ બનાવી સુકવીને તૈયાર કરવી.

प्रमाण—આખા દિવસમાં ૬ થી ૧૨ ગોળી.

अनुपान—પાણી સાથે બે બે ગોળી લેવી અથવા ખાંસી માટે એકેક ગોળી મોંમાં રાખી ચુસવી.

उपयोग—ખાંસી, દમ, ઝાડા, પેશાબની મુશ્કેલી વગેરેમાં વપરાય છે. સંધિવામાં પણ વાપરી શકાય.

२१० महामारीगुटीका (१)

बनावट—લાલમરચાં તો. ૨, શેકેલીહીંગ તો. ૨, કપુર તો. ૨, શેકેલીભાંગ તો. ૨, અફીણ તો. ૦॥ લઈ વાટી અફીણનો કસુંબો નાખી પછી તેને આદુનારસમાં ઘુંટી ચણા પ્રમાણે ગોળી બનાવી સુકવી લેવી.

प्रमाण—૨ ગોળી.

अनुपान—રહેજ ગરમ પાણી સાથે.

समय—દર એકેક કલાકે અથવા જરૂરત પ્રમાણે.

उपयोग—કોલેરા, વિષુચિકા, ઝાડા, ઉલટી, નબળાઈ, ગોટલાં ચડવાં વગેરે ભયંકર વ્યાધિમાં સારૂં કામ કરે છે.

२११ महामारीगुटीका (२)

बनावट—

લસણ	તો. ૧	જીરૂં	તો. [illegible]
શુદ્ધ ગંધક	,, ૧	શુંઠ	,, [illegible]
મરી	,, ૧	પીપર	,, [illegible]
શેકેલી હિંગ	,, ૧	શુદ્ધ હિંગળો	,, [illegible]
સરપંખાનામૂળની છાલ તો. ૨			

रीत—એ બધી ચીજોને બારીક વાટી ભૂકો કરી કપડે છા[illegible] લીંબુના રસમાં ચણા જેવડી ગોળી બનાવી સુકવી રાખવી.

प्रमाण—૨ ગોળી, દર એકથી બબ્બે કલાકે.

अनुपान—પાણી અથવા પીપરમેન્ટના પાણી સાથે.

उपयोग—કોલેરાની શરૂઆતમાં દવા તરીકે આ ગોળી વાપરવા લાયક છે. ઝાડા, ઉલટી, નબળાઇ, પેટનો વાયુ વગેરે મટે છે

२१२ मुखवासवटी

बनावट—[illegible] જાવંત્રી, લવંગ, સુંઠ, અકલકરો, [illegible] કેસર, [illegible], જેઠીમધનો શીરો, કબાબચીની, કપુર, [illegible] [illegible] દરેક વસ્તુ સમભાગે લેવી

रीत—દરેક વસ્તુઓનું કપડછાણ કરેલું બારીક [illegible] [illegible] [illegible]

प्रमाण—[illegible]

गुण—[illegible]

દ્યાવો, કફ, પેટનું દરદ, સાદ બેસી જવો, અપચો, શળ વગેરે થી શરીર સતેજ બને છે.

૨૧૩ मंडुरवटी

बनावट—દેવદાર, મોથ, દારૂહળદર, શુંઠ, મરી, પીપર, ચવક, ચિત્રક, પીપરીમૂળ, તજ, વાવડીંગ, હરડેછાલ, બહેડાંછાલ, આમળાં, સુવર્ણમાક્ષિકભસ્મ, એ પંદર ચીજો સમાનભાગે એટલે દરેક અકેક તોલો કરતાં પંદર તોલા, મંડુરભસ્મ તોલા ૩૦, ગૌમૂત્ર તોલા ૪૪૦ એક લોઢાનાં વાસણમાં પ્રથમ ગૌમૂત્રને નાખી તેમાં ઉપરનાં વસાણાનું ચૂર્ણ તથા ભસ્મો મેળવી ધીમે તાપે ઉકાળી ગોળી વાળવા જેવું થાય ત્યારે ઉતારી લઈ ઠંડું થતાં ચણા જેવડી ગોળીઓ બનાવી સુકવીને બાટલીમાં ભરી રાખવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી દિવસમાં બે વખત.

अनुपान—છાસ અથવા પાણી સાથે.

उपयोग—કમળો, પાંડુ, હરસ, પ્રમેહ, સોજા, નબળાઈ, બરલ, અજીર્ણ, મંદાગ્નિ, કુષ્ટરોગ, કફરોગ, વગેરેમાં વખણાય છે.

૨૧૪ यकृतरोगनाशकवटी

बनावट—

કડુ	તો. ૨૦	સંચળ	તો. ૪
સિંધાલુણ	તો. ૪	નવસાગર	તો. ૧૦
હિંગ	તો. ૨		

रीत—ઉપરની દવાઓનું બારીક ચૂર્ણ કરી તેને પ્રથમ ગૌમૂત્રની તથા ચિત્રકના ક્વાથની. અને કુંવારનારસની ત્રણ ત્રણ ભાવનાઓ આપી ઘુંટી વટાણા જેવડી ગોળી બનાવી સુકવી બાટલીમાં ભરી લેવી.

प्रमाण—બબ્બે ગોળી. **समय**—દિવસમાં ત્રણ [...]

अनुपान—સ્હેજ ગરમ પાણી સાથે અથવા કુમાર્યાસવ [...]

उपयोग—યકૃત, પ્લીહા, પેટની કોઇપણ ગાંઠ, આ પ્રયે[...] મટી ભૂખ લાગે છે અને લોહી સાફ થઈ પેટ ચોકખું થાય છે.

२१५ यष्टीमधुवटी (१)

बनावट—

એલચી	તો. ૪	લવંગ	તો. [...]
બહેડાંની છાલ	તો. ૪	વરીઆળી	તો. [...]
ચોખો કાથો	તો. ૪	કાળાંમરી	તો. [...]
જેઠીમધ	તો. ૪	જેઠીમધનો શીરો	તો. [...]
પીપરમેન્ટનાં ફુલ	તો. ૧		

रीत—પ્રથમની આઠ દવાઓનું બારીક ચૂર્ણ કરી તે[...] નવમી દવા મેળવી પાણી સાથે ખરલમાં ઘુંટી વટાણા જેવડી ગો[...] બનાવી સુકવીને બાટલીમાં ભરી લેવી.

प्रमाण—આખા દિવસમાં બાર ગોળી સુધી લેવી.

समय—મોઢામાં ગોળી રાખી ચુસ્યા કરવી જ્યારે [...] ખાંસી આવે ત્યારે ખાસ લેવી જરૂર.

उपयोग—[illegible]

२१६ यष्टीमधुवटी (२)

बनावट—[illegible]

प्रमाण—૧ થી ૧૦ ગોળી સુધી.

वापरवानी रीत—મોંમાં રાખી ચુસવી.

उपयोग—ખાંસી, ગળાનો દુઃખાવો, સ્વરભંગ, કફ, થતો ક્ષય સળેખમ, સુસ્તી, સુકીખાંસી વગેરે માટે છે. ગોળી સ્વાદમાં સારી થાય છે, અવાજ સુધારે છે.

૨૧૭ योनीसंकोचनवटी

बनावट—ફુલાવેલ ફટકડી તો. ૪ માયાફળ ચૂર્ણ તો. ૪

બંન્નેને સાથે વાટી લેવું. સાકર તો. ૫ નું ચૂર્ણ લઇ એક વાટકીમાં નાખી તેમાં ઘી નાખી સ્હેજ તાપ ઉપર ગરમ કરવું. જ્યારે સાકર રસરૂપ થાય ત્યારે ઉપરની ચીજોનું ચૂર્ણ નાખી ઘુંટી તેની તરતજ ગોળી ચણીબોર પ્રમાણેની બનાવી રાખવી. ગોળી તરતજ બનાવી લેવી, નહિં તો દવા સખત થઇ જશે.

उपयोग—આ ગોળી ઉપર જરા રૂ (કપાસ) લપેટી તેના ઉપર જરા ગાયનું ઘી લગાડી તેને યોનીમાં રાખવાથી યોની મજબુત થાય છે અને પ્રસુતિ પછી થનારા અનેક ઉપદ્રવો તથા નબળાઇ અને વાયુ મટી શરીર મજબુત થાય છે.

सूचना—જ્યાંસુધી જરૂર જણાય ત્યાંસુધી આશરે ૮ થી ૧૫ દિવસ લગી આ દવા કરવી જોઇએ અને જો ગરમી જેવું જણાય તો તરત દવાની ગોળી કાઢી લઇ ત્યાં ઘીનું પોતું રાખવાથી તરત શાન્તી થઇ જશે. પણ સંકોચન કાર્ય માટે અકસીર છે.

૨૧૮ रजःप्रवर्तनीवटी

बनावट— એળીઓ	તો. ૧	હીરાબોળ	તો. ૧
ટંકણખાર શુદ્ધ	તો. ૧	શુદ્ધહીંગ	તો. ૧

શુદ્ધ હિરાકસી તો. ૧ શુદ્ધ સોમલ રતિ
જટામાસી તો. ૧

રીત—ઉપરની દવાઓને બરાબર વાટી તેનું ચૂર્ણ કરી એકસ્ટ્રેટ સમ્બલમાં વાટી મટરનાદાણા પ્રમાણે ગોળી બનાવી રાખ

પ્રમાણ—૨ ગોળી સવાર સાંજ પાણી સાથે.

ઉપયોગ—ઋતુ લાવવા તથા મગજની અને જ્ઞાનતંતુની નબળાઈ મટાડી શરીરમાં કંઈપણ દરદ કર્યા સિવાય ઋતુ સાફ લાવે છે અને નબળાઈ મટાડી શરીરમાંનો વાયુ મટાડે છે.

સમય—ઋતુ આવ્યા પહેલાં આ દવા એક બે અઠવાડિયા અગાઉ શરૂ કરવી અને ઋતુ આવ્યા પછી બંધ કરી આપવી.

૨૧૯ रजःपुष्पादिवटी

બનાવટ— રસસિંદુર તો. ૧ વાવડીંગ ચૂર્ણ તો. ૧
એળીઓ તો. ૧ હીંગ તો. ૧

આ દવાઓને કુવારના રસમાં વાટી ચણા પ્રમાણે ગોળી બનાવી રાખવી.

પ્રમાણ—૨ ગોળી **સમય**—સવાર સાંજ બે વખત

અનુપાન—ઘી મધ સાથે ઉપર [illegible]

ઉપયોગ—ઋતુ [illegible]

૨૨૦ [illegible]ादिवटी

બનાવટ [illegible]

નાખી ખરલમાં જરા પાણી નાખી બરાબર તેને ઘુંટવું. બરાબર મળી જાય ત્યારે તેમાં બીજું ૪ થી ૫ તોલા પાણી નાખી ઘુંટી દેવું અને તેમાં ઘસેલું શ્વેતચંદન, નાગરમોથ, વાળો, જટામાસી, એલચીના બીજ એ સર્વે ચીજોનું ચૂર્ણ અેકેક તોલો બારીક લાવી તેમાં ઘુંટી તેની ચણીબોર પ્રમાણે ગોળી બનાવી સુકવી બાટલીમાં ભરી રાખવી.

प्रमाण—૨ ગોળી.

अनुपान—ગુલાબનું શરબત અથવા પાણી.

उपयोग—તરસ, દાહ, પિત્તજ્વર, મગજની ગરમી, બેચેની, કોલેરા, ઉલટી, ઝાડા, વગેરે માટે બહુજ ઉત્તમ પ્રયોગ છે.

२२१ राजयोग

घनावट—શુદ્ધ અફીણ, શુદ્ધ વચ્છનાગ, કેશર, ચવક, ચિત્રક, શુદ્ધ કનકબીજ, ભાંગનાબીજ, સરગવાનાબીજ, સફેદકુરૂં, આસગંધ, કૌચબીજ, ઇંદ્રયવ, લવંગ, અકલકરો, અજમોદ, શતાવરી, સફેદમુશળી, પીપર, પીપરીમૂળ, તજ, તમાલપત્ર, એલચી, નાગકેશર, એ દરેક અેકેક તોલો લઇ વાટી ચૂર્ણ કરી તેને મધમાં ઘુંટી ગોળી બનાવી રાખવી. ગોળી ૦। તોલાની કરવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી.

समय—જમ્યા પછી ખાવી. એટલે કે ગોળી જમ્યા પછી ખાવા માટે મોંમાં રાખી ચુસવી અને મુખવાસમાં જાવંત્રી વધારે વાપરવી.

उपयोग—વિર્યસ્ત્રાવ, ધાતુક્ષીણતા, અલ્પવિર્ય, પ્રમેહ, મંદાગ્નિ. ક્ષય, નમળાઇ, આમવાત, મહાવાયુ, પાંડુરોગ, માથાનુંદરદ, બરલ, વગેરે નબળાઇને લગતા દરેક દરદમાં ઉત્તમ છે. સ્થંભન કરનાર અને શક્તિ આપનાર છે.

સૂચના—આ દવા ખાનારે ખટાશ અને ક્ષારવાળી ચીજ મુદ્દલ ન ખાવી કેમકે તેથી લાભ થતો અટકે છે.

२२२ राजेन्द्रवटी

बनावट—

કસ્તુરી	તો.	૨	બીમસેનીકપુર	તો.	૪
અફીણ	,,	૪	કેશર	,,	८
જાયફળ	,,	८	જાવંત્રી	,,	८
તજ	,,	८	લવંગ	,,	८
એલચી	,,	८	અક્કલકરો	,,	८

रीत—દરેકનું બારીક ચૂર્ણ લઈ નાગરવેલના પાનના રસમાં ઘુંટી મગના દાણા પ્રમાણે ગોળી વાળી સુકવી બાટલીમાં ભરી લેવી.

प्रमाण—૧ થી ૪ ગોળી, દુધ સાથે.

उपयोग—શરદી, ખાંસી, શળેખમ, શ્વાસ, નબળાઈ, [illegible] અશક્ત [illegible], ધાતુશ્રાવ, વિર્યનું પાતળાપણું, સ્વપ્નશ્રાવ, [illegible] [illegible], અંગ્રહણી વગેરે તમામ દરદોમાં તરતજ ફાયદો આપે છે અને [illegible] (ટિનેક્ક) દવા તરીકે કોઈપણ દરદમાં આપી [illegible] [illegible] છે.

सूचना [illegible] દિવસમાં ૧૨ ગોળીથી વધારે લેવી નહિ અને [illegible] એક વખતમાં એક ગોળીથી વધારે ન આપવી [illegible] [illegible] [illegible] મોટી આપી શકાય.

२२३ लवंगादिवटी

बनावट [illegible]

रीत [illegible]

[illegible]

પીપર	તો. ૧	હળદર	તો. ૦।
ગજપીપર	„ ૦॥	કાંકચબીજ	„ ૦॥।
જાયફળ	„ ૧	જાવંત્રી	„ ૧।
હીંગ	„ ૧॥	લસણકળી	„ ૨

ની દવાઓને ખરલમાં બારીક વાટી આદુના મર્દન કરી ચણીબોર જેવડી ગોળી કરી રાખવી.

૨ ગોળી.

ન્ટના અર્ક સાથે.

કલાક.

ઝાડા, ઉલટી, પેટનીચૂંક, અને વિસૂચિકા મટાડે છે.

શકગુટીકા

ઓ, અતિવિષ, મામેજવો, કાંકચનાબીજ, એ દરેક એકેક તોલો લેવાં.

દવાનું બારીક ચૂર્ણ લઈ તેને ખરલમાં નાખી ૨ મેળવી બરાબર ઘુંટીને વટાણા જેવડી ગોળી. કે સુકવી બાટલીમાં ભરી લેવી.

૪ ગોળી દિવસમાં ચાર વખત.

ગ્ કલાકે અથવા જરૂરત

કે ચહા સાથે.

, વિષમજ્વર, –

। ફાયદો આપે છે.

अनुपान—દૂધ અથવા પાણી સાથે.

उपयोग—વાયુનાંદરદો, હીસ્ટીરીયા, અપસ્માર, ઉન્માદ તથા મગજનો વાયુ મટી આરામ થાય છે.

२२९ विरेचनगुटीका

बनावट—એળીઓ તો. ૪, રેવનરસ (કેકુટ અથવા [illegible]) તો. ૨, શેકેલી હીંગ તો. ૧, ટંકણખાર તો. ૦॥.

रीत—પ્રથમ એ ચારે ચીજને બારીક વાટેલી લેવી. તેને ખ[illegible] લમાં બરાબર ઘુંટીને ગરમાળાના ગોળનું સ્વરસ (પાણી) [illegible] તેનાથી ઘુંટવું. ગોળી વાળવા જેવું થતાં એકેક રતિભારની [illegible] બનાવી તેના ઉપર સંખજીરાનો ભૂકો છાંટી શુકી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી પાણી સાથે.

समय—રાત્રે સુતી વખતે અથવા જરૂરત પ્રમાણે.

उपयोग—આ ગોળીથી જુલાબ લાગી પેટ સાફ થાય છે. [illegible] ઉદરરોગ, દરસરોગ, વગેરે મટે છે. તેમજ [illegible] જ્યારે [illegible] ત્યારે લેવાથી પેટ સાફ થાય છે. એકજ જુલાબની [illegible] ૧ થી ૨ ગોળી લેવી [illegible] પણ [illegible]

[illegible]

[illegible]

२३० [illegible]

बनावट—[illegible]

૨૨૭ वायुनाशकपौष्टिकगोळी

बनावट—

શુદ્ધ કુચલા	તો. ૪૦	જાયફળ	તો. ૪
જાવંત્રી	,, ૪	લવંગ	,, ૮
અક્કલકરો	,, ૧૬	મરી	,, ૮
કેશર	,, ૪		

रीत—દરેક વસ્તુનું ચૂર્ણ લઈ ખરલમાં ઘુંટી ચાળી તૈયાર કરવું. પછી પાણી તો. ૩૮૦માં લવંગ તો. ૧૦ અને મરી તો. ૧૦ ઉકાળી લગભગ ૮૦ તોલા પાણી બાકી રહે ત્યારે ગાળી લેવું. એ પાણી વડે ઉપરનાં ચૂર્ણને ખરલમાં ઘુંટવું. એવી રીતે ઘુંટતાં સર્વ કાઢો પાઈ દેવો. પછી તેની ચણા જેવડી ગોળીઓ બનાવી, સુકવીને બાટલીમાં ભરી લેવી.

प्रमाण—૨ ગોળી, દિવસમાં બે થી ત્રણ વખત.

समय—સવાર, બપોર તેમજ રાત્રે અથવા જમ્યા પછી.

अनुपान—જમ્યાપછી લેવી હોય તો પાણી સાથે, તેમજ જમવા પહેલાં સવારે કે રાત્રે લેવી હોય તો દૂધ સાથે લેવી જોઈએ.

उपयोग—કબજીઆત, મંદાગ્નિ, જ્ઞાનતંતુઓની નબળાઈ, વાયુ, કળતર, સુસ્તી, વિર્યશ્રાવ, અરૂચી, અજીર્ણ વગેરે મટાડી ભૂખ લગાડી શક્તિ આપે છે. કબજીઆત મટાડી ઝાડો સાફ લાવે છે.

૨૨૮ वायुहरीवजवटी

बनावट—વજ ખુરાસાણી તો. ૨, આંબળાં તો. ૪, સાકર તો. ૮, એ ત્રણે ખાંડી ચૂર્ણ કરી પાણીમાં ઘુંટી ટીકડી બનાવી સુકવી બાટલી ભરી રાખવી. ટીકડી આશરે તો ૦ા ની બનાવવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ટીકડી સવાર સાંજ બે વખત.

२२५ व्योपादिवटी

बनावट—સુંઠ, મરી, પીપર, આમલીનોગર, ચવક, ચિત્ર[illegible] અમલવેતસ. તાલીસપત્ર, છડે એ સર્વ એકેક તોલો લેવાં તથા [illegible] એલચી, તમાલપત્ર, એ ત્રણ ચીજો અરધ અરધ તોલો લેવી. [illegible] વાટીને ચૂર્ણ કરી લેવું.

रीत—ઉપરની દવાઓનું ચૂર્ણ લઈ તેમાં જુનો ગોળ તોલ ૨૦ નાખી ઘુંટી ચણા પ્રમાણે ગોળી બનાવી રાખવી.

प्रमाण—૨ ગોળી, દિવસમાં ચાર ગોળી સુધી લેવાય

अनुपान—[illegible] ગરમ પાણી સાથે ગોળી ઉતારી [illegible]

समय—દિવસમાં ચાર વખત લેવી.

उपयोग—શ્લેષ્મ, ખાંસી, શ્વાસ, અરૂચી, [illegible] વગેરે મટાડે છે. અવાજ બેસી ગયો હોય તો આ [illegible] ગોળીઓ મોંમા રાખીને ચુસવી જોઇએ. શરદી, શ્વાસ, ખાંસી [illegible] ગણી દવા છે.

२२६ वातनाशकवटी

बनावट ગુડ તો. ૨ [illegible] [illegible]
નિમ્બપુષ્પ તો. ૧ [illegible]

[illegible] નાખી ગણા [illegible]

प्रमाण [illegible] अनुपान—[illegible]

समय [illegible]

उपयोग [illegible]

પીપર	તો. ૧	હળદર	તો. ૦|
ગજપીપર	,, ૦।।	કાંકચબીજ	,, ૦।।।
જાયફળ	,, ૧	જાવંત્રી	,, ૧।
હીંગ	,, ૧।।	લસણકળી	,, ૨

रीत—ઉપરની દવાઓને ખરલમાં બારીક વાટી આદુના રસમાં બરાબર ઘુંટી મર્દન કરી ચણીબોર જેવડી ગોળી કરી રાખવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી.

अनुपान—પીપરમેન્ટના અર્ક સાથે.

समय—દર એકેક કલાકે.

उपयोग—કોલેરા, ઝાડા, ઉલટી, પેટનીચૂંક, અને વિસૂચિકા ના તમામ ઉપદ્રવોને તુરત મટાડે છે.

૨૩૧ विषमज्वरनाशकगुटीका

बनावट—એળીઓ, અતિવિષ, મામેજ્વો, કાંકચનામીંજ, મરી અને શંખભસ્મ એ દરેક એકેક તોલો લેવાં.

रीत—દરેક દવાનું બારીક ચૂર્ણ લઈ તેને ખરલમાં નાખી તેમાં તુલસીપત્રનો રસ મેળવી બરાબર ઘુંટીને વટાણા જેવડી ગોળી-ઓ બનાવવી, તેને તડકે સુકવી બાટલીમાં ભરી લેવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી દિવસમાં ચાર વખત.

समय—દર ત્રણ ત્રણ કલાકે અથવા જરૂરત પ્રમાણે.

अनुपान—ઠંડુ પાણી કે ચહા સાથે.

उपयोग—જુનોતાવ, વિષમજ્વર, જીર્ણજ્વર, ટાઢીઓતાવ, નવીનજ્વર, વગેરેમાં સારો ફાયદો આપે છે.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग—આઠ પ્રકારના શૂળ, પરિણામ શૂળ, આફરો મંદાગ્નિ [illegible] ચૂંક વગેરે માટે ઉત્તમ છે. પરિણામ શૂળ માટે આ સારો ઉપાય છે [illegible]

सूचना—શૂળરોગવાળાએ મસાલાવાળું કે તળેલું [illegible] ખાવું નહિ જેથી તુરત ફાયદો થશે.

२३६ शूलहरीवटी

बनावट— શેકેલી હીંગ	તો. ૧	શેકેલી કાંકચબીજ	તો. [illegible]
છોલેલું લસણ	તો. ૧	સૂંઠ	તો. [illegible]
યવક્ષાર	તો. ૨	જીરૂં	તો. [illegible]

रीत—બધી ચીજોને ખરલમાં બારીક પીસી જરૂર પૂરતું [illegible] જરા પાણી નાખી ચણા પ્રમાણે ગોળી બનાવી સુકવી રાખવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી દર એક કલાકે લેવી.

अनुपान—હુંફાળા ગરમ પાણી સાથે

उपयोग—શૂળ, ચૂંક, ગુલ્મ, અપચો, વાયુગોળો, [illegible]

२३७ शं[illegible]पनी नं. १

बनावट [illegible]

रीत [illegible]

ચણા પ્રમાણે ગોળી બનાવી છાંયે સુકવી બાટલીમાં ભરી રાખવી. જો ધન લીધું હોય તો મેળવી સુકવી પછી ગોળી વાળવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી. **अनुपान**—દૂધ સાથે.

समय—સવાર સાંજ.

उपयोग—નબળાઈ. પાંડુ, રીકાશ, પ્રદર, દાહ, જીર્ણજ્વર, મંદાગ્નિ, ક્ષય, હૃદયની નબળાઈ, મૂત્રરોગ, સોજા, પેશાબમાં ધાતુ જવી વગેરે માટે પૌષ્ટિક તથા ઉપયોગી છે, શોધક છે, નબળા દરદીઓ માટે ખાસ ઉત્તમ છે.

२३८ शंशमनी नं. २

बनावट—ગળોનું ઘન રતલ ૧, ચંદ્રપ્રભા માક્ષિકવાળી રતલ ૧.

रीत—આ બંન્ને ચીજોને સાથે મેળવી લોહખરલમાં બરાબર કુટી લોદો જેવું કરવું. જો ઘન-પ્રભા સુકાયલાં હોય તો પાણીની છાંટ આપીને લોદો કરી લેવો, પછી ઘીવાળા હાથથી ગોળી ચણા પ્રમાણે બનાવી છાંયે સુકવી રાખવી.

प्रमाण—૨ ગોળી. **अनुपान**—દૂધ સાથે.

समय—સવાર સાંજ.

उपयोग—પ્રદર, નબળાઈ, મંદાગ્નિ, રીકાશ, પાંડુ તથા સ્ત્રીઓનાં ખાસ દરદોમાં આ બનાવટ વધુ ઉપયોગી છે. બાકી ગુણો નં. ૧ને મળતાજ છે.

सूचना—ચંદ્રપ્રભા માક્ષિકવાળી એટલે કે આ પુસ્તકમાં ચંદ્રપ્રભા નં. ૧ ની બનાવટ જુદી લખી છે તે પ્રમાણે બનાવતાં તેમાં શિલાજીત મુદલ ન નાખવી તેને બદલે તેટલાજ વજનમાં સુવર્ણમાક્ષિકભસ્મ નાંખી તૈયાર કરેલ ચંદ્રપ્રભાને કેટલાક વૈદ્યો માક્ષિકવાળી પ્રભા કહે છે.

૨૩૯ શંશમની નં. ૩

બનાવટ—સારી લીલી ગળો લાવી તેના નાના ટુકડા [illegible]
ધોઇ કચરી લેવા. પછી ગળો શેર ૫ હોય તો તેમાં પાણી શેર [illegible]
નાખી કડાઇમાં ઉકાળો કરી લેવો. જ્યારે પાંચ શેર પાણી રહે [illegible]
ઉતારી ઠંડુ કરી તેને હાથે ચોળી રસ જેવો પ્રવાહી બને તે [illegible]
ગાળી લઇ લેવો. એ બરાબર ગાળેલ પદાર્થને લોઢાની કડ[illegible]
નાખી મંદ તાપે ઘાટું અવલેહ જેવું–ઘન જેવું કરી ઉતારી [illegible]
લેવું એનું નામ ગળોનું ઘન છે. તેને ગોળી વાળવા જેવું કરી [illegible]
[illegible] ગોળી બનાવી સુકવી લેવી તેનુ નામ શંશમની નં. [illegible]
આ દવાની બનાવટ ગુજરાતના ખાસ કેટલાક વૈદ્યોમાં ચાલુ છે.

પ્રમાણ—[illegible] થી ૮ ગોળી **અનુપાન**—પાણી [illegible]

ઉપયોગ—[illegible] અપચો, મંદાગ્નિ, [illegible]
[illegible] વગેરે માટે છે, [illegible]

૨૪૦ શંશમની (સ્પેશીયલ)

બનાવટ—[illegible] ઘન [illegible] અભ્રકભસ્મ [illegible]
[illegible]
[illegible]

અનુપાન—[illegible]

૨૪૧ स्त्रीगदांतकवटी

बनावट—	એળીઓ	તો. ૪	હીરાબોળ	તો. ૪
	હીરાકસી શુદ્ધ	,, ૨	ટંકણખાર	,, ૩
	તજ	,, ૪	શુંઠ	,, ૨
	ક્વીનાઈન	,, ૨		

रीत—સર્વ દવાઓનું બારીક ચૂર્ણ લઈ પ્રથમ ખરલમાં ઘુંટી તેમાં થોડુંક જોઈતા પ્રમાણમાં ગ્લીસરાઈન મેળવી ચણા જેવડી ગોળી વાળી તેને સુકવવા માટે તેનાપર મેગનેસીઆકાર્બનો ભૂકો છાંટી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૨ ગોળી.

समय—સવાર, બપોર, સાંજ અથવા જરૂર જણાય ત્યારે.

अनुपान—પાણી કે થીજેલા ઘૃત સાથે.

उपयोग—કષ્ટાર્તવ, નષ્ટાર્તવ, ઋતુ વખતે થતું શૂળ, ઋતુ-દોષ કે તેથી થતાં દરદો મટાડી ઋતુ સાફ લાવે છે.

૨૪૨ समीरगजकेसरीवटी

बनावट—અશુદ્ધ ઝેરકોચલાંનો ભૂકો તો. ૧, અફીણ તો. ૧, કાળાંમરી તો. ૧.

रीत—નાગરવેલનાં પાનના રસમાં ત્રણેને ઘુંટી મગનીદાળ જેવડી ગોળી વાળવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી. अनुपान—પાણી સાથે.

उपयोग—ઝાડા તથા ઉલટી સાથેનો પેટનો દુખાવો, શૂળ વગેરે તરત મટે છે. વાયુને મટાડે છે.

२३९ शंशमनी नं. ३

बनावट—સારી લીલી ગળો લાવી તેના નાના ટુકડા કરી થોડા કચરી લેવા. પછી ગળો શેર ૫ હોય તો તેમાં પાણી શેર ૨૦ નાખી કડાઈમાં ઉકાળો કરી લેવો. જ્યારે પાંચ શેર પાણી રહે ત્યારે ઉતારી ઠંડું કરી તેને હાથે ચોળી રસ જેટલો પ્રવાહી મળે તે કપડે ગાળી લઈ લેવો. એ બરાબર ગાળેલ પદાર્થને લોઢાની કડાઈમાં નાખી મંદ તાપે ઘાટું અવલેહ જેવું-ઘન જેવું કરી ઉતારી સુકાઈ લેવું એનું નામ ગળોનું ઘન છે. તેને ગોળી વાળવા જેવું કરી [illegible] આની ગોળી બનાવી સુકવી લેવી તેનું નામ સંશમની નં. ૩ છે. આ દવાની બનાવટ ગુજરાતના ખાસ કેટલાક વૈદ્યોમાં ચાલુ છે.

प्रमाण—૪ થી ૮ ગોળી. **अनुपान**—પાણી સાથે

उपयोग—[illegible], જીર્ણજ્વર, અપચો, મંદાગ્નિ, પ્રદર, [illegible] દાહ, મેદ, સન્નિપાતજ્વર, આગન્તુજ્વર, ઝાડા વગેરે મટે છે, પીટિકા [illegible]

२४० शंशमनी (स्पेशीयल)

बनावट ગળોનું ઘન તો. ૧૦ અભ્રકભસ્મ [illegible]
પ્રવાલભસ્મ તો. ૦॥ [illegible]ભસ્મ [illegible]
[illegible]ભસ્મ તો. ૦॥

विधि [illegible]

प्रमाण—[illegible] **अनुपान** [illegible]

गुण [illegible]

उपयोग [illegible]

समय—જમ્યા પહેલાં કેવળ અરધો કલાક આગળ કે પાછળ અથવા દિવસમાં ત્રણ વખત.

उपयोग—વાયુ, મોળ, અરૂચી, મંદાગ્નિ, કબજીઆત, ભૂખ ન લાગવી, ખાટા ઓડકાર આવવા, અમ્લપિત્ત વગેરે પાચનક્રિયાને માટે સારી અને સ્વાદિષ્ટ દવા છે.

२४५ सारीवादिवटी

घनावट—	અનંતમૂળ	તો.	૧	જેઠીમધ	તો.	૧
	કુષ્ટ	,,	૧	તજ	,,	૧
	તમાલપત્ર	,,	૧	એલચી	,,	૧
	નાગકેશર	,,	૧	ઘહુંલા	,,	૧
	કમળપુષ્પ	,,	૧	ગળોસત્વ	,,	૧
	લવંગ	,,	૧	ત્રિફળા	,,	૩
	અભ્રકભસ્મ	,,	૧૪	લોહભસ્મ	,,	૧૪

रीत—ભસ્મો સિવાયની બીજી ચીજોનું બારીક ચૂર્ણ લઈ વાટી તેમાં ભસ્મો મેળવી તેને ખરલમાં ઘુંટી તેને ભાંગરાના રસની, શતાવરીની, અર્જુનછાલના ક્વાથની, જવના ક્વાથની તથા ત્રિફલાના ક્વાથની એમ દરેકની એક એક ભાવના આપી ઘુંટી ચણા જેવડી ગોળી બનાવી સુકવી લેવી.

प्रमाण—એકેક ગોળી સવાર સાંજ બે વખત.

अनुपान—તાજા દૂધ સાથે.

उपयोग—કર્ણશ્રાવ, કર્ણનાદ, બહેરાપણું, કાનનાં જુનાં દરદો માટે આ દવા ખાવાથી સારો ફાયદો કરે છે.

૨૪૩ सरलवटी

બનાવટ—શૅકેલીટીંગ તો. ૧, હાગાંમરી તો. ૧, કપુર તે
વાળી પાણીમાં ઘુંટી આસરે ચણા પ્રમાણે ગોળી કરી સુકી રા

પ્રમાણ—૨ થી ૪ ગોળી.

સમય—તાવ આવ્યા પહેલાં બે કલાક.

ઉપયોગ—મલેરીઆ તાવ અટકાવે છે, અને પેટનો ફ
મટાડે છે.

૨૪૪ स्वादिष्टपाचनवटी

બનાવટ—	લીંબુનોસાર (સાઈટ્રીક એસીડ)			તે
	સૂંઠ	તો. ૪	મરી	
	પીપર	,, ૪	મિંધાખુણ	
	શુદ્ધદીંમ	,, ૪	કાળી દ્રાખ	

રીત—દરેક વસ્તુનું જુદું જુદું ચૂર્ણ લઈ ખરલમાં [illegible]

પ્રમાણ—[illegible]

ઉપયોગ—[illegible]

સમય—જમ્યા પહેલાં કેવળ અરધો કલાક આગળ કે પાછળ અથવા દિવસમાં ત્રણ વખત.

ઉપયોગ—વાયુ, મોળ, અરૂચી, મંદાગ્નિ, કબજીઆત, ભૂખ ન લાગવી, ખાટા ઓડકાર આવવા, અમ્લપિત્ત વગેરે પાચનક્રિયાને માટે સારી અને સ્વાદિષ્ટ દવા છે.

૨૪૫ सारीवादिवटी

बनावट—

અનંતમૂળ	તો.	૧	જેઠીમધ	તો.	૧
કુષ્ટ	,,	૧	તજ	,,	૧
તમાલપત્ર	,,	૧	એલચી	,,	૧
નાગકેશર	,,	૧	ઘહુંલા	,,	૧
કમળપુષ્પ	,,	૧	ગળોસત્વ	,,	૧
લવંગ	,,	૧	ત્રિફળા	,,	૩
અભ્રકભસ્મ	,,	૧૪	લોહભસ્મ	,,	૧૪

रीत—ભસ્મો સિવાયની બીજી ચીજોનું બારીક ચૂર્ણ લઈ વાટી તેમાં ભસ્મો મેળવી તેને ખરલમાં ઘુંટી તેને ભાંગરાના રસની, શતાવરીની, અર્જુનછાલના ક્વાથની, જવના ક્વાથની તથા ત્રિફલાના ક્વાથની એમ દરેકની એક એક ભાવના આપી ઘુંટી ચણા જેવડી ગોળી બનાવી સુકવી લેવી.

प्रमाण—એક ગોળી સવાર સાંજ બે વખત.

अनुपान—તાજા દૂધ સાથે.

उपयोग—કર્ણસ્રાવ, કર્ણનાદ, બહેરાપણું, કાનનાં જુનાં દરદો માટે આ દવા ખાવાથી સારો ફાયદો કરે છે.

२४६ सिंहवाहिनीवटी

બનાવટ—કેશર તો. ૦।, જાવંત્રી તો. ૦।, પશાદભસ્મ તો. ૦।, માયાફળ તો. ૦।, રૂમીમસ્તકી, તો. ૦।, શુદ્ધ મેરોગચ્છાં તો ૦।, શુદ્ધ હિંગળો તો. ૧, કસ્તુરી વાલ ૪ (બેઆનીભાર), અંબર વાલ ૨, લવંગ તો. ૦।, જાયફળ તો. ૦।, અજમોદ તો. ૦।, સમુદ્રશોષનાંબીજ તો. ૦।, પુષ્કરમૂળ તો. ૦।, અફીણ તો. ૦।, શુદ્ધ વચ્છનાગ તો. ૦।, ભીમસેનીકપુર તો. ૦।.

રીત—બધી ચીજને સાફ કરી બારીક વાટી તેને [illegible] નાખી ઘુંટી મધમાં મેળવી ચણોઠીના પ્રમાણે ગોળી બનાવી લેવી.

પ્રમાણ—૧ થી ૨ ગોળી.

અનુપાન—કેશરવાળું કરેલું દૂધ [illegible] મુજબ લેવું [illegible] પાન ખાવું

સમય—સાંજના ૭ વાગે લેવી.

ઉપયોગ—[illegible] થાય. આ [illegible] અત્યંત [illegible] સ્ત્રીના મનને [illegible] છે અને સ્ત્રીને પ્રથમ [illegible] કરે છે

સૂચના [illegible]

२४७ मुग्गवटी नं. १

બનાવટ [illegible]

[illegible]

उपयोग—૭ પ્રકારનો હરસરોગ મટાડવા તથા તેમાં થતી પીડા ઓછી કરવા આ દવા વપરાય છે.

૨૪૮ सुरणवटी नं. २

बनावट—સુરણનો સુકવી કરેલો ભૂકો તો. ૧૬, વરધારો તો. ૧૬, સફેદમુશળી તો. ૮, ચિત્રકછાલ તો. ૮, હરડા, બહેડા, આંમળા, વાવડીંગ, શુંઠ, પીપર, ભીલામ, પીપરીમૂળ, તાલીસપત્ર એ દરેક ચાર ચાર તોલા. તજ, એલચી, મરી એ બબ્બે તોલા, એ દરેકનું ચૂર્ણ તથા તેના સમભાગે જુનોગોળ નાખી ગોળી બનાવી રાખવી.

प्रमाण—૦। થી ૦।। તોલો, દિવસમાં બે વખત.

उपयोग—મંદાગ્નિ, અર્શ, સંગ્રહણી, શ્વાસ, ખાંસી, ક્ષય, બરલ, હાથીપગું, સોજા, હેડકી, પ્રમેહ, ભગંદર, નબળાઈ વગેરે મટે છે. ખાસ કરી હરસના દરદીઓ માટે આ દવા ઉત્તમ ગણાય છે.

૨૪૯ सूर्यप्रभावटी

बनावट—ભારંગી, શુદ્ધભિલામ, અરણી, અભ્રકભસ્મ, કેળનો કંદ, કાળીપાટ, વજ, ગોરોચન, ચવક, તમાલપત્ર, ચિત્રક, શુંઠ, મરી, પીપર, જવખાર, સાજીખાર, શુદ્ધ ગંધક, શુદ્ધ પારદ, ત્રાયમાણ, નિર્ગુન્ડી, શુદ્ધ કાળો વછનાગ, શુદ્ધ લાલ વછનાગ, લવંગ, લીંડીપીપર. કુંદ, તાડનાંફળ, હરડે, બહેડાં, આમળાં, બ્રાહ્મી, લતાકસ્તુરી, ગળો, ખીચીનોગર્ભ, પાંચે પ્રકારનાં લવણ, જુઈનાંફુલ, ચમેલીનાંફુલ, મોગરાનાંફુલ, બોલસરીનાંફુલ, માધવીલતાનાંફુલ, બપોરીઆનાંફુલ, એ બધાને સમભાગે લઈ ખાંડી બારીક ચૂર્ણ કરી લેવું અને પારદ, ગંધકની કજ્જલી બનાવી તેમાં દવા મેળવી તેને એરંડતેલમાં ઘુંટી ચણીબોર જેવડી ગોળી બનાવી રાખવી.

प्रमाण—૨ ગોળી દિવસમાં બે વખત પાણી સાથે.

उपयोग—તમામ પ્રકારના ઉદરરોગને મટાડી અગ્નિદીપન કરે છે. પેટનાં જુનાં દરદોમાં બહુજ વખણાય છે.

२५० संजीवनीगुटीका

बनावट—વાવડીંગ, શુંઠ, પીપર, હરડે, બહેડાં, આમળાં, વજ, ગળો, શુદ્ધ ભીલામા, શુદ્ધ વછનાગ, એ સર્વે સમભાગે ચૂર્ણ રૂપમાં લઈ લેવાં.

रीत—ઉપરનાં ચૂર્ણને ખરલમાં નાખી ગૌમૂત્રમાં ઘુંટી ચણા જેવડી ગોળી બનાવી સુકવી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૧ થી ૩ ગોળી, દિવસમાં ત્રણ વખત અથવા જરૂર પ્રમાણે.

अनुपान—આદુનો રસ અથવા ગરમ પાણી.

उपयोग—અજીર્ણ, ઉલટી, [illegible] વિષ, મરડા, સન્નિપાત વગેરેમાં વપરાય છે.

२५१ हिंग्वीगिआनाशकवटी

बनावट—[illegible] તો. ૧ [illegible]
[illegible]

रीत—[illegible]
[illegible]

प्रमाण—[illegible]

अनुपान—[illegible]
[illegible]
[illegible]

उपयोग—આથી હિસ્ટીરીઆનો રોગ મટે છે, મગજને શાંત રાખે છે. ખાસ કરી સ્ત્રીઓ માટે આ દવા વધુ ઉપયોગી છે.

૨૫૨ हिंगुकर्पुरवटी.

बनावट—કપુર તો. ૧, હિંગ કાચી તો. ૧ અને જોઈતા પ્રમાણમાં પાણી લઈ ખરલમાં ઘુંટી ગોળી બનાવી સુકવી બાટલી ભરી રાખવી. ગોળી વટાણા જેવડી કરવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી દિવસમાં ત્રણ વખત.

अनुपान—પાણી અથવા આદુનો રસ.

उपयोग—ખાંસી, ત્રિદોષજ્વર, ઈન્ફ્લ્યુએન્ઝા અને હૃદયરોગ તથા ન્યુમોનીઆ માટે સારો ઉપાય છે. આ દવા ફેફસાં અને હૃદય ઉપર સારી અસર કરે છે અને દરદીને રાહત મળે છે.

सूचना—ત્રિદોષનું બહુજ જોર હોય તેવા ન્યુમોનીઆમાં કસ્તુરી અને આદુનારસ સાથે આપવાથી સારો ફાયદો થાય છે.

૨૫૩ हिंगुलवटी

बनावट—

શુદ્ધ હિંગળો	તો.	૩	મરી	તો.	૨
પીપર	,,	૨	અજમો	,,	૨
જાયફળ	,,	૨	અક્કલકરો	,,	૨
તજ	,,	૨	કેશર	,,	૦॥
શુદ્ધ વચ્છનાગ	,,	૦॥			

रीत—બારીક વાટેલી ચીજોને ખરલમાં નાખી નાગરવેલનાં પાનના રસમાં ઘુંટી મગ જેવડી ગોળી બનાવી લેવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી, સવાર સાંજ બે વખત.

अनुपान—દૂધ સાથે લેવી.

उपयोग—વાતરોગ, કુષ્ટરોગ, શૂળ, ઊરુસ્થંભ, વાતરક્ત, [illegible] રોગ, શ્વાસરોગ, ખાંસી, ક્ષય, પ્રમેહ વગેરે મટાડી શક્તિ લાવે છે.

२५४ श्वासकासारीवटी

बनावट— ઉત્તમ પીપર તો. ૨॥ સોહેમરી તો. ૨[illegible]
શુદ્ધ વચ્છનાગ „ ૨॥ લવંગ „ [illegible]
જાયફળ „ ૦॥ એલચી „ [illegible]
કાગીડાઇ (બીજ વગરની) „ [illegible]
કાગીતમાકુના ડાંખળાને બાળીને કરેલી રાખ „ ૧

रीत—પ્રથમની ત્રણ દવાઓ ખૂંદી તેમાં કાગીડાઇ મેળ[illegible] પછી તેમાં બાકીની દવાઓ મેળવી ખૂંદી સર્વ તેની ચણા [illegible] જેવડી ગોળી બનાવી રાખવી.

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી

अनुपान—[illegible] સાથે

समय—[illegible]

उपयोग—[illegible] વગેરે આ ગોળી [illegible] [illegible] મટી જાય છે

२५५ [illegible]वटी

बनावट [illegible]

[illegible]

रीत [illegible]

[illegible]

प्रमाण—૧ થી ૨ ગોળી, દિવસમાં ત્રણ વખત લેવી.

अनुपान—પાન સાથે ગોળી મોંમાં રાખીને ચુસવી.

उपयोग—શ્વાસરોગ, ખાંસી, કફની જમાવટ, વગેરે મટાડે અને દમરોગમાં ફાયદો બતાવે, કફ છુટો કરે, ઉંઘ લાવી આરામ આપે.

सूचना—આ દવા સારી બનાવટની છે પણ સંભાળથી વાપરવી કારણ કે તેમાં ઝેરી વસ્તુઓ આવે છે માટે ધ્યાનથી વાપરવી જોઇએ.

प्रकरण ७ मुं — गुगळ

२५६ अमृतागुगळ

बनावट—ગળો તો. ૬૪, ત્રિફળા તો. ૬૪, પાણી તો. ૧૦૦ ક્વાથ કરવો. જ્યારે પાણી તો. ૨૫૦ રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી લેવું. પછી તેમાં શુદ્ધ ગુગળ તો. ૩૨ નાખી જાડો પાક કરવો ને તેમાં શુદ્ધ નેપાળો તો. ૨, નસોતર તો. ૨, ત્રિકટુચૂર્ણ તો. ૬, વાવડીંગ ચૂર્ણ તો. ૨, તજ તો. ૨, ત્રિફલા તો. ૬નું ચૂર્ણ મેળવી ગોળી વળવા જેવું બનાવી ગોળી બનાવી સુકવી લેવી.

प्रमाण—ચણા જેવડી ૨ થી ૪ ગોળી.

अनुपान—પાણી અથવા મહામંજીષ્ઠાદિ ક્વાથ.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग—વાતરક્ત, કુષ્ટ, અર્શ, વ્રણ, પ્રમેહ, આમવાત, નાડીવ્રણ, સોજા, ઉરુસ્થંભ વગેરે રોગ મટાડે છે.

૨૫૭ किशोरगुगळ

બનાવટ—હરડે, બહેડાં, આંમળા અને ગળો એ દરેક ચીજ ૬૪ ચોસઠ તોલા જુદી જુદી લઈ ખાંડી તેના ભાગ બકાને પાણી તોલા ૧૫૦૦માં ઉકાળવું. ૫૦૦ તોલા પાણી રહે ત્યારે ઉતારી કપડે ગાળીને ક્વાથને ફરી ચુલે ચઢાવી તેમાં શુદ્ધ ગુગળ તો. ૬૪ નાખી પાક [illegible] કરવો. પછી તેમાં હરડા, બહેડા, આંમળા એ દરેકનું ચૂર્ણ તોલા બબ્બે, ગળોનું ચૂર્ણ તો. ૪, સુંઠ, મરી, પીપર અને વાવડીંગ એ દરેક બબ્બે તોલા, દંતીમૂળ તો. ૧, નસોતર તો. ૧ એ સર્વનું બારીક ચૂર્ણ કરી મેળવી આપવું, ને ગોળી વાળવા જેવું થતાં ચણા જેવડી ગોળી બનાવી મુકી રાખવી.

પ્રમાણ—૨ થી ૪ ગોળી.

અનુપાન—ગરમ દૂધ [illegible] અથવા પાણી સાથે.

સમય—સવાર, સાંજ બે વખત.

ઉપયોગ—[illegible]

૨૫૮ कांचनारगुगळ

બનાવટ—[illegible]

પ્રમાણ—૨ થી ૪ ગોળી, સવાર સાંજ બે વખત.

અનુપાન—પાણી અથવા કાંચનારનો કવાથ અથવા મહા-મંજીષ્ઠાદિ કવાથ સાથે લેવો.

ઉપયોગ—કંઠમાળ, અપચી, અર્બુદ, ગ્રન્થી, વ્રણરોગ, ગુલ્મ, કુષ્ટરોગ, ભગંદર, રક્તવિકાર, વગેરે દરદોમાં આ દવા લાંબો વખત દેવાથી બહુજ સારૂં પરિણામ લાવે છે.

૨૫૯ गोक्षुरादिगुगळ

બનાવટ—ગોખરૂનું પંચાંગ તો. ૧૧૨ ને અધકચર્યું કરી તેમાં પાણી તો. ૧૦૦૦ નાખી કવાથ કરી અર્ધું રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી નીચોવી લેવું. તે કવાથને ફરી ચુલે ચડાવી તેમાં શુદ્ધ ગુગળ તો. ૨૮ મેળવી પાક કરવો, એ પાકમાં શુંઠ, મરી પીપર, હરડેછાલ, બહેડાંછાલ, આમળાં અને મોથ આ સાત દવાઓ દરેક ચાર ચાર તોલા લઇ તેનું ચૂર્ણ કરી નાખવું, અને ગોળી વાળવા જેવું થતાં ઉતારી ઠંડુ કરી ગોળીઓ બનાવી લેવી. સુકવીને બાટલીમાં ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—૨ થી ૪ ગોળી દરેક વખતે-દિવસમાં બેથી ત્રણ વખત લેવી.

અનુપાન—સ્વચ્છ પાણી અથવા દૂધ સાથે.

ઉપયોગ—પ્રમેહ, મૂત્રકૃચ્છ, પ્રદર, મૂત્રાઘાત, પથરી, શુક્રદોષ, વિર્યસ્ત્રાવ, વાતરક્ત, લોહીબિગાડ વગેરેમાં સારો ફાયદો આપે છે.

૨૬૦ त्रयोदशांगगुगळ

બનાવટ—બાવળનીછાલ, આસગંધ, લઇનાંપાન, ગળો, સતાવરી, ગોખરૂ, રાસ્ના, નસોતર, સુવા, કચુરો, ખોરાસાનીઅજમો, શુંઠ, એ દરેક ચીજ બબ્બે તોલા લઇ તેનું ચૂર્ણ કરી લેવું. પછી

તેમાં શુદ્ધ ગુગળ તો. ૨૪ લઈ તેનો પાક કરી પછી ચૂર્ણ મેળવી ઘીવાળા હાથથી ગોળી વાળી લેવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

अनुपान—મધ, દુધ કે ગરમ પાણી સાથે.

उपयोग—તમામ પ્રકારના વાતરોગ મટે છે.

२६१ पथ्यादिगुगळ

बनावट—હરડેછાલ તો. ૧૦૦, બહેડાછાલ તો. ૧૦, આંબળાં તો. ૧૦. પાણી તો. ૨૦૦૦માં નાખી ઉકાળી જ્યારે ૮૦૦ તોલા રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી લેવું. પછી તેને ફરી ચુલે ચડાવી પાકું [illegible] [illegible] ગુડમુલ્ય તો. ૧૪, [illegible] તો. ૨, દંતીમૂળ તો. [illegible] [illegible] તો. ૧ [illegible] તો. ૨, નસોતર તો. ૨, [illegible] તો. ૧૬ [illegible] [illegible] જાડી ગોળી વાળી લેવી

प्रमाण—[illegible] ગોળી. समय—સવાર, સાંજ

अनुपान—[illegible]

उपयोग—[illegible]

२६२ महायोगराजगुगळ

અભ્રકભસ્મ	તો. ૪	નાગભસ્મ	તો. ૪
લોહભસ્મ	,, ૪	બંગભસ્મ	,, ૪
રૌપ્યભસ્મ	,, ૪	રસસિંદુર	,, ૪
મંડુરભસ્મ	,, ૪		

આ પ્રમાણે સાત ચીજો બારીક વાટી મેળવી ગુગળમાં મર્દન કરી ચણા જેવડી ગોળી બનાવી રાખવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી.

अनुपान—ઘીમાં ચાટવી (ભૂકો કરીને) કે પાણી સાથે.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग—યોગરાજ પ્રમાણેજ છે પરંતુ આ વધારે પૌષ્ટિક તથા તુરત રોગને મટાડનાર અને પરમ ઉપયોગી રસાયન છે.

२६३ योगराजगुगळ

बनावट—શુંઠ, પીપર, પીપરીમૂળ, ચિત્રક, ચવક, શેકેલી હીંગ, અજમોદ, પીળા સરસવ, જીરૂં, શાહજીરૂં, નગોડનાંબીજ, ઇંદ્રયવ કાળીપાટ, વાવડીંગ, ગજપીપર, કડુ, અતિવિષ, વજ, ભારંગમૂળ, મોરવેલ, એ દરેક ચીજ એક એક તોલો મળી વીશ તોલા, ત્રિફલાચૂર્ણ તો. ૪૦, શુદ્ધ ગુગળ તો. ૬૦ લેવું.

रीत—પ્રથમ ગુગળને ત્રિફલાના કવાથમાં શુદ્ધ કરી રસ–સીરા જેવું થાય ત્યારે તેમાં ઉપર બતાવેલ ૨૦ ચીજોનું તથા ત્રિફલાનું ચૈર્ણ નાખી ઘાટું બનાવી સુકવી ગોળી કરી લેવી કે ઘુંટી બારીક ખાંડીને રાખી લેવું.

प्रमाण—૬ થી ૧૨ રતિભાર અથવા ૨ થી ૪ ગોળી.

अनुपान—પાણી અથવા રોગાનુસાર.

समय—सवार, सांज બે વખત.

उपयोग—સર્વ પ્રકારનાં વાતરોગ, મંદાગ્નિ, અર્શ, ભ... પ્રમેહ, પ્રદર, કુષ્ટ, વાતરક્ત, પાંડુ, વીર્યદોષ, રક્તદોષ, ભગંદર, ... રોગ, શ્વાસ, ખાંસી, નબળાઈ વગેરે મટાડી શરીર નીરોગી બનાવે ...

२६४ सप्तांगगुगळ

बनावट—સૂંઠ, મરી, પીપર, હરડે, બહેડાં, આમળાં, ... એ નંગ સમભાગે લઈ તેનું ચૂર્ણ તો. ૨૦ તેમાં શુદ્ધ ગુગળ ... ૨૦ મેળવી પાક જેવું કરી ગોળી ચણાપુરની બનાવી રાખવી.

प्रमाण—૨ થી ૪ ગોળી, સવાર સાંજ બે વખત.

अनुपान—મંજીષ્ઠાદિક્વાથ સાથે અથવા પાણી સાથે.

उपयोग—નાડીવ્રણ, ભગંદર, ગુલ્મ, વ્રણ, રક્તરોગ વગેરે ... ને અને શરીરને સુધારે છે

२६५ सिंहनादगुगळ

बनावट [illegible]

[illegible]

प्रकरण ८ मुं — क्वाथ

२६६ अर्कादिक्वाथ

बनावट—

આકડાનાંમૂળની છાલ	તો. ૨	જીરૂં	તો. ૧
કાકડાશીંગ	,, ૧	ભોરીંગણી	,, ૧
કાયફલછાલ	,, ૧	ભારંગી	,, ૧
શુંઠ	,, ૧	પુષ્કરમૂળ	,, ૧
મરી	,, ૧	પીપર	,, ૧

रीत—ઉપરની ચીજોનો ક્વાથ લાયક જાડો ભૂકો કરી તેમાંથી બે તોલા લઈ પાણી તો. ૪૦ માં ક્વાથ કરી બાકી જ્યારે ૫ તોલા રહે ત્યારે ઉતારી લઈ કપડે ગાળી લેવું.

प्रमाण—અઢી અઢી તોલા સવાર સાંજ બે વખત લેવું.

उपयोग—શીતાંગ, કફ, ત્રિદોષજ્વર, શ્વાસ, ખાંસી, ન્યુમોનીઆ, વગેરેમાં આમ, કફ પચાવી શ્વાસનળીને સુધારે છે.

२६७ अभयादिक्वाथ

बनावट—હરડેછાલ, નાગરમોથ, ધાણા, રતાંજલી, પદમક, અરડુસીનાંપાન, ઇંદ્રયવ, વાળો, ગળો, ગરમાળાનોગોળ, કાળીપાટ, શુંઠ, કડુ એ સર્વે સમભાગે લઈ જાડું કુટી રાખવું. જરૂર જણાનાં ક્વાથની રીતે તૈયાર કરી ઉપયોગમાં લેવો.

प्रमाण—પ્રવાહી ક્વાથ ૨॥ તોલા (ભૂકો ૨ તોલા) દિવસમાં બેથી ત્રણ વખત.

अनुपान—પીપરનું ચૂર્ણ ક્વાથમાં નાખીને પીવો.

२६९ चोपचिनीआदिक्वाथ

बनावट—

ચોપચીની	તો. ૨૦	આમળાં	તો. ૨૦
ઉશબો	„ ૨૦	શુંઠ	„ ૨૦
મીઠો સુરંજાન	„ ૨૦	હરડેછાલ	„ ૩૦
આસગંધ	„ ૨૦	કરીઆતું	„ ૨૦
ગોરખમુંડી	„ ૨૦	રાસ્ના	„ ૨૦

रीत—ઉપરની દવાઓને જાડી કચરી ક્વાથ જેવો ભૂકો કરી લેવો.

प्रमाण—૧। તોલો ભૂકો અથવા ૨।। તોલા પ્રવાહી ક્વાથ.

अनुपान—ગુગળની કોઈપણ બનાવટ સાથે આ ક્વાથ પીવો.

उपयोग—રક્તદોષ, સંધિવા, આમવાત, ખસ, ખુજલી, અમ્લપિત્ત, શૂળ વાયુનું, પિત્તવિકાર અને સાંધા ઝલાઇ જવા કે પ્રમેહ, ચાંદી વગેરે જુના નવા દરેક દરદોમાં શોધન તરીકે સારૂં કામ કરે છે.

सूचना—ક્વાથનો ભૂકો તો. ૧। પાણી તો. ૨૦ માં નાખી ઉકાળો કરવો જ્યારે અઢી તોલા રહે ત્યારે ઉતારી કપડે ગાળી સવાર સાંજ બે વખત પીવો.

२७० दशमूलक्वाथ

बनावट—શાલપર્ણીનાંમૂળ, પ્રશ્નપર્ણીનાંમૂળ, બેઠીભોંરીંગણીનાં મૂળ, ઉભીરીંગણીનાંમૂળ. ગોખરૂનાંમૂળ (લઘુપંચમૂળ), અથવા તેનું પંચાંગ તથા બીલીનાંમૂળનીછાલ, અરડુસાનાંમૂળનીછાલ, શીવણનાં મૂળનીછાલ, પાટલનાંમૂળ, મોટી અરણીનાંમૂળનીછાલ, એ દશ ઓષધો સમભાગે લઇ અધકચર્યાં કરી રાખવાં. જરૂર જણાય ત્યારે ક્વાથની રીતે પ્રવાહી ક્વાથ બનાવી લેવો.

प्रमाण—પ્રવાહી ક્વાથ ૨॥ તોલા (ભૂકો ૧॥ તોલો).

समय—દિવસમાં બે વખત.

उपयोग—વાતકફજ્વર, ત્રિદોષજ્વર, સુવાવડી સ્ત્રીનાં સર્વ વિકારો, દોષ, શીતતા, ખાંસી, અની પરસેવો, શ્રમ, દમ, તંદ્રા, [illegible] વગેરે મટે છે. સુવાવડીને ત્રીજે દિવસથી ૧૦ વાસા સુધી આ ક્વાથ આપવાથી સર્વ વિકારો થતા અટકી શરીર શુદ્ધ થાય છે

२७१ दार्व्यादिक्वाथ

बनावट—દારૂહળદર, રસવંતી, નાગરમોથ, બીલામ, [illegible] [illegible], કરીઆતું એ સર્વ સમભાગે લઈ ભાંડું કુટી તૈયાર [illegible] રાખવું પછી તેમાંથી ભૂકો તો. ૧॥, પાણી તો. ૩૦માં ઉકાળી [illegible] [illegible] ૫ તોલા રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી લઈ તેમાં [illegible] [illegible] તેમાં [illegible] નાખી સવાર સાંજ બે વખત પીવો.

उपयोग [illegible] [illegible]

२७२ दुग्धशोधकक्वाथ

बनावट [illegible]

उपयोग [illegible]

૨૭૩ देवदार्वादिक्वाथ

બનાવટ—દેવદાર, વજ, કડ, પીપર, શુંઠ, કાયફળછાલ, મોથ, કરીઆતું, કડુ, ધાણા, હીમેજ, ગજપીપર, બેઠીભોંરીંગણી, અતિવિષ, ગળો, કાકડાશીંગી, ધમાસો, ગોખરૂ, મોટીભોંરીંગણી, શહાજીરૂં એ સર્વ સમભાગે લઈ ક્વાથ કરવા જેવો જાડો ભૂકો તૈયાર કરી રાખવો. જરૂર જણાયે ક્વાથની રીતે કાઢો બનાવી ઉપયોગમાં લેવો.

પ્રમાણ—પ્રવાહી ક્વાથ ૨૫ તોલા, (ભૂકો ૧ા તોલો).

અનુપાન—શંશમનીગોળી અથવા બીજી કોઈ દવા સાથે આપવો.

ઉપયોગ—સુવાવડી સ્ત્રીના સર્વ રોગો, સુવારોગ પેટનુંશૂળ, ખાંસી, તાવ, શ્વાસ, મૂર્છા, મસ્તકશૂળ, કંપ, વાયુ, તાણ વગેરે મટી સુવાવડમાં વગર ઉપદ્રવે શરીરને નિરોગી રાખે છે. તેથીજ સુવાવડીને આ ક્વાથ બાર દિવસ સુધી પીવરાવવાનો ચાલ છે.

૨૭૪ द्वात्रिंशांगक्वाथ

બનાવટ—ભારંગમૂળ, કરીઆતું, નીંબછાલ, મોથ, કડુ, વજ, શુંઠ. મરી, પીપર, અરડુશી, ઇંદ્રવારૂણી, રાસ્ના, ધમાસો, પટોળ, હળદર, દેવદાર, કાળીપાટ, બ્રાહ્મી, શુદ્ધકુચલા, દારૂહળદર, ગળો, નસોતર, અતિવિષ, પુષ્કરમૂળ, ત્રાયમાણ, ભોંરીંગણી, ઉભીરીંગણી, દંતિમૂળ, હરડે, બહેડાં, આમળાં, કચુરો એ દરેક વસ્તુ સમભાગે લેવી.

રીત—દરેક ચીજને ખાંડી જાડો ક્વાથ લાયક ભૂકો કરી લેવો અને તે ભૂકો તો. ૨, પાણી તો. ૪૦ માં નાખી ક્વાથ બનાવી આશરે તો. ૫ રહે ત્યારે ઉતારી કપડે છાણી બાટલીમાં ભરી લેવું.

પ્રમાણ—તૈયાર થયેલો પ્રવાહી ક્વાથ તો. ૨ા સવાર સાંજ લેવો.

ઉપયોગ—ત્રિદોષ, તેર જાતના સન્નિપાત, શ્વાસ, ખાંસી, ... કફ, ઉરુસ્થંભ વગેરે ભયંકર રોગોને મટાડે છે.

૨૭૫ नागरादिपाचन

બનાવટ—સુંઠ, દેવદાર, ધાણા, ઉભીરીંગણી, બેઠીરીંગણી ... સમભાગે લઈ ખુરી જાડો ભૂકો કરી તેમાંથી બે તોલા દવાને ... તોલા પાણીમાં નાખી ક્વાથ કરી દશ તોલા બાકી રહે ત્યારે ઉતારી ... કપડે ગાળી તેના ચાર ભાગ કરવા.

ઉપયોગ—તાવમાં આમનું પાચન કરવા માટે પ્રથમ ... ક્વાથ દર ચાર ચાર કલાકે આપવાથી તાવ ઉતરી જાય છે. ... આરામ થાય છે.

૨૭૬ पथ्यादिक्वाथ

બનાવટ—હરડે, બહેડાં, આમળાં, કરીઆતું, હળદર, ... [illegible]

[illegible]

ઉપયોગ—[illegible]

૨૭૭ प्रदरविनाशकक्वाथ

बनावट—દાડમછાલ, બાવળનીછાલ, માયાફળ, ફુલાવેલ ફટકડી, નાનીહરડે, કાથો સમભાગે લઇ ચૂર્ણ કરી તેમાંથી ૧ તોલો લઇ તેમાં પાણી તો. ૮૦ નાખી ઉકાળો કરી અરધું રહે ઉતારી ગાળી લેવું.

उपयोग—એ ક્વાથને બસ્તીયંત્ર (એનીમા) માં ભરી તે વડે સ્ત્રીઓની યોનીમાં પીચકારી દેવી યાને તેથી યોનીને દરરોજ ધોવી. આ પ્રમાણે થોડા દિવસ ધોવાથી પ્રદરરોગ (પાણી પડવાનો રોગ) તરત મટી આરામ થાય છે.

૨૭૮ पुनर्नवादिक्वाथ

बनावट—સાટોડી, દારૂહળદર, હળદર, શુંઠ, નાનીહરડે, ગળો, ચિત્રકમૂળ, ભારંગમૂળ, દેવદાર એ સર્વે સમભાગે લઇ ક્વાથ જેવો જાડો ભૂકો કરી રાખવો અને જરૂર જણાયે ક્વાથની રીતે કાઢો બનાવી ઉપયોગમાં લેવો. (એક ભાગ દવા, ૧૬ ભાગ પાણી અષ્ટમાંસ રાખવું.)

प्रमाण—પ્રવાહી ક્વાથ ૨॥ તોલા, (ભૂકો ૧। તોલો).

उपयोग—સર્વાંગશોથ, હાથ, પગ, મોઢું અને પેટપરનો સોજો આ ક્વાથથી તરતમાં મટી જાય છે.

सूचना—લગાડવા માટે અરણીનાંપાનનો રસ આખા શરીરે લગાડવો, અને ખાવા માટે રોગાનુસાર કોઈપણ દવા અથવા આરોગ્યવર્ધ્ધની નામની દવા વાપરવાથી તરતમાં સારો ફાયદો થાય છે.

૨૭૯ ब्राह्मीक्वाथ

बनावट—બ્રાહ્મી, વજ, શતાવરી, ત્રિફલા, કડુ, બલા, ગરમાલો, હરીઆનું, હીંગરો, પટોલપત્ર, દ્રાક્ષ, દશમૂળ, એ સર્વ દવાઓ

સમભાગે લઇ તેનો જાડો ભૂકો કરવો, તેમાંથી બે તોલા દવા
પાણી તોલા ૪૦ માં ક્વાથ કરી જ્યારે તેમાં દશ તોલા પાણી
ત્યારે ઉતારી કપડે ગાળી તેના ચાર ભાગ કરવા.

ઉપયોગ—ઉપરનો ક્વાથ દર ત્રણ ત્રણ કલાકે આપવાથી વિ
વિષમ અને સન્નિપાતજ્વરમાં સારો ફાયદો બતાવે છે. મજ્જાની
આરો માટે આ ઉપાય સારો છે.

૨૮૦ महामंजीष्ठादिक्वाथ

बनावट—મજીઠ, નાગરમોથ, કડાછાલ, ગળો, [illegible], સૂંઠ, [illegible]
[illegible], વજ, નીમછાલ, હળદર, દારૂહળદર, હરડે, બહેડાં, [illegible]
પટોલપત્ર, કડુ, મોરવેલ, વાવડીંગ, ચીતો, નિસોત, શતાવરી, [illegible]
પીંપર, ઇંદ્રજવ, [illegible], ભાંગરો, દેવદાર, કાળીપાટ, [illegible]
[illegible]

प्रमाण [illegible]

अनुपान—[illegible]

उपयोग [illegible]

૨૮૧ महारास्नादिक्वाथ

बनावट—રાસ્ના, ધમાસો, બલાબીજ, એરંડમૂળ, દેવદાર, કચુરો, વજ, અરડુસીનાંપાન, શુંઠ, ચવક, હરડે, નાગરમોથ, સાટોડી, ગળો, વરધારો, વરીઆળી, ગોખરૂ, આસુંદ, અતિવિષ, ગરમાળાનોગોળ, સતાવરી, પીપર, કાંટાશેળીઆનાંમૂળ, ધાણા, ઉભીરીંગણી, ભોંરીંગણી એ સર્વ સમભાગે લેવાં પરંતુ રાસ્ના ચાર ભાગ લેવા. આ સર્વેનો વિધિસર જાડો ભૂકો કરી રાખવો. જરૂરત સમયે ઉકાળો કરી ઉપયોગમાં લેવો.

प्रमाण—પ્રવાહી ક્વાથ ૨ાા તોલા, (ભૂકો ૧ા તોલો).

अनुपान—શુંઠ, પીપર, એરંડતેલ, યોગરાજગુગળ કે બીજી કોઇપણ દવા ચાલુ હોય તે સાથે આ ક્વાથ લેવો.

उपयोग—સર્વાંગવાયુ, કંપવાયુ, અર્ધાંગવાયુ, કુબ્જત્વ, અપબાહુક, ગ્રધ્રસી, આમવાત, શ્લીપદરોગ, અપતાનક, અંત્રવૃદ્ધિ, પક્ષાઘાત, આફરો, જાંગનોવાયુ, વિર્યાશય અને મૂત્રાશયમાં રહેલો વાયુ, વંધ્યાદોષ, યોનિદોષ વગેરેમાં આ ક્વાથ વપરાય છે.

૨૮૨ मुस्तादिक्वाथ

बनावट—

દશમૂળ	તો. ૧૦	નાગરમોથ	તો. ૧
મોચરસ	,, ૧	અતિવિષ	,, ૧
બીલફળ	,, ૧	ઈંદ્રિયવ	,, ૧

એ દરેક ચીજને લઇ સાથે મેળવી જાડો ક્વાથ જેવો ભૂકો કરી લેવો. અને ૨ાા તોલા ભૂકામાં ૪૦ તોલા પાણી નાખી ઉકાળો કરવો જ્યારે ૧૦ તોલા પાણી રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી તેના બે ભાગ કરવા અને તેને સવારે સાંજે બે વખતમાં પીવું.

ઉપયોગ—અતિસાર, સંગ્રહણી, શૂળ અને જ્વરાતિસાર એ ઉત્તમ છે.

२८३ मुखपाकनाशकगंडूष

બનાવટ— ફટકડી તો. ૧ ટંકણખાર તો. ૧
મોરથુથુ ,, ૦। પાણી ,, ૮૦

રીત—પ્રથમ એક માટીનું વાસણ લઈ તેમાં ઉપરની દવાઓ [illegible] પાણીમાં મેળવી [illegible] ગાળીને બાટલી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—ઉપરનું પ્રવાહી આશરે એક [illegible] લઈ તેના કોગળા કરવા.

સમય—દિવસમાં ત્રણ ચાર વખત કોગળા કરવા.

ઉપયોગ—મુખપાક, [illegible], [illegible], [illegible] વગેરે [illegible] ઉપયોગી છે.

२८४ रक्तस्तंभकक्वाथ

બનાવટ—[illegible]

રીત—[illegible]

પ્રમાણ—[illegible]

સમય—[illegible]

૨૮૫ वासादिक्वाथ

बनावट—અરડુસીનાંપાન, ગળો, ભોંરીંગણી, નાનીહરડે, દ્રાક્ષ, દારૂહળદર, કરીઆતું, લીંબડાનીછાલ, સમભાગે લઈ ક્વાથ જેવો જાડો ભૂકો કરી ક્વાથનો ભૂકો તો. ૨ાા, પાણી તો. ૪૦ માં ઉકાળો કરી દશ તોલા રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી તેમાં મધ નાખી તેના ચાર ભાગ કરવા અને સવાર સાંજ એકેક ભાગ પીવો.

उपयोग—ખાંસી, તાવ, રક્તપિત્ત, કફજ્વર, વગેરે માટે છે.

૨૮૬ शोधनक्वाथ

बनावट—

રક્તચંદન	તો. ૧	ધાવડીનાંફુલ	તો. ૧
નાનીએલચી	,, ૧	જેઠીમધ	,, ૧
માયાફળ	,, ૧	એરન્જેસુકો	,, ૧

रीत—ઉપરની ચીજોને એક તપેલામાં નાખી તેમાં પાણી તો. ૨૦૦ નાખી ઉકાળો કરવો. જ્યારે અરધું પાણી બાકી રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી લેવું.

उपयोग—પ્રમેહ, સુજાક (પરમીયો) વગેરેમાં પીચકારી મારવા માટે વાપરવું ફાયદાકારક છે. પ્રદરમાં પણ વપરાય છે.

૨૮૭ हिस्टीरीआनाशकक्वाथ

बनावट—

આસગંધ	તો. ૧	જટામાસી	તો. ૪
ખુરાસાનીઅજમો	તો. ૧		

रीत—દરેક દવાને ખાંડી જાડો ભૂકો કરવો. તેમાંથી એક તોલો દવા લઈ ૨૦ તોલા પાણીમાં ઉકાળી જ્યારે પાંચ તોલા રહે ત્યારે ઉતારી કપડે ગાળી લેવું

प्रमाण—રાા તોલા ક્વાથ સવાર સાંજ બે વખત લેવો.

अनुपान—હિસ્ટીરીઆનાશકવટી સાથે આ ક્વાથ લેવો.

उपयोग—નવો અથવા જુનો હિસ્ટીરીઆનો આદિ દરદથી ખાત્રીપૂર્વક મટી આરામ થાય છે.

सूचना—જુના રોગવાળાને આ ક્વાથ અને ગોળી ખાસ નિયમિત લાંબો વખત સુધી આપવી જોઇએ.

२८८ ह्रिवेरादिक्वाथ

बनावट—[illegible]

उपयोग—[illegible]

प्रकरण ९मुं — चूर्ण

२८९ अर्कमुलत्वगादिचूर्ण

बनावट— આકડાનામૂળનીછાલનું ચૂર્ણ ... તો. ૨
યવક્ષાર તો. ૪ અભ્રકભસ્મ તો. ૪

બધાને વાટી ચૂર્ણ કરી રાખવું.

प्रमाण—૬ રતિભાર.

अनुपान—દ્રાક્ષારિષ્ટ સાથે, દર ચાર ચાર કલાકે, અથવા મધ સાથે.

उपयोग—આ દવા બળ આપનાર, કફ કહાડનાર, જ્વર-નાશક, ખાંસી, શ્વાસ, કફરોગ, આમાતિસાર અને ફેફસાનાં દરદોમાં ઉપયોગી છે. કફ છુટો કરે છે.

२९० अग्निमुखचूर्ण

बनावट—

હિંગ	તો. ૧	વજ	તો. ૨
પીપર	,, ૩	શુંઠ	,, ૪
અજમો	,, ૫	હરડેછાલ	,, ૬
ચિત્રકમૂળનીછાલ	,, ૭	ઉપલેટ	,, ૮

रीत—દરેક દવાનું છુટું છુટું ચૂર્ણ લઈ વાટી મેળવી કપડે ચાળી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૧૨ થી ૨૪ રતિભાર.

अनुपान—સ્વચ્છ પાણી સાથે.

समय—દિવસમાં ત્રણ વખત જમવા પહેલાં.

२९५ कुष्टनाशकप्रयोग

बनावट—બીડીઆવળ (સોનામુખીનાં પાન) તો. ૮, ... ગાનીમીંજ તો. ૮, લઇ વાટી તેનું બારીક ચૂર્ણ કરી રાખવું

प्रमाण—ા તોલો.

समय—સવાર અને સાંજ બે વખત.

पथ्य—ખીચડી અને ઘી ખાવું, સિવાય તમામ ચીજો ???

उपयोग—વાતરક્ત, હેડકિયાદ વગેરે રક્ત અને ત્વચા ... રોગોને ઠીક મટાડી આપે છે.

२९६ केशरादिचूर्ण (खटीकादिचूर्ण)

बनावट—	કેસર	તો. ૧	[illegible]	[illegible]
	[illegible]	.. ૧	[illegible]	.. ૧
	[illegible]	.. ૨	[illegible]	.. ૧
	[illegible]	૦ા		

[illegible]

प्रमाण [illegible]

अनुपान [illegible]

उपयोग — [illegible]

[illegible]

२९७ [illegible]

बनावट [illegible]

[illegible]

તેમાં શુદ્ધ હિંગુલ તો. ૧ મેળવી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण—॰। થી ॰॥ તોલો.

अनुपान—ચોખાનું ધોણ અથવા છાશ સાથે.

उपयोग—આમાતિસાર, રક્તાતિસાર, મરડો, લોહીનાઝાડા, જુનો અતિસાર અને બાળકોના ઝાડા તુરતમાં મટે છે.

२९८ गंगाधरचूर्ण

बनावट—નાગરમોથ, ઇંદ્રયવ, બીલફળ, લોદર, મોચરસ, ધાવડીનાંફુલ, શુંઠ, કડાછાલ, કાળીપાટ, વાળો, અતિવિષ, આંબાનીગોટલી, શુદ્ધ હિંગળો એ દરેક ચીજ સમભાગે લઈ ચૂર્ણ કરવું અને કપડે ચાળી લઇ બાટલીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण—૧૨ થી ૨૪ રતિભાર, દિવસમાં ત્રણ વખત.

अनुपान—મધ સાથે અથવા ચોખાના ધોણ સાથે.

उपयोग—અતિસાર, પ્રવાહીકા, સંગ્રહણી, મરડો મટે છે અને મળ બંધાઇને આવે છે.

२९९ गंधकयोग

बनावट— શુદ્ધ ગંધક તો. ૨॥ નાની હરડે તો. ૨॥
સાકર ,, ૫

रीत—ઉપરની ત્રણ વસ્તુઓનું બારીક ચૂર્ણ તૈયાર કરવું, ત્યારબાદ ખરલમાં પ્રથમ ગંધકનું ચૂર્ણ નાખી તેમાં નાની હરડે તથા સાકરનું ચૂર્ણ ધીમે ધીમે નાખી મેળવી-ઘુંટીને બાટલી ભરી લેવી.

प्रमाण—॰। થી ॰॥ તોલો. अनुपान—પાણી સાથે.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત અથવા રાત્રે સુતી વખતે.

उपयोग—ખસ, ખુજલી, ગુહ્યભાગની ખંજવાળ, મગ, સેરી બિગાડ વગેરે માટે રક્તશોધક તથા મળશોધક તરીકે સારો ફાયદો આપે છે. અને જુલાબ સાફ લાવે છે.

परेजी—આ દવા ઉપર સાધારણ પરેજી પાળવી જોઈએ કારણ કે તેમાં રેચક આવે છે.

૩૦૦ चोपचीनीआदिचूर्ण

बनावट—ચોપચીની તો. ૧૬, સાકર તો. ૪, પીપર, પીપરીમૂળ, મરી, લવંગ, અકલકરો, સુંઠ, વાવડીંગ, હરડે, બહેડાં, આંબળાં અને [illegible] એ દરેક અર્ધા અર્ધા તોલા લેવાં તેનું ચૂર્ણ કરીને [illegible] બારીક બની લેવી.

प्रमाण—૦ા થી ૦ાા તોલા

अनुपान—મધ અથવા ઘી સાથે

उपयोग—[illegible]

प्रमाण—૦। થી ૦॥ તોલો.

समय—સવાર, બપોર, સાંજ ત્રણ વખત.

अनुपान—ગાયના દૂધ સાથે.

उपयोग—ગળાની તથા હૃદયની અને હોજરીની અંદર થતો દાહ, મુખપાક, માથામાંથી કે નાકમાંથી લોહી પડવું, શીરદર્દ, પિત્તનો કોપ, વગેરેને શાંત કરી મગજને પુષ્ટિ આપી ઠંડક આપે છે. પ્રદર વગેરે માટે ખાસ ઉપયોગી છે.

३०२ छर्दिहरयोग

बनावट—વંસલોચન, એલચી, કમળનાંખુલ, મોરનાંપિંછાની રાખ, નાળીયેરનીચોટલીનીરાખ (ભસ્મ), મરી, પીપર, સમભાગે લઇ વાટી ચૂર્ણ કરી રાખવું.

प्रमाण—૩ થી ૬ રતિભાર.

अनुपान—મધ સાથે ચાટી જવું.

उपयोग—ગમે તે પ્રકારની ઉલટી માટે ચોક્કસ ઉપાય છે.

३०३ ज्वरनाशकचूर्ण

बनावट—

ફુલાવેલી ફટકડી	તો. ૧	નવસાગર	તો. ૧
કાળાંમરી	,, ૧	અતિવિષ	,, ૧
સોનાગેરૂ	,, ૧		

સમભાગે લઇ વાટી ચૂર્ણ કરી કપડે ચાળી બાટલીમાં ભરી લેવું.

प्रमाण—૨ થી ૬ રતિભાર.

अनुपान—મધ અથવા ગરમ પાણી સાથે.

समय—દર ત્રણ ત્રણ કલાકે.

उपयोग—દરેક જાતના તાવ માટે ઉપયોગી છે. તાવને ઉતારે છે તથા ખરસ, રક્તપિત્ત, કમળો, મંદાગ્નિ વગેરે સાથે તાવને મટાડે છે.

३०९ ज्वरविन्दु

बनावट— અતિવિષ તો. ૧॥ મુરાખાર તો. ૧
કુચલાકરકરી „ ૨॥ સોનાગેરુ „ [illegible]

रीत—દરેક વસ્તુનું જુદું જુદું ચૂર્ણ કરી તેને [illegible] માં [illegible] પુડી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण—૩ થી ૧૨ રતિભાર.

अनुपान—[illegible] પાણી કે મધ સાથે અથવા [illegible]

समय—[illegible]

उपयोग—[illegible]

प्रमाण—૨ થી ૪ આનીભાર. **अनुपान**—તાજું પાણી.

समय—દિવસમાં બેથી ત્રણ વખત.

उपयोग—ચાલુતાવ, વિષમજ્વર, નવીનજ્વર, ટાઢીઓતાવ, જીર્ણજ્વર, મુદતનોતાવ વગેરેમાં સેવન કરવાથી સારો ફાયદો આપે છે.

૩૦૬ जातीफलादिचूर्ण

बनावट—જાયફળ, વાવડીંગ, ચિત્રક, શુંઠ, તગર, તલ, તાલીસપત્ર, સુખડ, લવંગ, કલોંજી, કપુર, હરડે, આમળા, મરી, પીપર, તજ, વંસલોચન, એલચી, તમાલપત્ર, નાગકેશર, એ દરેક ચીજ એકેક તોલો લેવી તથા શેકેલી ભાંગ તો. ૯ અને સાકર તો. ૨૯ લઇ કુટી ચૂર્ણ કરી બાટલીમાં ભરી લેવું.

प्रमाण—૬ થી ૧૨ રતિભાર.

अनुपान—મધ સાથે.

उपयोग—ક્ષય, ઉધરસ, શ્વાસ, સંગ્રહણી, ઝાડા, મરડો, મંદાગ્નિ, શળેખમ વગેરે મટે છે તથા ઉંઘ લાવે અને દરદને મટાડે છે. માથાનું દરદ તથા ઉન્માદમાં પણ વપરાય છે.

૩૦૭ जीर्णज्वरारिचूर्ण

बनावट—ગળોસત્વ તો. ૪, કાંકચનાસુકાવેલપાનનું ચૂર્ણ તો. ૩, જેઠીમધ તો. ૨, વંસલોચન તો. ૨, ઝીણીપીપર તો. ૧, પ્રવાલભસ્મ તો. ૧, સાચી છીપભસ્મ તો. ૧, અભ્રકભસ્મ સારી તો. ૧.

रीत—બધી દવા જુદી જુદી બારીક વાટેલી લઇ તેને એક ખરલમાં નાખી બરાબર મેળવી ઘુંટી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૬ રતિભાર.

समय—સવાર, બપોર અને સાંજ.

अनुपान—મધમાં દવા ચાટી ઉપર દૂધ પીવું.

उपयोग—જુનોતાવ, જીર્ણજ્વર, ખાંસી, શ્વાસ, [illegible] અને ક્ષયના તાવમાં પણ સારો ફાયદો આપે છે.

३०८ तांडवारीचूर्ण

बनावट—અજમો, જેઠીમધ, વજ, અનંતમૂળ, શુદ્ધ [illegible] [illegible], [illegible], એલચી, [illegible], [illegible], નગોડ, [illegible] [illegible], ખુરાસાની અજમો, [illegible], [illegible], સુખડ, આમળાં, [illegible] [illegible] ધમાસો. એ તમામ ચીજો એક તોલો તથા [illegible] (જેને [illegible] થાય છે) તો. ૪ [illegible] [illegible]

प्रमाण [illegible]

समय- [illegible] બે વખત

उपयोग—[illegible]

सूचना—[illegible]

३०९. [illegible]

बनावट [illegible]

प्रमाण—૦ તોલો. अनुपान—મધ સાથે.

उपयोग—અરૂચી, ખાંસી, ઉલટી, હૃદયરોગ, પડખાનુંશળ, વગેરે મટી ભૂખ લગાડે છે. ખાંસી–શરદી માટે ઉત્તમ છે.

३१० त्रिकटुचूर्ण

बनावट—સૂંઠ, મરી અને પીપર સમભાગે.

रीत—ત્રણે વસ્તુઓ સાથે લઈ ખાંડી કપડે ચાળી બાટલીમાં ભરી લેવું.

प्रमाण—બેઆનીભાર. अनुपान—મધ સાથે ચાટવું.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग—દવાના અનુપાનમાં કલ્પ્ર તરીકે તેમજ ગરમી લાવનાર તરીકે વપરાય છે. ખાંસી, શરદી, હૃદય (છાતી) નું શળ, દમ, કફ, હાંફણ વગેરે મટે છે. તેમજ સુંઘવાથી છીંકો આવી મગજ હલકું થાય છે.

३११ त्रिफलापिप्पलीचूर्ण

बनावट—હરડેછાલ, બહેડાંછાલ, આંમળાં, પીપર, એ ચારે સમભાગે લઈ ચૂર્ણ કરી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—બેથી ચાર આનીભાર.

अनुपान—મધ સાથે ચાટી ઉપર દૂધ પીવું.

उपयोग—ખાંસી, દમ, શ્વાસ, જીર્ણજ્વર, મંદાગ્નિ, કબજીઆત, વગેરે મટી આમનું પાચન થઈ શરીર નિરામ બને.

३१२ त्रिफलाचूर्ण

बनावट—કાબુલી હરડેછાલ, બહેડાંછાલ, આંબળા સમભાગે

रीत—ત્રણે ફળોના ઠળીઆ વગરની છાલ તેને ખાંડી કપડે ચાળી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૧ તોલાભાર કે તેથી વધુ શક્તિમુજબ.

अनुपान—દૂધ કે ગરમ પાણી, અથવા સાકર તો. ૧ [illegible] મોંમાં ગળી ઉપર દૂધ પીવું

समय—સવારના કે રાતના સૂતી વખતે.

उपयोग—[illegible], [illegible], પિત્ત, [illegible], [illegible] [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

३१३ त्रि[illegible]

बनावट [illegible]

रीत [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

૩૧૪ दाडिमाष्टकचूर्ण

बनावट—દાડમનીછાલ તો. ૮, સાકર તો. ૩૨, એલચી, તજ, તમાલપત્ર એ ત્રણે તો. ૪, શુંઠ, મરી તથા પીપર એ દરેક તોલા ચાર ચાર. આ સર્વ વસ્તુઓનું ચૂર્ણ તૈયાર કરી લેવું.

प्रमाण—બે થી ચાર આનીભાર દિવસમાં ત્રણ વખત.

अनुपान—મધ અથવા પાણી સાથે.

उपयोग—ઝાડા, મરડા, મંદાગ્નિ, ખાંસી, જ્વર વગેરે માટે.

૩૧૫ दूधनो मसालो

बनावट—જાયફળ, જાવંત્રી, તજ, લવીંગ, એલચી, અક્કલકરો, શુંઠ, કેશર, કસ્તુરી.

रीत—કસ્તુરી સિવાય દરેક વસ્તુ એકેક તોલો તથા કસ્તુરી બેઆનીભાર લઇ દરેકનું ચૂર્ણ બનાવી તેમાં કસ્તુરી મેળવી ઘુંટી તૈયાર થયેલા ચૂર્ણને બાટલીમાં ભરી લેવું અને જ્યારે દૂધ પીવું હોય ત્યારે તેમાંથી આસરે ૦ા તોલો ચૂર્ણ ગરમ કરેલા દૂધમાં નાખી વાપરવું. એ દૂધમાં બદામ, પીસ્તા તથા સાકર મરજી મુજબ નાખી શકાય છે.

प्रमाण—એક વખત માટે ૦ા તોલો આસરે દૂધ તો. ૨૦ થી ૪૦

समय—સવારમાં અથવા રાત્રે સુતી વખતે કે મરજી મુજબ થઇ શકાય.

उपयोग—વાજીકરણ ગુણ લાવવા, દૂધ ન પચતું હોય તો તે પચાવવા તેમજ શુક્ર અને શરીરને મજબુત બનાવવા આ મસાલો ઘણોજ ફાયદો આપે છે. તેમજ દૂધ પણ રૂચીકર થાય છે.

३१६ नवीनसुदर्शनचूर्ण

बनावट—મામેજ્વો (કડીનઈ કહે છે તે) તો. ૧૦, [illegible] મરી તો. ૨॥ બંને વસ્તુઓને બરાબર વાટી કપડછાણ કરી [illegible] ભરી લેવું.

प्रमाण—૨ થી ૪ વાલ સુધી દિવસમાં ત્રણ વખત

अनुपान—નવશેકું પાણી અથવા મધ.

उपयोग—નવા અથવા જુના તાવમાં વપરાય. [illegible]

[illegible]

३१७ नागसिंहरसायन

[illegible]

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग—વાયુ, પિત્ત અને કફના તમામ રોગ, ભગંદર, હરસ, પ્રમેહ, નબળાઇ, કરચલી વળવી, પાંડુ, પીનસ, કુષ્ટરોગ, હલીમક, ક્ષય, મૂત્રકૃચ્છ, વગેરે તમામ વ્યાધિ મટાડી રસાયન વાજીકરણ ગુણ આપી નવું યૌવન આપે છે.

सूचना—આ દવામાં ભિલામ આવે છે માટે તેનું સેવન કરનારે ગરમ મસાલાવાળો ખોરાક ન ખાવો અને રસાયન ઔષધી મુજબ લાંબો વખત પથ્ય રાખી દવા લેવી કે જેથી સારો ફાયદો થાય છે.

३१८ नारायणचूर्ण

बनावट—ચિત્રકછાલ, હરડે, બહેડાં, આંમળાનીછાલ, શુંઠ, મરી, પીપર, પલાંશી, વજ, અજમો, જીરૂં, પીપરીમૂળ, વરીઆળી, તુલસીનાંપાન, અજમોદ, કચુરો, ધાણા, વાવડીંગ, કાળુંજીરૂં, ઉપલેટ, પુષ્કરમૂળ, સાજીખાર, યવક્ષાર, સિંધાલુણ, સંચળ, બિડલવણ, વડાગરૂમીઠું, મીઠું એ દરેક વસ્તુ એકેક તોલો, ઈંદ્રવારૂણીનાંમૂળ તો. ૨, નસોતર તો. ૩, દાંતીમૂળ તો. ૪, કાંટાળાથોરનુંમૂળ તો. ૨, એ દરેક ચીજને બારીક વાટી કપડછાણ ચૂર્ણ તૈયાર કરી લેવું.

प्रमाण—ા થી ાા તોલો, સવાર સાંજ બે વખત.

अनुपान—રોગ પ્રમાણે અથવા છાશ કે ગરમ પાણી સાથે.

उपयोग—અજીર્ણ, કબજીઆત, હૃદયરોગ, પાંડુરોગ, ખાંસી, શ્વાસ, ભગંદર, મંદાગ્નિ, જ્વર, કુષ્ટ, સંગ્રહણી, સ્થાવર જંગમ વિષનો વિકાર, વગેરેમાં સારો ફાયદો આપી તમામ જાતના પેટના રોગ મટાડી શરીર શુદ્ધ બનાવે છે.

३१९ पवित्रधूप

બનાવટ— વાળો	શેર ૦।	સુખડ	શેર ૦।
	સોનાગેરૂ ,, ૦॥	ગુગળ	,, ૦।
	કમિમ (ગેરીસોનાન) ,, ૦॥	દરમર	,, ૦।
	નાગ	તો. ૧૦	કપુરકાચરી ,, ૦।
	કનુગો	શેર ૦॥	આગરી તો. ૧૦
	અગરના ઉકા ,, ૦।	દેવદારનોભોરિ ૦।
	[illegible] પાનનું ચૂર્ણ ,, ૦॥	મોથ	,, [illegible]
	પાનડી ,, ૦।	ગુગળનાં [illegible]	,, [illegible]

રીત—દરેક વસ્તુને અધકચરી ખાંડી સાથે મેળવી [illegible] [illegible]

ઉપયોગ—[illegible]

[illegible]

३२० [illegible]

[illegible]

रीत—બધી દવાઓને સાથે બારીક કરી મેળવી વાટી કપડે ચાળી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण—૦। તોલો.

अनुपान—દૂધ સાથે અથવા સાકર સાથે ચૂર્ણ લઇ ઉપર દૂધ પીવું.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग—સ્ત્રીઓને થતો શ્રાવ, શ્વેતપ્રદર, રક્તપ્રદર અને યોનીની દુર્બળતા મટાડી શક્તિ આપે છે. ખોટી ગરમી મટાડી પેશાબ સાફ લાવે છે.

३२१ प्रदरारियोग

बनावट—સમુદ્રશોષનાંબીજ તો. ૩, માયાફળ તો. ૪, સોનાગેરૂ તો. ૨ વાટી ચૂર્ણ કરી કપડે ચાળી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૦। થી ૦।। તોલો.

अनुपान—દવા લઇ ઉપરથી બકરીનું દૂધ લેવું.

उपयोग—પ્રદર, શ્વેતપ્રદર, રક્તપ્રદર વગેરેનો શ્રાવ મટે છે.

३२२ प्रमेहनाशकयोग

बनावट—ચંદ્રપુટી પ્રવાલભસ્મ તો. ૨, ચાંદીનાવરક તો. ૧.

रीत—પ્રથમ ખરલમાં પ્રવાલભસ્મ નાખી તેમાં એકેક ચાંદીનો વરક નાખતા જવું અને ઘુંટતા જવું, તમામ વરક મળી જાય ત્યારે બરાબર ઘુંટી મેળવી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૩ થી ૬ રતિભાર.

अनुपान—માખણ કે મલાઇ સાથે.

સમય—સવાર, સાંજ બે વખત.

ઉપયોગ—પ્રમેહ, રક્તપ્રમેહ, સોમરોગ, વિપરીત, ન[illegible] મોટીમરમી, વગેરે મટે છે.

३२३ पीनसहरी तमाकु

બનાવટ—મરાગી સુંઘણી તો. ૧ પીપરમેન્ટ[illegible]
બીસ્મથસબનાઈટ્રેટ ,, ૦॥ કપૂર [illegible]
કાયફળનાછોડાનું ચૂર્ણ ,, ૨ વાવડીંગનું ચૂર્ણ [illegible]

રીત—ખરલમાં દરેક વસ્તુનું બારીક ચૂર્ણ નાખી [illegible] પુ રીતે [illegible] ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—[illegible] બે ચપટી ભરી નાકમાં સુંઘવી.

સમય—સવાર, બપોર, સાંજ એમ ત્રણ વખત [illegible]

ઉપયોગ—[illegible]

३२४ [illegible]

[illegible]

૩૨૫ पुष्यानुगचूर्ण

बनावट—કાળીપાટ, રસવંતી, મોચ, જાંબુનાકળીઆ, આંબાની ગોટલી, પાષાણભેદ, લોદર, મજીઠ, કમળનું કેશર, બીલફળનોગરભ, મોચરસ, નાગકેશર, સોનાગેરૂ, શુંઠ, કાયફલ, મરી, રક્તચંદન, અરડુસો, ધાવડીનાંફુલ, દ્રાક્ષ, સારીવામૂળ, જેઠીમધ, કડાછાલ, અતિવિષ, અર્જુનછાલ, એ સર્વે સમભાગે લઈ ચૂર્ણ કરી બાટલીમાં ભરી લેવું.

प्रमाण—ા તોલો, સવાર સાંજ બે વખત.

अनुपान—મધ સાથે ચાટી ઉપર ચોખાનું ધોણ પીવું, અથવા પાણી સાથે.

उपयोग—પ્રદર, રક્તપ્રદર, રક્તાર્શ, અતિસાર, રક્તાતિસાર, યોનીદાહ, કૃમિરોગ, ઋતુદોષ વગેરે મટે છે. આ દવા ખાસ કરી પ્રદરરોગમાં બહુજ વપરાય છે.

૩૨૬ पंचसकारचूर्ण

बनावट—

શુંઠ	તો. ૧૦	વરીઆળી	તો. ૧૦
સિંધવ	,, ૧૦	મીંઢીઆવળ	,, ૪૦
નાનીહરડે	,, ૨૦	કુદીનોસાફકરેલ	,, ૧૦

रीत—ઉપરની દવાઓને ખાંડી બારીક કુટી ચાળી બાટલીમાં ભરી લેવું.

प्रमाण—ા થી ાા તોલાભાર સ્હેજ ગરમ પાણી સાથે.

समय—સવારે અથવા રાત્રે.

उपयोग—રક્તવિકાર, વાયુ, કબજીઆત, ખુજલી વગેરેમાં જ્યાં પેટ સાફ કરવાની જરૂર જણાય ત્યાં આ દવા સાદા જુલાબના રૂપમાં વાપરવી સારી છે.

३२७ पंचसमचूर्ण

बनावट— નાની હરડે તો. ૫ નસોતર તો. ૧
મરી ,, ૫ સૂંઠ ,, ૧
પીપર ,, ૫

रीत—બધી વસ્તુઓ ભેગી ખાંડી બારીક ચૂર્ણ તૈયાર કરવું.

प्रमाण—૦ા થી ૦ાા તોલા સુધી. **अनुपान**—[illegible]

समय—રાત્રે [illegible] અથવા [illegible]

उपयोग—આફરો, શૂળ, વાયુ, [illegible]

३२८ [illegible]

बनावट—[illegible]

प्रमाण—[illegible] **अनुपान**—[illegible]

समय—[illegible]

उपयोग—[illegible]

૩૨૯ बृहत्हरितकीचूर्ण

घनावट—મોટી હરડેછાલ તો. ૫, નાનીહરડે (હીમેજ) એરંડીઆમાં તળેલી તો. ૫, કુલીંજન (કુણજણ) તો. ૫, શુંઠ તો. ૫, વરિઆળી તો. ૫, અતિવિષ તો. ૫, સિંધાલુણ તો. ૫, હીંગશેકેલી તો. ૧.

रीत—દરેક દવાઓ લઈ મેળવી કુટી ચાળી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૦૧ તોલો. **अनुपान**—ગરમ પાણી સાથે.

समय—દર ત્રણ ત્રણ કલાકે.

उपयोग—આમાતિસાર, ઝાડા, રક્તાતિસાર અને પેટમાં વીંટ આવી વારંવાર ઝાડાની ઇચ્છા થાય તેવો મરડાનો રોગ આ દવાથી સત્વર સારો થાય છે.

पथ्य—છાશ, ભાત અને દાડમનું શરબત તથા બીલીનો મુરબ્બો આપવો.

૩૩૦ महापंचनिंवचूर्ण

घनावट—લિંબડાનુંપંચાંગ તો. ૧૫, લોહભસ્મ, નાનીહરડે, પુંવાડીયાનાંબીજ, ચિત્રકમૂળ, ભિલામ, વાવડીંગ, સાકર, આંમળા, હળદર, પીપર, મરી, શુંઠ, બાબચી, ગરમાળાનોગોળ, ગોખરૂ, એ દરેક વસ્તુ એકેક તોલો લેવી.

रीत—ઉપરની દવાઓ ખાંડી કપડે ચાળી તેને ભાંગરાના રસની, ખેરનાક્વાથની, બીઅલાનાક્વાથની એકેક ભાવના આપી ફેરવી કપડે ચાળી તે ચૂર્ણ બાટલીમાં ભરી લેવું.

अनुपान—મંજીષ્ટાદિ ક્વાથ અથવા ખેરના ક્વાથ સાથે.

प्रमाण—૦૧ થી ૦૫ તોલો સવાર સાંજ બે વખત.

उपयोग—સામટીનાં તમામ દરદો તથા [illegible] અને [illegible] વિકાર મટે છે. દવા લીધો વખત લેવી જોઈએ.

२३१ महासुदर्शनचूर्ण

बनावट—હરડે, બહેડાં, આંમળા, હળદર, દારૂહળદર, [illegible] [illegible], [illegible], [illegible], મોથ, [illegible], [illegible], [illegible] [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], ગિલો, [illegible], [illegible] [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] [illegible]

प्रमाण [illegible]

अनुपान [illegible]

उपयोग [illegible]

गुणधर्म [illegible]

३३२ मळशुद्धिचूर्ण

घनावट—કાળાદાણા તો. ૬, સંચળ તો. ૧, શુંઠ તો. ૧, લઈ ચૂર્ણ કરી ચાળીને બાટલી ભરી લેવી.

प्रमाण—૦। થી ૦॥ તોલો. **अनुपान**—ગરમ પાણી સાથે.

समय—સવારના વખતે કે રાત્રે સુતી વખતે.

उपयोग—એ થી ચાર જુલાબ લાગી પેટ સાફ થાય છે, અને બરસ, લીવર, જીર્ણજ્વર, બંધકુષ્ટ, સોજા, શીળસ, અજીર્ણ, ઉદરરોગ મટી લોહી સાફ થાય છે, તેમજ ત્વચારોગ પણ મટી જાય છે.

सूचना—જુલાબ લાગી રહ્યા પછી ઘી, ભાત કે ખીચડી ખાવી અને જરૂર હોયતો મીઠી છાસ પીવી કે જેથી જુલાબ બંધ થશે.

३३३ मुखदुर्गंधनाशकयोग

घनावट—મોથ, ઘઉંલા, જેઠીમધ, કુષ્ટ, ધાણા, એલચી, જાવંત્રી, જાયફળ, તજ, કપુર, તેનું ચૂર્ણ કરી લેવું અથવા પાણીમાં વાટી ગોળીઓ બનાવી સુકવીને બાટલીમાં ભરી લેવી.

उपयोग—મોઢામાંથી પરૂ જેવી ખરાબ વાસ નીકળતી હોય તો તે મટાડવા માટે આ ચૂર્ણ કે ગોળી મોંમાં રાખવી થોડીવારમાંજ ખરાબ વાસ બદલી સારી વાસ આવશે, અને હમેશાં વાપરવાથી કાયમનો મુખરોગ પણ મટે છે.

सूचना—પેટ સાફ રાખવા ધ્યાનમાં રાખવું કારણ કે કબ-જીઆતથીજ આ દરદ થવા પામે છે.

३३४ मूसल्यादिचूर्ण

बनावट—મોહમુસળી, કાળીમુસળી, ઓખરો, ગોખરુ, [illegible] મગ, શીમળો, ગિમળાનું મૂળ, આંબળા અને સાકર એ બધાં [illegible] અનુક્રમે ભાગીને વાટેલી ઘણી સાથે મેળવી કપડે ગાળી [illegible] [illegible].

प्रमाण—૧૨ થી ૨૪ રતિભાર.

अनुपान—દૂધ અથવા ઘી સાથે ગરમ ઉપર દૂધ પીવું [illegible]

समय—સવારે તથા રાત્રે બે વખત.

उपयोग—[illegible], [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] શક્તિ આવે છે.

३३५ मंजीष्ठादिचूर्ण (१)

बनावट [illegible]

[illegible]

प्रमाण [illegible]

अनुपान [illegible]

समय [illegible]

उपयोग—પ્રમેહ, ઉનવા, મૂત્રકૃચ્છ, રક્તવિકાર, શીતપિત્ત, લોહી બગડવાથી થતાં ચામડીનાં દરદો વગેરે મટી રક્ત શુદ્ધ થાય છે. ગરમી ઉપદંશ વગેરે મટે છે.

३३६ मंजीष्ठादिचूर्ण (२)

बनावट—

મજીઠ	તો. ૨॥	ગુલાબનાંફુલ	તો. ૨॥
હરડેછાલ	,, ૨॥	નસોતર	,, ૨॥
મીંઢીઆવળના પાન	,, ૧૦	સાકર	,, ૪૦

દરેક વસ્તુનું બારીક ચૂર્ણ લઈ સાથે મેળવી કપડેથી ચાળી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण—૦। થી ૦॥ તોલો. **अनुपान**—પાણી કે દૂધ.

समय—દિવસમાં બે વખત, સવારે અને સાંજે.

उपयोग—લોહીબિગાડ, ઉપદંશ, ખસ, ખરજવું, જુની કબજીઆત, ઉદરરોગ, મંદાગ્નિ, જીર્ણજ્વર, વગેરેમાં શુદ્ધિ કરવા માટે વપરાય છે.

३३७ यवक्षारादिचूर्ण

बनावट—અજમોદ, યવક્ષાર, એ બે ચીજ સમભાગે લઇ વાટી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण—૧૨ થી ૨૪ રતિભાર,

अनुपान—ગરમ પાણી.

समय—દર ચાર ચાર કલાકે.

उपयोग—વાયુ, ગુલ્મ, શૂળ, અને પેટના દરદ મટાડે છે.

२२८ यवानीखांडवचूर्ण

बनावट—અજમો, દાડમબીજ, સૂંઠ, આમલીની છાલ, [illegible] તેજ, જાવંત્રી, એ દરેક ચાર ચાર તોલા, સાંભરી [illegible] તો. ૧૬, તજ, ગંઠોડા, પીપળા અને [illegible] એ [illegible] [illegible], સાકર તો. ૬૪, આ સર્વને ખાંડી તેનું બારીક ચૂર્ણ [illegible] [illegible] ચાળણી ભરી લેવી.

प्रमाण—૧૨ થી ૨૪ રતિભાર, પાણી સાથે, [illegible] [illegible]

उपयोग—[illegible] [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

२२९. पथ्यादिचूर्ण

बनावट – [illegible] [illegible] ૧ [illegible] [illegible] ૧ [illegible] [illegible] ૧ [illegible] [illegible] ૧

[illegible]

[illegible] [illegible]

[illegible] [illegible]

[illegible] [illegible]

[illegible] [illegible]

३४० रक्तस्थंभकयोग (१)

बनावट—ફુલાવેલી ફટકડી તો. ૩, બાવળનોગુંદ તો. ૪, સાકર તો. ૪ વાટી ભૂકો કરી બાટલીમાં રાખવું.

प्रमाण—૬ થી ૧૨ રતિભાર.

अनुपान—ઠંડા પાણી સાથે.

समय—ચાર ચાર કલાકે એક પડીકું.

उपयोग—છાતીમાંથી પડતું લોહી અને રક્તપિત્ત મટાડે છે.

३४१ रक्तस्थंभकयोग (२)

बनावट—ફુલાવેલ ફટકડી તો. ૫, ગેરૂ તો. ૦ા લઈ ખરલમાં નાખી દવાને પીસીને બાટલી ભરી લેવી.

प्रमाण—૬ થી ૧૨ રતિભાર દિવસમાં બે વખત.

अनुपान—દવા લઇ ઉપર બકરીનું દૂધ પીવું.

उपयोग—રક્તપ્રદર, અથવા બીજા કોઈ દરદમાં પડતું લોહી પ્રવાહના રૂપમાં હોય છતાં બંધ થાય છે.

३४२ रक्तस्थंभकयोग (३)

बनावट— પીળાકાડીનીભસ્મ તો. ૧ શંખજીરૂ તો. ૧
ગૌદંતી હરતાલભસ્મ „ ૧ સોનાગેરૂ „ ૧
બધી દવાઓને સાથે મેળવી ઘુંટી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૬ થી ૧૨ રતિભાર અથવા ૧૨ થી ૨૪ રતિભાર.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

अनुपान—નીચે બનાવેલ શરબત સાથે દવાની માત્રા લેવી.

શરબત બનાવવાની વિધી.

ઉન્નેતર તો. ૨૦ સાફી તેને સાફ કરી પાણી તો. ૨ [illegible] કાપ કરો. જ્યારે ૫૦ તોલા પાણી બાકી રહે ત્યારે ઉતારી [illegible] લેવું અને તેમાં સાકર શેર એક નાખી શરબત બનાવી લેવું [illegible] શરબત [illegible] તે આરતી થયે તેમાંથી ૨॥ તોલા શરબત [illegible] પુરી [illegible] લેવી.

ઉન્નેતાર એ [illegible] છે અને તેનાં [illegible] [illegible] હોય છે તેનુ શરબત બનાવવું

૨૨૨ रक्तप्रदरनीदवा

[illegible]

૨૨૪ [illegible]

[illegible]

प्रमाण—૧૨ થી ૨૪ રતિભાર ગરમ પાણી સાથે.

समय—દર ત્રણ ત્રણ કલાકે.

उपयोग—આમાતિસાર (મરડો), રક્તાતિસાર અને ચૂંક તથા આમવાયુ મટાડી પેટને સાફ કરી ખોરાક પચાવે છે. આ દવા નાનાં બાળકોને મરડામાં આપવી બહુ સારી જણાય છે.

पथ्य—છાશ, ભાત અને દાડમનું શરબત અથવા દૂધ ચોખાની કાંજી અને બીલીનોમુરબ્બો.

૨૪૫ लघुचूर्ण

बनावट—કાચની બાટલીને બંધ કરવાના બૂચ આવે છે તે આશરે તો. ૧૦ સુધી લેવા. (જુના હોય તો પણ ચાલે.)

रीत—એક વાસણમાં મુકી તેમાં થોડા બળેલા કોલસા નાખી સળગાવવા. બૂચ સળગે એટલે પેલા કોલસા કાઢી લઇ બૂચને બાળી કોલસા કરી લેવા.

प्रमाण—૬ રતિભાર. **अनुपान**—દહીં સાથે.

समय—દિવસમાં ત્રણ વખત.

उपयोग—લોહી અને પરૂ મીશ્રીત ઝાડો, મરડો, તરતમાં મટે ભયંકર હોય તો પણ બંધ થઇ આરામ થાય.

૨૪૬ लवणभास्करचूर्ण

बनावट—મીઠું તો. ૮, સંચળ તો. ૫, બીડલવણ, સિંધવ, ધાણા, પીપર, પીપરીમૂળ, શહાજીરૂં, તમાલપત્ર, નાગકેશર, તાલીસપત્ર, અને અમ્લવેતસ એ દરેક બબ્બે તોલા લેવા, દાડમબીજ તો. ૪, મરી, જીરૂં અને સૂંઠ એ દરેક એક તોલો. તજ, એલચી એ અર્ધ અર્ધ તોલો લેવાં સર્વેને ખાંડી ચૂર્ણ કરી ચાળી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—બે થી ચાર આનીભાર.

समय—જમ્યા પહેલાં, જમતા સાથે કે જમ્યા પછી.

अनुपान—સ્વચ્છપાણી, છાસ કે દહીંનું પાણી.

उपयोग—મંદાગ્નિ, અરૂચી, આમવાયુ, અજીર્ણ, [illegible] અમ્લપિત્ત, સંગ્રહણી, ઝાડા, મોળ, [illegible] વગેરે માટે છે. પેટના દરદો માટે પાચનની માફી [illegible]

૩૨૭ लवंगादिचूर्ण

बनावट—[illegible]

प्रमाण—[illegible]

अनुपान—[illegible]

उपयोग—[illegible]

૩૨૮ [illegible]

[illegible]

प्रमाण—૧ તોલો અથવા ૨ તોલા જરૂરત પ્રમાણે.

अनुपान—દવાનું ચૂર્ણ તો. ૧ તથા દૂધ અને પાણી સમભાગે વીશ વીશ તોલા લઈ તેમાં દવા મેળવી હલાવીને પી જવું. આથી પેશાબ સાફ આવી જશે.

उपयोग—મૂત્રનળી સાફ કરવા, ઇંદ્રિજુલાબ લેવા, પ્રમેહમાં, પેશાબમાં દાહ હોય તેમાં તથા પેશાબ ખુલાસેથી લાવવાની જ્યાં જરૂર હોય ત્યાં તેમજ મૂત્ર બંધ હોય ત્યાં આ દવા વપરાય છે.

૩૪૬ वशिष्टचूर्ण

बनावट—તમાલપત્ર ૧ ભાગ, તજ ૨ ભાગ, એલચી ૩ ભાગ, તગર ૪ ભાગ, ચંદનશ્વેત ૫ ભાગ, અનંતમૂળ ૬ ભાગ, શુંઠ ૭ ભાગ, જેઠીમધ ૮ ભાગ, કમળકાકડી ૯ ભાગ, આમળા ૧૦ ભાગ, અરડુસી ૧૧ ભાગ, સાકર ૬૬ ભાગ.

रीत—બધી દવાઓ ખાંડી બારીક ચૂર્ણ કરી ચાળી લઇ બાટલીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण—૦।। તોલો.

समय—દિવસમાં ત્રણ વખત દર ચાર ચાર કલાકે.

अनुपान—પાણી અથવા રોગાનુસાર.

उपयोग—રક્તપિત્ત, લોહીનીઉધરસ, ક્ષય, શ્વાસ, શોષ, ઉરઃક્ષત, દાહ, જ્વર, ગમે તે માર્ગેથી પડતું લોહી, હૃદયનીકમજોરી, હૃદયમાં કે ફેફસામાં જખમ થઇ તેથી આવતો તાવ વગેરે મટે છે. લોહી બંધ કરી શક્તિ આપે છે. ધાતુશોષ અને મૂત્રકૃચ્છ્ર મટાડે છે.

૨૫૦ वाजीकरणचूर्ण

बनावट—ઓરમુસળી, કાળીમુસળી, શતાવરી, [illegible] [illegible], ગળો, [illegible], એખરો, કૌંચબીજ, [illegible], [illegible], [illegible], ગોખરૂ, [illegible], ખસખસ, [illegible], [illegible], એલચી, [illegible], એ સર્વ વસ્તુઓ સમ ભાગે લઈ તથા તેમાં સાકર તોલા ૧૦ નાખવી.

रीत—એ સર્વનું બારીક કપડછાણ ચૂર્ણ બનાવી [illegible] [illegible]

प्रमाण—[illegible] તોલો ૧ લેવું.

समय—[illegible], તથા રાત્રે દિવસમાં બે વખત

अनुपान—[illegible] [illegible]

उपयोग—[illegible]

૨૫૧ वातनी दवा

बनावट—[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

થયા પછી તે તુરત બહાર નીકળી જાય તે માટે આ ચૂર્ણ ઠીક છે.

સૂચના—વાળો બહાર નીકળે તેને સંભાળથી બાંધી રાખવો અને વાળાની જગ્યાએ ધતુરાનાંપાનને જરા ઘી ચોપડી ગરમ કરી બાંધી દેવું કે જેથી બહારનું દરદ, સોજા વગેરે તુરત મટી જશે.

૩૫૨ विज्याचूर्ण

બનાવટ—ત્રિફળા તો. ૩, ત્રિકટુ તો. ૩, તજ તો. ૧, એલચી તો. ૧, તમાલપત્ર તો. ૧, વજ તો. ૧, કાળીપાટ તો. ૧, યવક્ષાર તો. ૧, હિંગ તો. ૧, સાજીખાર તો. ૧, ટંકણખાર, તો. ૧, હળદર તો. ૧, દારૂહળદર તો. ૧, ચવક તો. ૧, કડુ તો. ૧, ઇંદ્રિયવ તો. ૧, સુવા તો. ૧, પંચલવણ તો. ૫, બીલીનુંગરભ તો. ૧, પીપરીમૂળ તો. ૧, અજમોદ તો. ૧, એ સર્વ લાવી સાફ કરી ખાંડી ભૂકો કરી કપડે ચાળી રાખવું.

પ્રમાણ—૦। થી ૦॥ તોલો.

અનુપાન—સ્હેજ ગરમ પાણી સાથે અથવા એરંડતેલમાં ચાટી જવું ઉપર દૂધ પીવું.

ઉપયોગ—હરસ, કુષ્ટરોગ, ભગંદર, પાર્શ્વશૂળ, હૃદયરોગ, ઉદરરોગ, સંગ્રહણી, ઝાડા, જ્વર, ઉન્માદરોગ, વંધ્યત્વરોગ વગેરે મટાડે છે.

૩૫૩ शतपत्र्यादिचूर्ण

બનાવટ— સાફ કરેલાં ગુલાબનાંફુલની પાંખડી તો. ૧૬

અમચાજીરાનીગુઈ તો.	૧	કપુર ,,	૦।
જીરૂં ,,	૧	સારીવા ,,	૧
વંસલોચન ,,	૧	તજ ,,	૧
ગળોસત્વ ,,	૧	તમાલપત્ર ,,	૧

નરઘીર	તો.	૧	નાગકેસર	તો.	૧
એલચી	"	૧	ચંદનમોર	"	૧
નાગરમોથ	"	૧	રૂમીમસ્તી	"	૧
આમળાં	"	૧	સાકર	"	૧૧

રીત—ઉપરની દવાઓને પ્રથમ બારીક વાટી કપડે [illegible] તેમ, [illegible] મેળવી પછી સાકરની અંદર મેળવી લેવી.

પ્રમાણ—[illegible]થી ચાર આનીભાર.

અનુપાન—[illegible] [illegible] [illegible] સાથે.

સમય—[illegible], [illegible] ને [illegible].

ઉપયોગ—[illegible] [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

३५५ शिरशूलहरयोग

बनावट—ગૌદંતીહરતાલ, જેને ગુજરાતમાં ધાપાણુ કહે છે તે લાવી તેને કુંવારના લફરાની વચ્ચે એક માટીનાં વાસણમાં મુકી બંધ કરી નાના ગજપુટમાં ફુંકી દેવું. ઉત્તમ સફેદ રંગની ભસ્મ થશે. તે બહાર કાઢી લઇ કપડે ચાળી રાખવી.

प्रमाण— બે આનીભાર.

अनुपान—સાકર તો. ા તથા ઘી તો. ાા લઇ તેમાં દવા મેળવી ચાટી જવી.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત લેવી,

उपयोग—માથાનોદુઃખાવો અથવા માથાનું ગમે તેવું દરદ આ પડીકીથી મટી જાય છે. વળી નાનાં બચ્ચાંઓ માટે પૌષ્ટિક તરીકે આ દવા ઠીક પડે છે.

३५६ शिवाक्षारपाचन

बनावट— હિંગાષ્ટકચૂર્ણ તો. ૧૦ બાલહરડે તો. ૩૦
સોડાબાયકાર્બ ,, ૧૦

रीत—પ્રથમ ખરલમાં સોડાબાયકાર્બને બરાબર ઘુંટી તેમાં પરની બે દવાઓ ધીમે ધીમે મેળવી ઘુંટીને કપડે ચાળી બાટલી રી રાખવી.

प्रमाण—તોલો ા થી ાા,

अनुपान—સ્વચ્છ પાણી કે નવશેકું પાણી.

समय—રાતે, સવારે કે જરૂરત પ્રમાણે.

उपयोग—વાયુ, અજીર્ણ, અષ્ટઆન, અરૂચી, શુળ, મોળ,

[illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] કરી [illegible] [illegible], વાયુને [illegible] કરી [illegible] [illegible]

३५७ शोथनाशकउपाय

बनावट—[illegible] તે. ૫, [illegible] તે. ૫ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ભરી [illegible].

प्रमाण—[illegible]

अनुपान—[illegible]

उपयोग—[illegible]

३५८ शृंग्यादिचूर्ण

बनावट—[illegible]

[illegible]

प्रमाण—[illegible]

अनुपान—[illegible]

उपयोग—[illegible]

३५९ [illegible]चूर्ण

बनावट—[illegible]

રીત—એ દરેક ચીજ ઝીણી બારીક વાટી તેનું ચૂર્ણ કપડ છાણ કરી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

પ્રમાણ—૦ા તોલાભાર. **અનુપાન**—દહીં સાથે.

સમય—દર ત્રણ ત્રણ કલાકે.

ઉપયોગ—મરડા માટે ઉત્તમ છે. રક્તાતિસાર તથા આમાતિસાર મટાડે છે અને દસ્ત બંધ કરે છે.

૩૬૦ स्नानरजचूर्ण

બનાવટ—લોદર, વજ, ધાણા, હળદર, દારૂહળદર, શુદ્ધમનશીલ, સરસવ, મગનીદાળનો લોટ, પ્રથમની સાત દવાઓ દરેક એકેક તોલો લેવી જ્યારે છેલ્લી દવા મગની દાળનો લોટ સાત દવાઓના વજન જેટલી લેવી અને તેનું ચૂર્ણ કરી બાટલી ભરી રાખવી.

ઉપયોગ—ઉપરના ચૂર્ણને થોડાક પાણીમાં ચોળી શરીરપર ઘસવું અને તેને પાંચ દશ મિનિટ સુધી શરીરપર મસળી ઠંડા જળ વડે સ્નાન કરી લેવું.

ફાયદો—આ પ્રમાણે સ્નાન કરવાથી ચામડી સ્વચ્છ અને તેજસ્વી બને છે. ખરાબ પસીનાને લીધે આવતી દુર્ગંધ દૂર થઇ શરીરમાંથી સારી સુગંધ આવે છે અને ચામડીનાં દરદો મટી ચામડી રેશમ જેવી બને છે.

સૂચના—ન્હાતી વખતે દવાનો ભાગ પેટમાં ન જાય તે ખાસ ધ્યાન રાખવું જોઇએ.

૩૬૧ सरस्वतिचूर्ण

બનાવટ—કુઠ, આસગંધ, સિંધાલુણ, અજમોદ, જીરૂં, શહાજીરૂં, સુંઠ, મરી, પીપર, કાળીપાટ, શંખાવલી એ દરેક એક તોલો

[illegible] તોલા ૧૧ સર્વ વાટી ચૂર્ણ કરી કપડે ચાળી તેને [illegible] સ્વરસની ૭ [illegible] ભાવના આપી સુકાવી લેવું.

प्रमाण—૧ થી ૨॥ તોલો, સવાર સાંજ બે વખત

अनुपान—મધ અને ઘી સાથે અથવા ઉપર દૂધ પીવું.

उपयोग—ઉન્માદ, અપસ્માર, મસ્તિષ્કવિકારો મટાડી બુદ્ધિ વધારે, [illegible] અને સ્મરણશક્તિ વધારે. [illegible]

३६२ ब्राह्मीविरेचन

बनावट— [illegible]

अनुपान—મધ અથવા ગરમ પાણી.

उपयोग—વિષમજ્વર, પિત્તનીખાંસી, શળેખમ, જીર્ણ કફ-રોગ, પીનસરોગ વગેરે માટે તથા બરલ માટે ઉત્તમ છે. કફ તોડે છે.

३६८ हिस्टीरियानाशकचूर्ण

बनावट—શેકેલી શુદ્ધહીંગ તો. ૧, વજ તો. ૨, કડ તો. ૪, સંચળ તો. ૮, વાવડીંગ તો. ૧૬, આ બધી દવા સાથે ખાંડી કપડે ચાળી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૪ થી ૮ વાલ સુધી, દિવસમાં ત્રણ વખત.

अनुपान—સ્હેજ ગરમ પાણી સાથે.

उपयोग—હિસ્ટીરિયા, વાયુ, આફરો, કોલેરા, ગુલ્મવાયુ, કૃમી વગેરે ઉપદ્રવો મટાડી વાયુને શાંત કરે છે. આ દવા હિસ્ટીરિયાવાળાને માટે ખાસ લાંબો વખત લેવાથી સારો ફાયદો થઇ જાય છે.

३६९ हिंग्वाष्टकचूर्ण

बनावट—

શુંઠ	તો. ૧	મરી	તો. ૧
પીપર	,, ૧	સિંધવ	,, ૧
જીરૂં	,, ૧	શહાજીરૂં	,, ૧
અજમોદ	,, ૧		

ઘીમાં શેકેલી ઉત્તમ હીંગ તો. ૧

रीत—પ્રથમ દરેક વસ્તુને સાફ કરી ખાંડી ચૂર્ણ કરી તેમાં હીંગ મેળવી કપડે ચાળી બાટલી ભરી રાખવી, અથવા બની શકે તો લીંબુનારસમાં ઘુંટી સુકાવી ચાળીને બાટલીમાં ભરી લેવું તે વધારે સ્વાદિષ્ટ બને છે.

प्रमाण—વાલ ૪ થી ૮ સુધી.

२६५ सूर्यक्षारमिश्रण

बनावट—સુરાખાર નો. ૧, અનિતિશ નો. ૧, [illegible]
[illegible] ગાળવું

प्रमाण—૬ થી ૧૨ રતિભાર.

समय—[illegible]

अनुपान—ઠંડા ગરમ પાણી સાથે.

उपयोग—[illegible]

२६६ हब्बनीअकमीरदवा

बनावट—[illegible]

[illegible]

२६७ [illegible]

[illegible]

अनुपान—મધ સાથે ચાટી ઉપર ચહા કે નવશેકું પાણી પીવું.

समय—દર એક બે કલાકે અથવા હેડકી આવે ત્યારે.

उपयोग—હેડકી માટે અકસીર છે. વધુમાં વધુ ૭ પડીકા લેવાથી હેડકી તદ્દન બંધ પડી આરામ થાય છે.

૨૭૨ हेडकीनाशकप्रयोग (२)

बनावट—મોરપીંછાની ભસ્મ, નાની પીપર, કાકડાશીંગ, એ ત્રણે સમભાગે લઈ વાટી રાખવું.

प्रमाण—૨ થી ૪ રતિભાર.

अनुपान—મધની સાથે દવા લેવી.

समय—દર બે કે ત્રણ કલાકે.

उपयोग—હેડકી બંધ કરે છે.

૨૭૩ क्षयकेशरीयोग

बनावट—મરી, પીપર, ફુલાવેલી ફટકડી, નવસાર, એ દરેક બબ્બે તોલા, શુદ્ધ વછનાગ તોલો ૧ મેળવી તેને બારીક વાટી રાખવું.

प्रमाण—૩ રતિભાર, દિવસમાં ત્રણ વખત.

अनुपान—સાકરના ભૂકામાં ઉપરની દવા લેવી, ઉપર દૂધ પીવું.

उपयोग—ક્ષય, ઉધરસ, શળેખમ, શરદી, તાવ, અને ઉટાંટીઆની ખાંસી મટે છે.

૨૭૪ क्षयहरप्रयोग

बनावट— [illegible] તો. ૦॥ પીપર તો. ૦।
સુવર્ણમાક્ષિકભસ્મ „ ૦। પ્રવાલભસ્મ „ ૦।

रीत—ઉપરની દવાઓ વાટી તેના આઠ પડીકાં [illegible]
તેમાંથી નિત્યમાં બબ્બે પડીકાં દર ચાર ચાર કલાકે મધ સાથે [illegible]
ઉપર દૂધ પીવાનું

उपयोग—[illegible], દાહ, [illegible], શરીરની ઉષ્ણતા, [illegible]
[illegible] જૂનો જ્વર વગેરે માટે છે.

प्रकरण १०मुं — अरिष्ट–आसव

---

२७५ अर्जुनारिष्ट

રીત—પાણી તોલા ૪૦૯૬ માં ઉપરની દવાઓ અધકચરી નાખી કરી ઉકાળી ૧૦૦૦ તોલા રહે ઉતારી ઠંડું થતાં હાથથી ચોળી કપડેથી છાણી લેવું. તેમાં ગોળ તો. ૪૦૦ તથા ગોખરૂ, નસોતર, ધાણા, ધાવડીનાંફુલ, ઇંદ્રવારૂણીનાંમૂળ, ચવક, વરીઆળી, શુંઠ, દંતી-મૂળ, મોચરસ, એ દરેક દવા આઠ આઠ તોલા લઈ તેનું ચૂર્ણ કરી તેને ઉપરની દવામાં નાખી દઈ આસવની રીતે બરણીમાં બે માસ બંધ રાખી તૈયાર કરી લેવું. તૈયાર થયે ગાળી લઇ બાટલીમાં ભરી રાખવું.

પ્રમાણ—૧॥ થી ૨॥ તોલા તેટલાજ પાણી સાથે.

સમય—દિવસમાં બેથી ત્રણ વખત.

ઉપયોગ—અર્શ, સંગ્રહણી, ઉદરરોગ, પાંડુ, હૃદયરોગ, પ્લીહા, ગુલ્મ, સોજા વગેરે મટાડી રક્ત શુદ્ધ કરે છે, અને જુના હરસને માટે બહુજ સારો ફાયદો આપે છે.

સૂચના—આ દવા જુના હરસમાં થોડી વધારે પ્રમાણમાં આપવી અને જરૂર જણાય તો ત્રણ ત્રણ કલાકે આપવી જેથી સત્વર ફાયદો થશે.

३७७ अमृतारिष्ट

બનાવટ— ગળોનાવેલા તો. ૪૦૦ દશમૂળ તો. ૪૦૦
પાણી ,,૪૦૯૬

રીત—પાણીમાં નાંખી ચતુર્થાંશ કવાથ બાકી રહે ત્યારે ગાળી તેમાં ગોળ તોલા ૪૦૦ નાખી દેવું અને તેમાં નીચે મુજબઃ જીરૂં તો. ૧૪, ખડસલીઓ તો, ૮, સાતીન તો. ૪, શુંઠ તો. ૪, મરી તો. ૪, પીપર તો. ૪, નાગરમોથ તો. ૪, નાગકેશર તો. ૪, કડુ તો. ૪, અતિવિષ તો. ૪, ઇંદ્રયવ તો. ૪, એ સર્વનો ભૂકો કરી નાખી બરણીમાં પેક કરી દોઢ માસ રાખી ગાળી લેવું.

प्रमाण—૧ થી ૩ [illegible] પાણી સાથે

अनुपान—[illegible]

उपयोग—[illegible]

[illegible]

२७८ अशोकारिष्ट

[illegible]

प्रमाण—૧૦ થી ૨૦ ટીપાં સુધી.

समय—દર બબ્બે કલાકે.

अनुपान—દરેક વખતે પાણી તોલા ૧ માં નાખી આપવું.

उपयोग—ઝાડા, કોલેરા, ચૂંક સંગ્રહણી વગેરે મટે છે.

सूचना—આ દવામાં અફીણ આવતું હોવાથી નાનાં મોટા દરેક દરદીને રોગના પ્રમાણમાં માત્રાનો વિચાર કરીને આપવી. ત્રીશ ટીપાં દવામાં એક રતિભાર અફીણ આવે છે માટે બાળકને આપતાં પુરતો વિચાર કરીનેજ દવા આપવી.

૨૮૦ अश्वगंधारिष्ट

बनावट—

આસગંધ	તો.	૨૦૦	શ્વેતમુસળી	તો.	૮૦
મજીઠ	,,	૪૦	વિદારીકંદ	,,	૪૦
હરડેછાલ	,,	૪૦	અર્જુનછાલ	,,	૪૦
હળદર	,,	૪૦	મોથ	,,	૪૦
દારૂહળદર	,,	૪૦	નસોતર	,,	૪૦
જેઠીમધ	,,	૪૦	સુખડ	,,	૩૨
રાસ્ના	,,	૪૦	રક્તચંદન	,,	૩૨
વજ	,,	૩૨	ચિત્રકમૂલ	,,	૩૨

સર્વ દવાઓને કુટી તેમાં પાણી તો. ૮૦૦૦ નાખી ઉકાળો કરી ત્યારે પાણી તો. ૧૦૦૦ બાકી રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી લેવું. પછી તેમાં નીચેની દવાઓનું ચૂર્ણ નાખવું.

ધાવડીપુષ્પ	તો.	૬૪	ત્રીકટુ	તો.	૮
ત્રીજાતક	,,	૧૬	ધતુંરા	,,	૧૬
નાગકેશર	,,	૮	મધ	,,	૪૦૦

મેગરી રાખી મુકવું. બે માસ પછી ગાળી બાટલીઓ ભરી રાખવી.

प्रमाण—૧॥ તોલો તેરમાંથ પાણી સાથે.

समय—સવાર સાંજ બે વખત.

उपयोग—મૂર્છા, અપસ્માર, [illegible], [illegible], ઉન્માદ, [illegible] [illegible]
[illegible], [illegible] વગેરે મગજની ધાતુઓને પુષ્ટ કરી રોગને [illegible]
[illegible] છે. [illegible] માટે નિયમ છે. શક્તિ આપે છે. [illegible]
[illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] ટોનિક [illegible] [illegible]
[illegible] છે.

તોલો, ધાવડીનાફુલ તો. ૬૪, દ્રાક્ષ તો. ૮૦, પાણી તો. ૨૦૪૮, સાકર તો. ૨૫૦, મધ તો. ૧૫૦ એ સર્વેને સાથે મેળવી એક તપેલામાં નાખી ચુલે ચડાવી ગરમ થતાં ઉતારી ઠંડું કરી તેને એક બરણીમાં ભરી મુકવું અને આસવની રીતે બરાબર તૈયાર કરી બે માસ બાદ ગાળી કામમાં લેવું.

प्रमाण—૧। થી ૨॥ તોલા તેટલાજ પાણી સાથે દર ચાર ચાર કલાકે.

उपयोग—ખાંસી, ક્ષય, શ્વાસનોરોગ, ઉરઃક્ષત, રક્તપિત્ત વગેરે મટાડે છે. શ્વાસ માટે ઉત્તમ છે.

३८३ कर्पूरासव

बनावट—બજારમાં મળતો રેકટીફાઇડસ્પીરીટ તો. ૪૦, કપુર તો. ૪, એલચી તો. ૧, તજ તો. ૧, શુંઠ તો. ૧, અજમોદ તો. ૧, મોથ તો. ૧, મરી તો. ૧, એ દરેકને ખાંડી તેમાં મેળવી બાટલીમાં ભરી બંધ કરી એક માસ રાખી મુકવું, પછી ગાળી લઇ તેમાં થોડું પાણી મેળવી રતલ ૧ ની બાટલી પૂર્ણ ભરી કરી રાખવી.

प्रमाण—૧૫ થી ૩૦ ટીપાં સુધી.

अनुपान—પાણી સાથે. **समय**—દર ત્રણ ત્રણ કલાકે.

उपयोग—કોલેરા ઝાડો, ચૂંક, મરડો, અજીર્ણ અને બીજા એવા પેટનાં દરદોમાં તાત્કાળીક આરામ કરે છે.

३८४ काकजंघारिष्ट

बनावट—અઘેડાનુંપંચાગ તો. ૪૦૦, પાણી તો. ૪૦૦૦માં ઉકાળા કરી તેમાંથી જ્યારે ૧૦૦૦ તોલા પાણી રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી લેવું અને તેમાં સાકર તો. ૨૦૦, મધ તો. ૨૦૦, ધાવડીના

પારસીનાકુશ	તો.	૪૦	નાગોરી	તો.	
[illegible]	"	૪	[illegible]	"	
લવંગ	"	૪	મોસંબી	"	
[illegible]	"	૪	[illegible]	"	
પીપર	"	૧૧			

એ સર્વ ચીજોનું બારીક ચૂર્ણ કરી [illegible] લેવી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] તૈયાર થાય ત્યારે [illegible] [illegible]

પ્રમાણ — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

અનુપાન — [illegible] [illegible] [illegible]

ઉપયોગ — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

પાણી તો. ૪૦૦૦ માં ઉકાળો કરી જ્યારે ૧૦૦૦ તોલા પાણી બાકી રહે ત્યારે ઉતારી લેવું અને તેને ગાળી લઈ તેમાં ગોળ તો. ૪૦૦ નાખવો અને ખમીર આવ્યા બાદ તેમાં ધાવડીનાંફુલ તો. ૮૦, તજ તો. ૮, તમાલપત્ર તો ૮, એલચી તો. ૮, નાગકેશર તો. ૮, લવંગ તો. ૧, શુંઠ તો. ૧. મરી તો. ૧, ચણકબાબ તો. ૧, લાવી કુટી તેમાં નાખી બે માસ બરણીમાં ભરી રાખવું. પછી ગાળી લઈ કામમાં લેવું.

प्रमाण—૧॥ થી ૨॥ તોલા. **अनुपान**—પાણી સાથે.

समय—સવાર, બપોર અને સાંજ ત્રણ વખત.

उपयोग—ગુલ્મ, ક્ષય, પ્રમેહ, શળેખમ, ખાંસી, પેટનીગાંઠ, વાતરક્ત, ઉદરરોગ, અંત્રવૃદ્ધિ, વાયુ વગેરે મટાડે છે.

३८९ चंदनासव

बनावट—ચંદન, વાળો, નાગરમોથ, કમળનાંલીલાંફુલ (નીલોફર), માલકાંગણી, પદ્મક, લોદર, મજીઠ, રક્તચંદન, કાળીપાટ, કરીઆતું, કડુ, પીપર, કચુરો, ખડસલીઓ, જેઠીમધ, રાસ્ના, પરવળ, કાંચનાર, મોચરસ, આંબાનીછાલ, શીવણ, એ દરેક દવા ચાર ચાર તોલા, ધાવડીનાંફુલ તો. ૬૪, કાળીદરાખ તો. ૮૦, પાણી તો. ૨૦૪૮, સાકર તો. ૪૦૦ અને ગોળ તો. ૨૦૦ નાખી દવાને કુટી એક મોટી બરણીમાં બંધ કરી દોઢ માસ રાખી દેવું.

प्रमाण—૧॥ થી ૨॥ તોલા પાણી સાથે, સવાર સાંજ બે વખત.

उपयोग—શુક્રસ્રાવ, શુક્રમેહ, નબળાઈ, મંદાગ્નિ, પ્રમેહ, ઉનવા, પેટામાં કોઈપણ પદાર્થ જવો, મગજ ગરમ રહેવું, સ્વપ્નદોષ તથા ધાતુરોગની દરેક ફરિયાદ મટે છે અને પૌષ્ટિક તરીકે કામ આપે છે.

३१० चंद्रहासअर्क

बनावट—[illegible]

प्रमाण—[illegible]

समय—[illegible]

अनुपान—[illegible]

उपयोग—[illegible]

३११ त्रि[illegible]

बनावट—[illegible]

सूचना—પ્રકૃતિ જોઇ બરાબર વિચારી દવા આપવી જોઇએ કેમકે આ જુલાબની દવા છે.

३९२ त्रिफलारिष्ट

बनावट—

હરડેછાલ	તો. ૧૬	બહેડાંછાલ	તો. ૧૬
આમળાનીછાલ	,, ૧૬	પીપર	,, ૧૬
ચિત્રક	,, ૧૬	જીરૂં	,, ૧૬
લોહભસ્મ	,, ૧૬	વાવડીંગ	,, ૧૬

रीत—એ દરેક દવાને પાણી તો. ૨૦૦૦ માં નાખી ઉકાળો કરવો અને તેમાંથી જ્યારે પાણી તો. ૫૦૦ બાકી રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી તેમાં ગોળ તો. ૨૦૦ તથા મધ તો. ૩૨ નાખી બરાબર મેળવી લેવું. અને તેમાં લોહભસ્મ ત્રીફલામાં ઘુંટી હલાવી બરણીમાં પેક કરી આસવ તૈયાર કરવો. બે માસે તૈયાર થતાં ગાળી બાટલી ભરી રાખવી.

प्रमाण—૧॥ થી ૨॥ તોલા.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત જમ્યા પછી.

अनुपान—પાણી સાથે.

उपयोग—હૃદયરોગ, પાંડુરોગ, બરલ, સોજો, પ્રમેહ, અરૂચી, ગુલ્મ, અર્શ, ભગંદર, ખાંસી શ્વાસ, સંગ્રહણી વગેરે દરદોને મટાડે છે

३९३ दशमूलारिष्ट

बनावट—દશમૂળ તો. ૮૦, ચિત્રકછાલ તો. ૪, પુષ્કરમૂળ તો. ૪, લોદર તો. ૪, ગળો તો. ૪, આમળાં તો. ૪, ધમાસો તો. ૪, ખેરનીછાલ તો. ૪, હરડેછાલ તો. ૪, કુંદ, મજીઠ, દેવદાર, વાવડીંગ, જેઠીમધ, ભારંગી, કોઠ, બહેડાં, સારોડી, ચવક, આસકંદ, પદ્મકા.

કસ્તૂરી, શતાઉરી, મારીચ, નમોલર, રેતુંગ્મીલ, કાલના, પીપ મોપ.ગી, ક્યુરે, દગાર, મુરા, પરમર, નાગોશર, નાગરમોથ, [illegible] [illegible], [illegible], [illegible], નારાણીંદ અે અેકીરા [illegible] નામ્ને તોમ [illegible] તથા [illegible] તો. ૧૦૦ [illegible]. આ [illegible] [illegible] તેમાં [illegible] તો. ૨૫૦૦ નાખી [illegible] કરી તોમા [illegible] [illegible] તેમાં [illegible] તો. ૧૦૦ તથા [illegible] તે. ૩૦૦ નાખી [illegible] તેમાં [illegible] તો. ૩૦, [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], નાગોશર અે [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

૩.૫૨ [illegible]

[illegible]

[illegible]

પ્રમાણ—૧ા થી ૨ા તોલા તેટલાજ પાણી સાથે જરૂર પડે ત્યારે.

ઉપયોગ—ઉરઃક્ષત, ખાંસી, સંગ્રહણી, મંદાગ્નિ, અર્શ, ગુલ્મ, કૃમી, ઉદરરોગ; નબળાઈ, અરૂચી, સુસ્તી, થાક, જ્વર, નેત્રરોગ, પાંડુરોગ, અનિદ્રા વગેરે મટાડી ભૂખ લગાડે તથા દસ્ત સાફ લાવે છે અને શરીરમાં હુશીયારી ઉત્પન્ન કરે છે. નવું લોહી વધારે છે.

३९५ दुरालभारिष्ट

घनावट— ધમાસો તો. ૧૨૮ દરેક નંગ ૧૦૦ની છાલ

આમળા	,, ૬૪	જેઠીમધ	તો.	૬૪
ચિત્રક	,, ૬૪	દંતીમૂળ	,,	૬૪
પાણી	,, ૪૦૦૦			

પાણીમાં નાખી ક્વાથ કરવો જ્યારે ૧૦૦૦ તોલા પાણી રહે ત્યારે ઉતારી કપડે છાણી તેમાં ગોળ તો. ૨૫૦, મધ તો. ૨૫૦ નાખી દેવું તથા ધહુંલા, પીપર વાવડીંગ એ દરેક સોળ સોળ તોલાનું ચૂર્ણ નાખવું. અને તેને આસવની વિધી પ્રમાણે તૈયાર કરી લેવો. બે માસ પછી ગાળીને વાપરવું.

प्रमाण—૧ા થી ૨ા તોલા. **अनुपान**—પાણી સાથે.

समय—સવાર સાંજ બે વખત.

उपयोग—સંગ્રહણી, પાંડુરોગ, હરસ, કુષ્ટરોગ, રતવા, પ્રમેહ, રક્તપિત્ત, કફ, સ્વરભંગ વગેરે મટાડી રક્તનું શોધન કરે છે.

३९६ देवदार्वारिष्ट

घनावट—

દેવદાર	તો. ૨૦૦	વાવડીંગ	તો.	૪
અરડુસીનાંપાન	,, ૮૦	ખેરનુંલાકડું	,,	૪
દંતીમૂળ	,, ૪	અર્જુનછાલ	,,	૪

[illegible]	તો. ૪	[illegible]	તો. ૪
[illegible]	,, ૪	[illegible]	,, ૪
[illegible]	,, ૪	[illegible]	,, ૪
[illegible]	,, ૪	[illegible]	,, ૪
[illegible]	,, ૪	[illegible]	,, ૪
[illegible]	,, ૪	[illegible]	,, ૪
[illegible]	,, ૪		

[illegible] ૪૦૦૦ [illegible] ૧૦૦૦ [illegible] ૪૦૦ [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

૧૫૭ [illegible]

[illegible]

પ્રમાણ—ાા થી ૧ તોલો.

સમય—સવાર, સાંજ બે વખત.

અનુપાન—દવામાં બે તોલા પાણી મેળવી તેમાં નવસાર માસો ૧ (૮ રતિભાર) નાખીને પીવું.

ઉપયોગ—બરોલ અને લીવરનીગાંઠ મટે, પેટ સાફ થાય, ભૂખ લાગે.

३९८ पिपल्यासव

बनावट—પીપર, મરી, ચવક, હળદર, ચિત્રક, નાગરમોથ, વાવડીંગ, સોપારી, લોદર, કાળીપાટ, આમળા ચણકબાબ, ચંદન, કડુ, લવંગ, તજ, તગર, જટામાસી, એલચી તમાલપત્ર ધહૂંલા, નાગકેસર, આ દરેક ચીજો સરખે વજને એટલે બબ્બે તોલા લઇ ખાંડી જાડો ભૂકો કરી લઇ તેમાં પાણી તો. ૧૦૦૦ તથા ગોળ તો. ૪૦૦, ધાવડીનાં ફુલ તો. ૪૦ તથા દ્રાક્ષ તો. ૧૦૦ એ સર્વ મેળવી એક બરણીમાં ભરી આસવની રીતે તૈયાર કરવું. બે માસ બાદ કપડે ગાળી લઈ બાટલી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—૧ા થી ૨ા તોલા સુધી પાણી સાથે.

સમય—દિવસમાં બે વખત.

ઉપયોગ—ક્ષય, ગુલ્મ, ઉદરરોગ, કૃશતા, પાંડુરોગ, સંગ્રહણી, અર્શ વગેરે મટી શરીર સાફ થાય છે.

३९९ पुनर्नवारिष्ट

बनावट—રાતી અથવા સફેદ સાટોડી, કાનીપાટ, દંતીમૂળ, મેથ, ચિત્રકમૂળ, ભોરીંગણી, હરડે, બહેડા, આમળા એ દરેક આઠ આઠ તોલા લેવાં અને પાણી તો. ૧૦૦૦માં ઉકાળી [illegible]

[illegible] નં. ૨૫૦ [illegible] ત્યારે ઉતારી [illegible] તેમાં [illegible] નં. ૫૦ [illegible] શકાય અને [illegible] પછી તે [illegible] તેમાં [illegible], [illegible], [illegible] ([illegible]), [illegible]

[illegible]—[illegible] [illegible]—[illegible]

અનુપાન—[illegible]

ઉપયોગ—[illegible]

૪૦૦ [illegible]

[illegible]

૪૦૧ बरोळनाशकयोग

बनावट—કુંવારનોરસ તો. ૪૦, નવસાર તો. ૪૦ તથા હીરાકસી તો. ૨ા સાથે મેળવી હલાવી એક કાચની સ્ટોપર બાટલીમાં ભરી રાખવું. આઠ દહાડા પછી વાપરવું.

प्रमाण—૦। તોલો દવા.

अनुपान—પાણી તોલા ૨ માં નાખીને પીવું.

समय—દિવસમાં બે વખત સવાર સાંજ.

उपयोग—બરલ માટે છે. નવી અથવા જુની બરલ તથા પેડનારોગને માટે ઉત્તમ છે.

૪૦૨ बालरक्षकआसव (अरविंदासव)

बनावट—કમળપુષ્પ, વાળો, ગંભારી, નીલોફર, મજીઠ, એલચી, ખરેટી, છડીલો, નેત્રવાળો, અનંતમૂળ, નસોતર, પટોલપત્ર, ખડસલીઓ, અર્જુનછાલ, જેઠીમધ, મહુડાકુલ, કચૂરો આ દરેક ચીજ બે બે તોલા લઇ જાડી કુટી લેવી. પછી તેમાં પાણી શેર ૧૦, દ્રાક્ષ શેર ૧, દેશી ખાંડ શેર ૨ા, મધ શેર ૧ા, ધાવડીફુલ શેર ૦ાા નાખી એક બરણીમાં બંધ કરી બે માસ રાખી મુકવું પછી ગાળી ઉપયોગમાં લેવું.

प्रमाण—૦। થી ૧ તોલો બાળકો માટે.

समय—દિવસમાં ત્રણ વખત.

अनुपान—થોડા પાણી સાથે.

उपयोग—બાળકોના તમામ રોગ, નબળાઇ, અરુચિ, મંદાગ્નિ, દુર્બળતા વગેરે મટાડી તાકાત વધારે છે. અગ્નિ પ્રદિપ્ત કરી શરીરને પુષ્ટ બનાવે છે. આ દવા ખાસ બાળકો માટે છે.

उपयोग—બાળકોનોતાવ, ખાંસી, ઝાડા, ઉલટી, શરદી, ક્ષયજ્વર, લેહીબિગાડ, નબળાઇ, મંદાગ્નિ, અપચો, બાળશોષ વગેરે તમામ દરદોમાં વાપરી શકાય છે.

૪૦૪ भृंगराजआसव

बनावट—ભાંગરાનોરસ તો. ૧૦૦૦, ગોળ તો. ૫૦૦, હરડે-છાલનુંચૂર્ણ તો. ૩૨ તેને એકવાસણમાં નાખી ખમીર આવે ત્યાંસુધી રાખી દેવું પછી તેને ગાળી તેમાં પીપર તો. ૧, જાયફળ તો. ૧, લવંગ તો. ૧, તજ તો. ૧, તમાલપત્ર તો. ૧, એલચી તો. ૧, નાગકેશર તો. ૧ એનું ચૂર્ણ કરી નાખી બંધ કરી બે માસ બરણી-માં ભરી રાખી તૈયાર થતાં ગાળીને વાપરવું.

प्रमाण—૧॥ થી ૨॥ તોલા. **अनुपान**—પાણી સાથે.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग—ધાતુક્ષય, ખાંસી, નબળાઇ, નપુંસકતા અને વંધ્યત્વ પર આ દવા વપરાય છે. પૌષ્ટિક છે.

૪૦૫ मृतसंजीवनासुरा

बनावट—પાણી શેર ૬૫માં ગોળ શેર ૫ નાખી મેળવી રાખવું તેમાં આદુ તો. ૮, બાવળનીછાલ તો. ૬૪, બોરડીનીછાલ તો. ૬૪, સોપારી તો. ૩૪, લોધ્ર તો. ૧૬ મેળવી એક વાસણમાં ભરી બંધ કરી વીશ દિવસ રાખી મુકવું. ત્યારબાદ તેને ખોલી સુરે ચડાવી તેને તેમ કરવું. અને તેમાં સોપારી, એળીઓ, દેવદાર, લવંગ, પદ્મક, ...ગો, રક્તચંદન, વરિઆળી, અજમોદ, મરી, જીરૂં, કચુરો, જટામાસી, ...જ, એલચી, જાયફળ, મોથ, શુંઠ, મેથી, મરડાશીંગ, ચંદન, મન્ત્રી-...ની એ દરેક ચીજ બે બે તોલા લઈ ભુકી મેળવી આપવી. પછી

સૂચના—પ્રથમ [illegible] તરનમાં મારો [illegible] થાય છે.

૪૦૧ रोहिनारिष्ट

બનાવટ—[illegible] અંતરછાલ, તે. ૨૦૦ [illegible] તે. ૨૦૦૦ [illegible] તે. ૪૦૦ [illegible] [illegible]

समय—સવાર સાંજ બે વખત જમ્યા પછી.

उपयोग—અરૂચી, પાંડુરોગ, સંગ્રહણી, હૃદયરોગ, બરલ, ગુલ્મ-રોગ, ઉદરરોગ, કુષ્ટ, સોજા, ક્ષય, કમળો, કૃમી, ચિત્રી, ગાંડ, અર્બુદ-રોગ, ખીલ મોઢાના, રાજ્યક્ષ્મા, જ્વર વગેરે મટે છે.

४११ लोध्रासव

बनावट—

લોદર	તો.	૨૦	લાંગુલી	તો.	૧
કચુરો	,,	૧	કરિઆતું	,,	૧
પુષ્કરમૂળ	,,	૧	કડુ	,,	૧
એલચી	,,	૧	ભારંગી	,,	૧
મોરવેલ	,,	૧	તગરગંડોડા	,,	૧
વાવડીંગ	,,	૧	ચિત્રક	,,	૧
હરડા	,,	૧	પીપરીમૂળ	,,	૧
બહેડા	,,	૧	કુષ્ટ	,,	૧
આમળા	,,	૧	અતિવિષ	,,	૧
અજમોદ	,,	૧	કાગીપાટ	,,	૧
ચવક	,,	૧	ઈંદ્રિયવ	,,	૧
ધહુંલા	,,	૧	નાગકેશર	,,	૧
સોપારી	,,	૧	વરિઆળી	,,	૧
નખલા	,,	૧	તમાલપત્ર	,,	૧
મરી	,,	૧	ચંદન	,,	૧
પાણી	,,	૪૦૦	મધ	,,	૨૦૦

સર્વે મેળવી બરણીમાં ભરી બે માસ રાખી પછી ગાળી લઈ વાપરવું.

प्रमाण—૧ા થી ૨ા તોલા. अनुपान—પાણી સાથે.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

प्रमाण—૧॥ થી ૨॥ તોલા, દિવસમાં બે વખત.

अनुपान—સમભાગે પાણી મેળવીને પીવું.

उपयोग—ઉધરસ, ક્ષય, ઉરઃક્ષત, જીર્ણજ્વર, સોજા વગેરેમાં સારો ફાયદો આપે છે. ખાંસી, શ્વાસ માટે સારો ઉપાય છે.

૪૧૪ विपमुष्टयासव

बनावट—

શુદ્ધઝેરકુચલા	તો.	૨	કરિઆતું	તો.	૧
ગળો	,,	૧	નાગરમોથ	,,	૧
દ્રાક્ષ	,,	૪	ગોળ	,,	૩૦
પાણી	શેર	૨			

रीत—બધી ચીજોને આસવની રીતે એક બરણી (કાચની) માં ભરી બંધ કરી એક-બે માસ રાખી પછી ગાળી લઇ વાપરવું જોઇએ.

प्रमाण—૫ થી ૧૫ ટીપાં.

उपयोग—હૃદયને બળ આપનાર, નબળાઇ મટાડનાર, ભૂખ લગાડનાર તથા શળેખમ શરદી, તાવ, સુસ્તી વગેરે મટાડી હુશીઆરી લાવે છે.

૪૧૫ विडंगासव

बनावट—

વાવડીંગ	તો.	૨૦	કડાછાલ	તો.	૨૦
પીપરીમૂળ	,,	૨૦	ઈંદ્રિયવ	,,	૨૦
કાળીપાટ	,,	૨૦	રાસ્ના	,,	૨૦
આમળા	,,	૨૦	ભારંગી	,,	૨૦
ધર્દુલા	,,	૨૦			

એ દરેક ચીજને પાણી તો. ૪૦૦૦ માં નાખી ઉકાળો કરવો જ્યારે એક હજાર તોલા પાણી બાકી રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી લેવું.

प्रमाण—૧। થી ૨॥ તોલા દિવસમાં બે વખત.

अनुपान—સ્વચ્છ પાણી સમભાગે લઈ મેળવીને પીવું.

उपयोग—મગજનાં તમામ દરદો, વાણીની અશુદ્ધતા, યાદશક્તિનીખામી, મંદબુદ્ધિ, માથાનુંદરદ, વાઇ, હિસ્ટીરીઆ, વાયુ, જ્ઞાનતંતુઓની નબળાઈ વગેરે મટી જઈ યાદશક્તિ વધે તથા બુદ્ધિ સુધરે છે.

प्रकरण ११मुं — अवलेह–माजुन

४१७ अष्टांगवलेह

बनावट—કાયફળ, કુષ્ટ, કાકડાશીંગ, પીપર, મરી, ધમાસો, ચાહજીરૂ, શુંઠ એ આઠ ચીજ સમભાગે લેવી અને તેમાં જોઈતું મધ મેળવી ચાટણ બનાવી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण—०। થી ०॥ તોલો.

अनुपान—ગરમ પાણી કે દૂધ.

समय—દર ચાર ચાર કલાકે.

उपयोग—ભયંકર સન્નિપાત, ખાંસી, ગળાનોરોગ, કંઠનાદરદો, તથા કફ માટે બહુજ ઉત્તમ પ્રયોગ છે.

४१८ अश्वगंधादिअवलेह

बनावट—

આસગંધ	તો. ૫	જાયફળ	તો. ૧
શતાવરી	„ ૧	બસફાઈ	„ ૧
સમુદ્રશોષનાં બીજ	„ ૧	અગરબત્તી	„ ૧

રીત—કેસર, વંસલોચન અને અંબર શિવાયની બાકીની ચીજોને કચરીને ગુલાબજળમાં એક રાત પલાળી મુકવી સવારે તેનો ઉકાળો કરવો જ્યારે ઉકાળતાં ૩૦ તોલા રહે ત્યારે તેને ઉતારી ગાળી લેવું અને તેમાં સાકર તો. ૫૦ નાખી ચાસણી જલેબી જેવી કરી લેવી અને તેમાં કેશર, અંબર, વંસલોચન જુદા જુદા વાટી મેળવી દેવાં. તથા તેમાં સોનાનાંવરખ તો. ા, ચાંદીનાવરખ તો. ાા નાખી દેવા પછી માણેક, જહરમહોરાખતાઈ અને જમર્રૂદ એ દરેક ા, પા તોલો ગુલાબજળમાં અલગ અલગ વાટીને મેળવી દેવાં પછી તેને ખરલમાં વાટી મેળવી ચાટણ કરી બરણીમાં ભરી રાખવું.

પ્રમાણ—ા થી ાા તોલો.

અનુપાન—ગરમ દૂધ સાથે લેવું અથવા દવા ચાટી ઉપર દ્રાક્ષાસવ પીવો.

ઉપયોગ—હૃદયનીનબળાઈ, મગજનીકમજોરી, ક્ષયરોગની પ્રથમ અવસ્થા, શીરદર્દ ધાતુક્ષીણના તથા નબળાઈમટાડે છે અને શરીરનાં પણ તાકાત લાવી હૃદય, મગજને ફાયદો પહોંચાડે છે.

૪૨૦ इत्रीफलकसनीजी

બનાવટ—

પીળીહરડેનીછાલ	તો. ૧ાા	કાળીહરડે	તો. ૧ાા
કાબુલીહરડેનીછાલ	,, ૧ાા	બહેડાંનીછાલ	,, ૧ાા
આમળાંનું ચૂર્ણ	,, ૪ાા	ધાણાનું ચૂર્ણ	,, ૫
બદામનું તેલ	,, ૫	સાકર	,, ૨૦
મધ	,, ૪૦		

રીત—પ્રથમ દરેક ચીજનું જુદું જુદું ચૂર્ણ કરી તેમાં બદામનું તેલ મેળવી પછી મધ મેળવી દઈ ચાટણ બનાવી બરણી ભરી રાખવી.

યોગ્ય લાગે તે સાથે

ઉપયોગ—હરસ, અતિસાર, અરૂચી, સંગ્રહણી, મરડો, પાંડુ, રક્તપિત્ત, કમળો, અમ્લપિત્ત, સોજા, કૃશતા ઇત્યાદિમાં સારો ફાયદો આપે છે.

૪૨૩ कुलींजनअवलेह

બનાવટ—કુળુંજણુ (પાનની જડ અથવા જેને કુલીંજન કહે છે) તો. ૮૦ લઇ કચરી તેને પાણી તો. ૬૦૦ માં ઉકાળી અર્ધું બાકી રહે ઉતારી ગાળી લેવું ફરી તેને ચુલે ચડાવી ઘાટું થાય ત્યારે ગોળ શેર ૧ નાખી પાક કરવો પછી તેમાં કાયફળ, પુષ્કરમૂળ, ભારંગી, સુંઠ, પીપર, ચવક, ચિત્રક, પીપરીમૂળ, મરી, હરડે, બહેડા, આમળા, વાવડીંગ, ધાણા, જીરૂં, શાહજીરૂં, કાંકચ, અઘેડાનાબીજ, અરડુસીનાપાન એ દરેક ચીજ એકેક તોલો લઇ તેનું ચૂર્ણ કરી લેવું અને મધ તો. ૮૦ લેવું તેમાંથી ગોળ ઉપરના ક્વાથમાં નાખી જાડો પાક કરવો જ્યારે ચાટણ જેવું થાય ત્યારે ઉપરની દવાઓનું ચૂર્ણ નાખી ઠંડું કરી તેમાં મધ મેળવી ચાટણ બનાવી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

પ્રમાણ—ાા થી ૧ તોલો.

સમય—દિવસમાં ત્રણ વખત.

ઉપયોગ—દરેક જાતની ખાંસી, હેડકી, સાદ બેસી જવો, ગળાના દરો, શ્લેષ્મ અને ખાસ કરી અવાજ સુધારવા માટે ઉત્તમ છે. ક્ષયમાં પણ વપરાય છે. જઠરાગ્નિ સુધારે છે.

૪૨૪ कुष्मांडअवलेह

બનાવટ—શ્વેત કોળું લાવી તેને છોલી તેની નાની ચીરે બનાવી તેનું વજન તો. ૪૦૦ હોય તો તેમાં પાણી તો. ૫૦૦ નાખી

अनुपान—ગરમ દૂધ સાથે.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग—અશક્તિ, નામરદાઈ, છાતીનું દરદ, ખાંસી, પ્રમેહ, બહુમૂત્રતા, ક્ષયરોગ, શ્વાસ, પાંડુરોગ, મંદાગ્નિ, સંગ્રહણી વગેરેમાં લાભદાયક છે.

૪૨૬ कंटकार्यावलेह

बनावट—ભોંરીંગણીનું પંચાંગ તો. ૪૦૦ લઈ સાધારણ કચરી તેમાં પાણી તોલા ૧૦૦૦ નાખી ઉકાળો કરવો. ચોથા ભાગ જેટલું બાકી રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી લેવું અને તેમાં સાકર તો. ૨૦૦ નાખી ચુલે ચડાવી પાક કરવો. જ્યારે અવલેહ જેવું થાય ત્યારે તેમાં ગળો, ચવક, ચિત્રક, મોથ, કાકડાસીંગી, શુંઠ, મરી, પીપર, ધમાસો, રાસ્ના, ભારંગમૂળ, કચુરો એ દરેકનું ચૂર્ણ તોલા બે બે લઇ નાખી બરાબર પાક થયે ઉતારી લેવું અને તેમાં મધ તો. ૩૨, વંસલોચન તો. ૧૬, પીપર તો. ૧૬ ચૂર્ણ કરી મેળવી બરણી ભરી રાખી મુકવું.

प्रमाण—૧ થી ૨ તોલા.

अनुपान—દૂધ સાથે સવાર સાંજ બે વખત.

उपयोग—ક્ષય, ખાંસી, દમ, હેડકી, શ્વાસ, ફેફસાંનાં દરદો, વગેરેમાં સારો ફાયદો આપે છે.

૪૨૭ गोक्षुरादिअवलेह

बनावट—ગોખરૂ, આસગંધ, શતાવરી, વિદારીકંદ બલબીજ, જેઠીમધ, એખરો, કૌચબીજ, સેનમુશળી, વરધારાનાબીજ, લવંગ, મોટી-એલચી, જાવંત્રી, કેશર, જાયફળ, તજ, વંસલોચન, ગળોસત્વ, એલચી-બીજ, નાગકેશર એ દરેક બીજ એક એક તોલો લઈ ચૂર્ણ કરી

प्रमाण—ભૂખે પેટે ૨ થી ૪ તોલા, સવાર સાંજ બે વખત.

अनुपान—તાજું કે ગરમ કરેલું દૂધ રૂચી પ્રમાણે પીવું.

उपयोग—ક્ષય, ધાતુક્ષીણતા, મંદાગ્નિ, નબળાઇ, માથાનું દરદ, ખાંસી, શ્વાસ, હૃદયરોગ, મૂત્રદોષ, નેત્રરોગ વગેરે મટી દૂધ પાચન થાય છે. અનેક જુના રોગો મટાડી પુષ્ટિ આપે છે. રસાયન અને પૌષ્ટિક છે.

૪૨૯ द्राक्षादिअवलेह

बनावट—કાળીદ્રાક્ષ, જરદાલુ, મરી, સિંધાલુણ, શેકેલીભાંગ, જીરૂં, શુંઠ, સંચળ લસણનીકળી એ દરેક એકેક તોલો લેવાં. ઠળીયા વિનાનો ખજુર તો. ૫, હીંગ તો. ૧, ગુલાબનાંફુલ તો. ૧, પીપર તો. ૧, લીંબુનોરસ તો. ૨૦, ગોળ તો. ૨૦.

रीत—પ્રથમ સુકી દવાઓ ખાંડી જુદી રાખવી- પછી દ્રાક્ષ, ખજુર, જરદાલુ વગેરેના ઠળીયા કાઢી નાખી માવાને વાટવું અને તેમાં ગોળ તથા લીંબુનોરસ નાંખી લીંદા જેવું થાય ત્યારે ઉપરનું ચૂર્ણ તેમાં નાખી ચાટણ જેવું બનાવી બરણી ભરી રાખવી.

सूचना—આ દવા બનાવતાં વાસણ ચીનીનું લેવું, ધાતુપાત્રમાં કાટ લાગે છે જેથી તે લેવું નહિં.

प्रमाण—ાા થી ૧ તોલો લેવાય.

उपयोग—આ ચાટણ ભૂખ લગાડે, રૂચી પેદા કરે, દસ્ત સાફ લાવે તથા ખાધું પચાવે છે.

૪૩૦ निमगुलकंद

बनावट—

ત્રિફલા	તો.	૨	ત્રિકટુ	તો.	૨
સરપુંખાનુંમૂળ	,,	૨	પિતપાપડો	,,	૨
કુંભાનાપાન	,,	૨	લોહભસ્મ	,,	૨

નાખી મેળવી તૈયાર થાય ત્યારે તેમાં કપુર માસો ૧ મેળવી રાખી મુકવું.

प्रमाण—ા થી ૧ તોલો. समय—સવાર સાંજ.

अनुपान—બકરીના દૂધ સાથે.

उपयोग—દરેક જાતના પ્રદર માટે ઉત્તમ યોગ છે.

૪૩૨ पुनर्नवाहरितकीअवलेह

बनावट—				
	પુનર્નવા	તો. ૬૪	ચિત્રક	તો. ૬૪
	કાળીપાટ	„ ૪૦	શુંઠ	„ ૪૦
	દંતીમૂળ	„ ૪૦	હરડે(આખી)	નંગ ૧૦૦
	દશમૂળ	„ ૨૦૦		

એ દરેક ચીજ સાથે લઇ તેને પાણી તો. ૪૦૦૦ માં ઉકાળી ચોથા ભાગનું પાણી બાકી રહે ત્યારે ઉતારી ઠંડું કરી તેમાંથી હરડે કાઢી તેનો માવો જુદા કપડેથી છાણીને રાખવો અને બાકીના છાણેલા કવાથમાં ગોળ તો. ૪૦૦ નાખી પાક કરવો અને તેમાં હરડેનો માવો નાખી દેવો, જ્યારે બરાબર અવલેહ થાય ત્યારે ઉતારી તેમાં નાગકેસર, શુંઠ, મરી, પીપર, તજ, તમાલપત્ર, એલચી એ દરેક બે બે તોલા લઈ તેનું ચૂર્ણ કરી નાખવું અને મધ તો. ૩૨ નાંખી મેળવી બરણીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण—૧ થી ૨ તોલા. अनुपान—દૂધ સાથે.

समय—સવાર અને સાંજ.

उपयोग—સોજાનોરોગ, અર્શરોગ, ગુલ્મરોગ વગેરે માટે ઉત્તમ ઉપાય છે. પેટ સાફ કરે છે.

सूचना—કેટલાક વૈદ્યો, હરડે આખી રાખી માવો ન બનાવતાં ને બાફેલી હરડે, અવલેહ નરમ હોય તેમાં નાખી આખી રહેવા દે છે અને પછી એક એક હરડે રોજ ખાવા માટે આપે છે.

મુશલીકાળી	તો.	૧	મરી	તો.	૧
બલબીજ	,,	૨	કુલીંજન	,,	૦॥
વાયુંબા	,,	૧	જીરૂં	,,	૦॥
ધાણા	,,	૧	હળદર	,,	૦॥
એખરો	,,	૧	કોપરૂં	,,	૫
અશેરીઓ	,,	૧	પીસ્તા	,,	૫
બદામબીજ	,,	૫	સફેદમુશલી	,,	૧

રીત—ઉપરની દવાઓ સાફ કરી ખાંડી રવાદાર જાડો ભૂકો કરી લેવો અને તેને ઘી તો. ૧૦ માં ભૂકો તો. ૪ નાખી તળી લાલ કરી તેમાં ગોળ તો. ૧૦ તથા ઘઉંનો શેકેલો લોટ તો. ૬ નાખી કીડી બનાવી લઇ ઠંડું કરી ખાઈ જવી. આ કીટી દરરોજ સવારે ખાઈ ઉપર દૂધ પીવું અને પચે ત્યારે સાદો અને પૌષ્ટિક ખોરાક ખાવો.

ઉપયોગ—આ દવા સુવાવડી સ્ત્રીને માટે બહુજ અકસીર છે અને તેથી શરીર મજબુત થાય છે. નબળાઈ મટી જઠરાગ્નિ તેજ થાય છે. સિવાય વાયુ, શરદી મટે છે. નબળા માણસો માટે પણ પૌષ્ટિક તરીકે સારી છે. આ દવા પાકના રૂપમાં બનાવીને પણ ખાઇ શકાય છે અને ખપે તો ગુંદ બીજું વધારે નાખી બનાવાય છે.

૨૩૫ बालरोग्यचाटण

બનાવટ—

ગળોસત્વ	તો.	૨॥	મંડુરભસ્મ	તો.	૨॥
અતિવિષ	,,	૧	અભ્રકભસ્મ	,,	૧
પીપર	,,	૧	વંસલોચન	,,	૧
કાકડાશીંગ	,,	૧	જેઠીમધ	,,	૨॥
મરી	,,	૧	ગુંદ	,,	૧
શંખ	,,	બા	વાવડીંગ	,,	૧

અક્કલકરો	તો. ાા	જાવંત્રી	તો. ાા
અગરખાન	વાલ ૫	કસ્તુરી	વાલ ૧
કેશર	„ ૬	સાકર	તો. ૪૦

રીત—સર્વ વસ્તુઓનું બારીક ચૂર્ણ કરી લેવું. તેમાં સાકરની મધ જેવી ચાસણી કરી તેમાં દવાઓ નાખી મેળવી બરણીમાં ભરી રાખવું. ચાટણ જેવું થઇ જશે.

પ્રમાણ—ા થી ાા તોલો.

સમય—સવાર સાંજ જમ્યા પહેલાં લેવું.

ઉપયોગ—મગજ અને હોજરીને શક્તિ આપે છે, ખોરાક પચાવે છે, મુખને સુગંધયુક્ત બનાવી દાંતના મૂળને મજબુત બનાવે છે. મોળ, અરૂચી, પેટનાફમી, વાયુ, ગુરદાનીબીમારી, ઇંદ્રિની શિથિલતા, મૂત્રકૃચ્છ વગેરે મટાડી શક્તિ આપે છે.

સૂચના—આ દવા ખાવામાં સ્વાદિષ્ટ હોવાથી તેનાપર અનુપાન તરીકે કાંઇપણ લેવાની જરૂર નથી.

४३८ माजुनेबुकरात

બનાવટ—

ગાજરનાંબીજ	તો. ૨ાા	અનીસુન	તો. ૨ાા
સુઆદાણા	„ ૨ાા	અજમોદ	„ ૨ાા
અક્કલકરો	„ ા	લવંગ	„ ા
રૂમીમસ્તકી	„ ા	સાચોઅગર	„ ા
ગુલાબનાં ફુલનાં તંતુ (ઝરવર્દ)			„ ાા

રીત—એ સર્વેને ખાંડી બારીક ભુકો કરી તેમાં મધ તો. ૩૫ નાખી મેળવી બરણી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—ા થી ાા તોલો.

प्रमाण—૧ તોલો દૂધ સાથે લેવાય.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

उपयोग—શક્તિ વધારનાર ઉત્તમ પ્રયોગ છે. ક્ષય, ખાંસી, ક્ષીણતા, જીર્ણજ્વર, મંદાગ્નિ વગેરે મટાડે છે.

૪૪૦ यवानीकाअवलेह

बनावट—

અજમો	તો. ૩	બીસ્ફાઇઝ	તો. ०।ॱ
ગાજરનાંબીજ	„ ૩	મધ	„ ૩૦
સૂંઠ	„ ૩	કેશર	„ ०।ॱ
અજમોદનાંમૂળ	તો. ૧।।		

रीत—બધી ચીજોને ખાંડી બારીક કરી તેમાં મધ મેળવી બાટલી ભરી રાખવી. અવલેહ જેવું ચાટણ થઇ જશે.

प्रमाण—०। થી ०।। તોલો.

समय—જમ્યા પછી લેવું.

उपयोग—હોજરીને શક્તિ આપે છે, દીપન અને પાચન ગુણ હોવાની સાથે મોઢામાંથી જતી લાળ બંધ કરી ગુરદાને તથા મૂત્રપિંડને તાકાત આપે છે. ધાતુપુષ્ટ કરી શક્તિ આપે છે. મોળ, વાયુ, કૃમી વગેરે મટાડી ખોરાક પચાવે છે.

૪૪૧ याकुती

बनावट—અંગનાપાન તો. ૪૦ લઇ તેની પોટલી બાંધી પાણીમાં ખુબ પિઠા લેવી. પછી તેને ગાયનું દૂધ તો. ૪૦૦ લઇ તેમાં નાખી ખૂબ ઉકાળવી. પછી તે દૂધને જમાવી તેનું દહીં બનાવી તેમાંથી માખણ કાઢી તેનું ઘી બનાવી લેવું. ત્યારબાદ તેમાં

૪૪૨ योगराज

બનાવટ— ત્રીફલા	તો. ૧૨	ત્રીકટુ	તો. ૧૨
ચિત્રક	" ૪	વાવડીંગ	" ૪
શિલાજીત	" ૨૦	રૌપ્યમાક્ષિકભસ્મ	" ૨૦
સુવર્ણમાક્ષિકભસ્મ	" ૨૦	લોહભસ્મ	" ૨૦
સાકર	" ૩૨		

રીત—એ દરેકને ખરલમાં ઘુંટી તેમાં શિલાજીત મેળવી ચૂર્ણ કરી લેવું અને તેમાં જોઇએ તેટલું મધ મેળવી ચાટણ જેવું કરી વાસણમાં ભરી રાખવું.

પ્રમાણ—૦। થી ૦॥ તોલો. **અનુપાન**—દૂધ સાથે.

સમય—સવાર સાંજ.

ઉપયોગ—પાંડુ, કમળો અને નબળાઇ માટે ઉત્તમ યોગ છે અને તેની પ્રશંસા ચરક મહિનામાં અદ્ભુત કરેલી છે અને અનુભવમાં પણ ઉત્તમ જણાય છે.

૪૪૩ वासावलेह

બનાવટ—અરડૂસીનાં લીલાંપાન તો. ૨૦૦ તથા પાણી તો. ૧૬૦૦ લઇ તેનો ઉકાળો કરવો ત્યારે ચતુર્થાંસ પાણી બાકી રહે ત્યારે ઉતારી ઠંડું થયે ગાળી લેવું.

રીત—ઉકાળેલા ક્વાથના પાણીમાં સાકર તો. ૧૨૮, નાખી મંદ અગ્નિ વડે અવલેહ જેવો પાક તૈયાર કરવો. તૈયાર થાય ત્યારે પીપર તો. ૨, વંસલોચન તો. ૪, તજ, તમાલપત્ર, એલચી, નાગકેસર એ દરેક અર્ધા તોલા લઈ એ સર્વેનું ચૂર્ણ નાખી નીચે ઉતારી ઠંડું થયે તેમાં મધ તો. ૨૦ નાખી ચીનીની બરણીમાં ભરી રાખવું

૪૪૫ सालमपाक

બનાવટ—	સાલમ	શેર ૦|	ધોળી મુશળી	તો. ૫
	કાળી મુશળી	તો. ૫	એખરો	,, ૨॥
	નરગંડી	,, ૨॥	પીપર	,, ૨॥
	અક્કલકરો	,, ૨॥	બલદાણા	,, ૨॥
	કૌચબીજ	,, ૧૦	જાયફળ	,, ૨॥
	જાવંત્રી	,, ૨॥	કેશર	,, ૨
	તજ	,, ૨॥	તમાલપત્ર	,, ૨॥
	શુંઠ	,, ૫	લવંગ	,, ૨॥
	વંસલોચન	,, ૫	શીંગોડા	,, ૫
	ચીનીકબાલા	,, ૫	આસગંધ	,, ૫
	મરી	,, ૨॥	એલચી	,, ૫
	નાગકેશર	,, ૫	ભીમસેનીકપુર	,, ૧।
	બદામબીજ	શેર ૦|	પીસ્તાં	શેર ૦|
	કસ્તુરી	તો. ૦|	અંબર	તો. ૦|
	ઘી	શેર ૮	સાકર	શેર ૮
	અડદની દાળનો લોટ	,, ૧।	બેશનુંદૂધ	,, ૨૦

રીત—પ્રથમ દૂધમાં સાલમનો ભૂકો નાખી માવો બનાવી તેની ઘીમાં ફીકી કરી લેવી. પછી અડદની દાળનો લોટ લઈ તેની ફીકી કરી લેવી. એ બંને જુદા રાખી સાકરની ચાસણી બનાવી તેમાં ફીકી નાખી પાકની રીતે પાક બનાવવો ફીકી નાખ્યા પછી ઉપરની સર્વ વસ્તુઓનું ચૂર્ણ નાખી મેળવી તેમાં બધું ઘી નાખી દઈ ને ઉપર કેશર, બદામ, પીસ્તાં, અંબર, કસ્તુરી વગેરે નાખી દેવાં અને ઈચ્છા હોય તો ચંદ્રોદય તો. ૧, લોહભસ્મ તો. ૨, પ્રવાલભસ્મ તો. ૧, વંગભસ્મ તો. ૨ તથા અભ્રકભસ્મ તો. ૨ મેળવી નાખી દઈ

શંખાવળી, ભારંગમૂળ, ગજપીપર, બલદાણાનાંમૂળ, પુષ્કરમૂળ એ દરેક આઠ આઠ તોલા લેવાં.

રીત—ઉપરની વસ્તુઓને અધકચરી કરી ખાંડી તેનાથી આઠગણું પાણી નાખી ક્વાથ કરવો. ફક્ત હરડે ખાંડયા સિવાય આખી નાખી દેવી. જ્યારે ચતુર્થાંશ પાણી બાકી રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી લેવું. પછી જે હરડે રહી હોય તેને ભાંગી માવો કાઢી લેવો અને ઠળીયા ફેંકી દેવાં. માવાને કપડામાંથી દાબી લઇ છાણી લેવું તેને ઘી તો. ૩૨ લઇ તેમાં સેકી લેવું અને ક્વાથમાં ગોળ તો. ૪૦૦ નાખી પાક કરવો તેમાં ઉપરનો માવો નાખી દેવો, જ્યારે બરાબર અવલેહ થાય ત્યારે તેમાં પીપર તો. ૧૬ નું ચૂર્ણ તથા મધ તો. ૫૦ નાખી ઠંડું થયે બરણી ભરી રાખવી.

પ્રમાણ—૧ થી ૨ાા તોલા સવાર સાંજ બે વખત ચાટી ઉપર દૂધ પીવું.

ઉપયોગ—ક્ષય, ખાંસી, તાવ, દમ, હેડકી, હરસ, અરૂચી, પીનસરોગ, સંગ્રહણી વગેરે મટે છે અને દસ્ત સાફ આવે છે.

प्रकरण १२ मुं — शरवत

२२८ पानीशरवत

બનાવટ—પાનીનાં સુકાંપાન તો. ૮૦ લઇ તેને સાફ કરી ધોઇને તેમજ સાકર શેર અઢી (રતલ પાંચ) અને સ્વચ્છ પાણી શેર ૪.

રીત—કલઇ કરેલા એક સારા તપેલામાં પ્રથમ પાનીનાં સાફ કરેલાં પાન લઇ તેમાં પાણી શેર ચાર નાખી તેનો ધીમી આંચે

જેઠીમધ	તો. ૨	હરડેકાળી	તો. ૨
કમળનાફુલ	,, ૪	અજમોદ	,, ૨
લવંગ	,, ૨	અજમો	,, ૨
જાવંત્રી	,, ૨	ખડસલીઓ	,, ૪
દ્રાક્ષ	,, ૪	સરપુંખો	,, ૪
વાવડીંગ	,, ૪	શુંઠ	,, ૨
મજીઠ	,, ૧૦	ઉશબો ઇરાની	,, ૧૦
ગુલાબફુલ	,, ૧૦	મીંઢીઆવળ	,, ૧૦
ત્રિફલા	,, ૧૦	નાગરમોથ	,, ૩
લીંબડાનાફુલ	,, ૧૦	અમનુસણુરા	,, ૫

રીત—દરેક ચીજ જાડી ખાંડી ક્વાથ કરી લેવો. દવાના વજનથી આઠગણું પાણી લેવું, અને જ્યારે ચોથા ભાગનું પાણી રહે ત્યારે ઉતારી ઠંડું થયે ગાળી લેવું. પછી તેમાં સાકર શેર ૫ નાખીને શરબત કરી લેવું અથવા નળીકાયંત્રમાંથી અર્ક ખેંચી પછી તેનું શરબત બનાવી લેવું.

પ્રમાણ—૧ થી ૨ તોલા. **અનુપાન**—પાણી.

સમય—સવાર, સાંજ.

ઉપયોગ—રક્તવિકારનાં તમામ દરદો મટાડી લોહી શુદ્ધ કરે છે તથા શરીરમાં શક્તિ લાવી નબળાઇ મટાડે છે. અત્યંત ઉત્તમ અને અનુભવી પ્રયોગ છે.

અને ચમત્કાર જોઇ ખુશી થશો. ધોવા માટે બને તો લીંબડાનાં પાન-વાળું ગરમ પાણી વાપરવું સારૂં થશે.

૪૫૨ जसतनोमलम

बनावट—જસતનીભસ્મ (ઝીન્કઑક્સાઇડ) કે જે બજારમાં મળે છે તે તો. ૨॥ તથા વેસેલાઇન તો. ૨૦.

रीत—પ્રથમ એક વાટકામાં વેસેલાઇન થોડું ગરમ કરી તેમાં જસતની ભસ્મ મેળવી ઠંડું થાય ત્યારે બરાબર હલાવી ડબીમાં ભરી રાખવું.

उपयोग—ગરમીના દિવસોમાં અથવા ગરમીને લીધે છાલાં અથવા ગુમડાં થાય છે તે ઉપર આ ઠંડો મલમ બહુજ ઠીક જણાય છે. દાઝયા પછી જે ચાંદા રહે છે તે માટે ઠંડો અને અને સારો ઉપાય છે. મનલબ કે રૂઝવવાનું કામ ત્વરાથી કરે છે.

सूचना—મલમ લગાડયા બાદ જ્યારે સાફ કરવું હોય ત્યારે બારગનીછાલના ઉકાળેલા પાણીથી ધોવું.

૪૫૩ दद्रुनाशकमलम

बनावट—

ગંધક	તો. ૫	કારબોલીક એસીડ	તો. ૧।
કપુર	„ ૨॥	ગોઆ પાઉડર	„ ૫
વેસેલાઇન	„ ૮૦	બોરીકએસીડ	„ ૨॥
એસીડ સાલીસીલસ	તો. ૨॥		

रीत—પ્રથમ એક વાસણમાં વેસેલાઇન ગરમ કરી તેમાં મરકરી કારબોલીક એસીડ નાખી નીચે ઉતારી લેવું. પછી તેમાં બાકીની ચીજો એક એક ચૂર્ણ રૂપમાં હોય તે હળવે હળવે મેળવી આપવી અને મલમ જેવું જરા જાડું થાય કે તરત બાટલીઓમાં ભરી રાખવું.

પાણી નાખવાનું ચાલુ રાખવાથી મલમ જેવો ચીકાશદાર મોટો [illegible] તૈયાર થશે છેવટે પાણી નાખતાં સફેદ રંગનું પાણી નીકળશે [illegible] મલમ તૈયાર થયો સમજવો. પ્રથમ તો લીલા રંગનુંજ પાણી નીકળે તે સર્વ કાઢી દેવું અને મલમ તૈયાર કરી પાણીથી નીતારી [illegible] ભરી રાખવું.

ઉપયોગ—ખરજવું, સડતા ચાંદા, ઘારાં, વ્રણ, જુનાં [illegible] ચેપી તેમજ બળી જવાથી થઈ પડેલાં તમામ વ્રણ-જખમ [illegible] કરે છે. અને તાજું માંસ લાવી સંપૂર્ણ રૂઝાવે છે. બહુજ [illegible]

૪૫૬ व्रणनाशकमलम

બનાવટ—	કપુર	તો.	૨	બોદારશીંગ	[illegible]
	સફેદો	,,	૧૪	સફેદરાળ	,, [illegible]
	મીણ સફેદ દેશી	,,	૧૮	સિંદુર	,, [illegible]
	કારબોલીક એસીડ	,,	૨	[illegible]	[illegible]

રીત—પ્રથમ એક લોઢાની કડાઈમાં તેલને [illegible] મીણ મેળવી દેવું. બરાબર મીણ જ્યારે અંદર [illegible] નીચે ઉતારી ઉપરની દવાઓનું બારીક કપડછાણ [illegible] થોડું મેળવતા જવું અને લાકડાના તવેથા વડે બરાબર [illegible] અને જ્યારે તે બરાબર મળી જાય ત્યારે તેમાં [illegible] રસ નાખી બરાબર મેળવી ડબામાં ભરી રાખવું.

ઉપયોગ—વ્રણને રૂઝાવવા, માંસ ભરવા [illegible] આ મલમ અત્યંત ઉપયોગી છે. જખમ સાફ [illegible] છે. [illegible] કરી તે વડે ધોઈ દેવું [illegible] પછી લગાડી દેવો. નાડીવ્રણમાં આ મલમની [illegible]

प्रकरण १४ मुं — अंजन

४५९ चंद्रोदयवर्ती

बनावट— हरडेछाल	તો.	૧	વજ	તો.	૧
કુષ્ટ	,,	૧	પીપર	,,	૧
બહેડાનાઠળીઆનીમીંજ	,,	૧	મરી	,,	૧
શંખની નાભી	,,	૧	શુદ્ધમનશીલ	,,	૧

रीत—એ સર્વને લઇ બારીક વાટી ચૂર્ણ કરી તેને બકરીના દૂધમાં વાટી ગોળી અથવા વાટ બનાવી સુકવી રાખવી.

उपयोग—આ ગોળીને ત્રાંબાના સાફ વાસણ પર જરા પાણી નાખી ઘસીને આંખમાં આંજવાથી નવું અથવા જુનું ફુલું, માંસની વૃદ્ધિ, રતાંધળાપણું વગેરે નેત્રરોગ મટી દ્રષ્ટિ સાફ થાય છે.

४६० नयनामृतअंजन

बनावट—સીસું (નાગ) શેર ૧ લઈ તેને ગરમ રસ જેવો કરી ત્રિફલાનોક્વાથ, ભાંગરાનોરસ, કમળનીડાંડીનો રસ, બકરીનું દૂધ, ગાયનું ઘી, એ પાંચ ચીજોમાં વારા ફરતી સાત સાત વખત શુદ્ધ કરી લેવું. શુદ્ધ થયા બાદ જે સીસું રહે તેના સરખે વજને શુદ્ધ પારદ અને ગંધક તથા તે સર્વના સરખે વજને શુદ્ધ કાળોસુરમો મેળવી એકદમ બારીક વાટી તેમાં પારદનાં વજન પ્રમાણે ભીમસેનીકપુર નાખી બારીક ઘુંટી કપડછાણ કરી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

उपयोग—શુદ્ધ સીસાની સળી વડે આ અંજન આંખમાં આંજવાથી તમામ નેત્રરોગ મટી આંખની રોશની સાફ થાય છે. દરેક વ્યક્તિને માટે આ અંજન સારો ફાયદો આપે છે. બની શકે

ઉકાળો કરવો. જ્યારે ફક્ત ૧૦ તોલા પાણીબાકી રહે ત્યારે ઉતારી ઠંડું થયે ગાળી લેવું અને તેને ફરી ધીમે તાપે ઉકાળી જાડું થાય ત્યારે ઉતારી લેવું. પછી તેમાં મધ તોલા ૪ નાખી ઘુંટી તેમાં ભીમસેની-કપુર તો. ૦। નાખી દેવું અને મેળવી એક બાટલીમાં ભરી રાખવું.

ઉપયોગ—આ દવા કાંજી જેવી પ્રવાહી અને ચીકાશવાળી થશે. તેની સળી ભરી આંખે સુરમાની માફક આંજવાથી અનેક ફાયદા થાય છે. રોશની વધે છે, ગરમી મટે છે, રતાશ મટે છે, ફુલ્લું મટે છે, ખીલ યના અટકી જાય છે, પાંપણનાં દરદો તથા પરવાળાં, ચીપડા, આંજણી, સોજો, રતાશ, વગેરે મટી સારો ફાયદો આપે છે.

સૂચના—આ દવા હંમેશાં સુરમાની માફક રાત્રે સુતી વખતે આંજવી જોઈએ. વળી ખાસ આંખનું દરદ હોય તો બપોરે પણ આંજી શકાય. નિરોગી માણસ પણ વાપરે તેમાં હરકત નથી. ખાત્રી લાયક અનુભવી પ્રયોગ છે.

૪૬૨ શ્વેતાંજન

બનાવટ— ઝીન્કસલફેટ વાલ ૨ બોરીકએસીડ વાલ ૫
ભીમસેનીકપુર ,, ૨ મીનાદસાકર ,, ૫

રીત—ઉપરની દરેક ચીજ બારીક વાટેલી લેવી. તેને ખરલમાં મેળવી ઘુંટી શીશીમાં ભરી રાખવું.

ઉપયોગ—આંખનાં તમામ દરદો જેવાંકે આંખ આવવી, રતાશ, ફુલું, છારી, પડળ, પરવાળાં, ઝાંખ, રતાંધળાપણું, વગેરેમાં આ અંજન સળી ભરી આંજવાથી સારો ફાયદો આપે છે અને તાપોડીયાં વગેરે મટાડી દૃષ્ટિ સાફ બનાવે છે.

ઉકાળો કરવો. જ્યારે ફક્ત ૧૦ તોલા પાણીઆશી રહે ત્યારે ઉતારી ઠંડું થયે ગાળી લેવું અને તેને ફરી ધીમે તાપે ઉકાળી જાડું થાય ત્યારે ઉતારી લેવું. પછી તેમાં મધ તોલા ૪ નાખી ઘુંટી તેમાં ભીમસેની-કપુર તો. ૦। નાખી દેવું અને મેળવી એક બાટલીમાં ભરી રાખવું.

ઉપયોગ—આ દવા કાંજી જેવી પ્રવાહી અને ચીકાશવાળી થશે. તેની સળી ભરી આંખે સુરમાની માફક આંજવાથી અનેક ફાયદા થાય છે. રોશની વધે છે, ગરમી મટે છે, રતાશ મટે છે, ફુલ્લું મટે છે, ખીલ થના અટકી જાય છે, પાંપણનાં દરદો તથા પરવાળાં, ચીપડા, આંજણી, સોજો, રતાશ, વગેરે મટી સારો ફાયદો આપે છે.

સૂચના—આ દવા હંમેશાં સુરમાની માફક રાત્રે સુતી વખતે આંજવી જોઇએ. વળી ખાસ આંખનું દરદ હોય તો બપોરે પણ આંજી શકાય. નિરોગી માણસ પણ વાપરે તેમાં હરકત નથી. ખાત્રી લાયક અનુભવી પ્રયોગ છે.

४६३ श्वेतांजन

બનાવટ— ગ્રીનકસલફેટ વાલ ૨ બોરીકએસીડ વાલ ૫
ભીમસેનીકપુર ,, ૨ ચીનાઇસાકર ,, ૫

રીત—ઉપરની દરેક ચીજ બારીક વાટેલી લેવી. તેને ખરલ-માં મેળવી ઘુંટી શીશીમાં ભરી રાખવું.

ઉપયોગ—આંખનાં તમામ દરદો જેવાં કે આંખ આવવી, રતાશ, ફુલું, છારી, પડળ, પરવાળાં, ઝાંખ, રતાંધળાપણું, વગેરેમાં આ અંજન સળી ભરી આંજવાથી સારો ફાયદો આપે છે અને તાપોડીયાં વગેરે મટાડી દૃષ્ટિ સાફ બનાવે છે.

લીંબડાનાં પાનની ચટણી કરી નાખી તેલ તૈયાર થાય ત્યારે ઉતારી લેવું. ઠંડું થતાં કપડે ગાળી બાટલી ભરી રાખવી.

उपयोग—કર્ણસ્રાવ, કર્ણનાદ, કર્ણશૂળ, કર્ણખરજ વગેરે મટાડે છે. કાનનાં દરદોમાં આ તેલનાં ટીપાં નાખવાથી સત્વર ફાયદો થાય છે.

૪૬૬ कासीसादितेल

बनावट—હીરાકસી, લાગુલી, કુષ્ટ, શુંઠ, મરી, પીપર, સિંધાલુણ, મનશીલ, કણેરનામૂળનીછાલ, વાવડીંગ, ચિત્રકમૂળ, દંતીમૂળ, અરડુસીપાન, કડવીનઇનાબીજ, દારૂડી, હરતાલ એ સર્વ સમભાગે લઇ પાણીમાં વાટી કલ્ક કરવો. તેમાં તલનું તેલ તો. ૬૪, થોરનુંદૂધ તો. ૮, આકડાનુંદૂધ તો. ૮ અને ગૌમૂત્ર શેર ત્રણ એ બધાને એક કડાઈમાં નાખી ચુલે ચડાવી ગરમ થાય ત્યારે ઉતારી લેવું.

उपयोग—હરસના મસા ઉપર આ તેલ લગાડવાથી મસા મરી જાય છે દરદ મટે છે અને મસા સુકાઈ જાય છે.

૪૬૭ कुमकुमाघतेल

बनावट—	તલનું તેલ	શેર	૪	પદ્મકા	તો.	૨
	લાખનો ક્વાથ	,,	૮	દારૂહળદર	,,	૨
	બકરીનું દૂધ	,,	૮	હળદર	,,	૨
	પલાશપુષ્પ	તો.	૨	ગૌરોચન	,,	૨
	લાખ	,,	૨	કમળફુલ	,,	૨
	મજીઠ	,,	૨	નીલોફર	,,	૨
	અગર	,,	૨	મનશીલ	,,	૨
	પરમક	,,	૨	વિદારીકંદ	,,	૨
	બોરડીનીલાખ	,,	૨	ઉનાબી	,,	૨

ચાર ચાર તોલા લેવી, તેલનો પાક સિદ્ધ થાય ત્યારે ઉતારી ગાળી રાખવું. આ તેલને ગાળી સારા વાસણમાં ભરી રાખવું.

उपयोग—આ તેલ લગાડવા, પીવા અને પીચકારીનાં કામ માટે બહુ વખણાય છે. સર્વ પ્રકારના વાતરોગ જેવાં કે:- પક્ષાઘાત, હનુસ્થંભ, ગળગ્રહ, કુબડાપણું, બ્હેરાપણું, કેડઝલાવી, ઉરૂસ્થંભ, શોષ, જ્વર, ક્ષય, વધરાવળ, પડખાનુંશૂળ, પ્રમેહ, શુક્રક્ષય, વાથી ઝલાઈ જવું એવા તમામ દરદોમાં માલીશ કરવાથી સારો ફાયદો આપે છે.

૪૬૧ पंचगुणतेल

बनावट—હરડેછાલ, બહેડાંછાલ, આમળાંનીછાલ, એ ત્રણે પાંચ પાંચ તોલા મળી કુલ્લે તોલા પંદર તથા લીંબડાનાંપાન તો. ૧૫, નગોડનાંપાન તો. ૧૫ લઇ તેનો પાણી તો. ૩૦૦માં ક્વાથ કરવો. જ્યારે તેમાંથી પાણી તો. ૧૦૦ રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી લેવું અને તેમાં નીચેની ચીજો નાખી ફરી પાક કરવો.

ગુગળ	તો. ૫	રાળ	તો. ૫
સેલારસ	,, ૫	મીણરેશી	,, ૫
ગંધબેરજો	,, ૫	તલનુંતેલ	,, ૬૦

रीत—આ ચીજોમાંથી પ્રથમ તેલ નાખી મોટા વાસણમાં ધીમે તાપે પાક કરી પાણી બળી જાય, તેલ રહેલું દેખાય ત્યારે બીજી ચીજો નાંખવી મળી જાય ત્યારે ગાળી લેવું. પછી તેમાં કપુર તો. ૫ તથા કારબોલીકએસીડ તો. ૨॥ નાખી બાટલીમાં ભરી લેવું.

उपयोग—કાનમાંથી રસી આવતી, દાઝનું, વ્રણ, નાડીવ્રણ, ધારૂં, ખરજવાંચાંદાં, નાની નાની ફોલ્લીઓ, ચેપવાળાં ગુમડાં, વગેરેમાં આ તેલ માનો અને સિદ્ધ ઉપાય છે. જરૂર મુજબ દીવાં નાખવાં અથવા પાટ ભરી નાખવી કે રૂનું પુમડું લગાડવું જેથી ઉપર કહેલાં

લઈ તે પાણીમાં તેલ નાખી ધીમે તાપે પાક કરતાં પાણી બળી જાય ત્યારે ઉતારી ઠંડું થયે છાણી લઇ બાટલીઓ ભરી રાખવી. જરૂર હોય તો ઉપરથી સુગંધ નાખવી.

उपयोग—માથાનીગરમી, અપસ્માર, વાઇ, ઉન્માદ, યાદશક્તિનીખામી, હિસ્ટીરીયા, વાયુ, માથાનુંદરદ, વાળ ખરી જવા, ખોડો, થવો વગેરે મટી વાળ વધારે છે અને બુદ્ધિની વૃદ્ધિ કરે છે.

૪૭૨ मरिच्यादितेल

बनावट—મરી, હરતાલ, નસોતર, રક્તચંદન, નાગરમોથ, મનસીલ, જટામાસી, હળદર, દેવદાર, દારૂહળદર, ઇંદ્રવારૂણીનાંમૂળ, કણેરનાંમૂળ, કુષ્ટ, આકડાનાંમૂળની છાલ એ દરેક એકેક તોલો તથા સરસવનું તેલ તો. ૮૦, ગૌમૂત્ર તો. ૮૦ તથા શુદ્ધવછનાગ તો. ૨ લેવું.

रीत—સુકી વસ્તુઓને પાણીમાં વાટી કલ્ક કરી તેને તેલ તથા ગૌમૂત્રમાં નાખી ધીમે તાપે પાક કરવો અને માત્ર તેલ રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી લેવું.

उपयोग—શરીરે ચોળવાથી ચામડીનાં દરદો જેવાં કે ખસ ખરજવું, કોઢ, ચળ, ચિત્રી, ઝીણી ઝીણી ફોલ્લી, ચકામાં વગેરે મટે છે.

सूचना—તેલ ચોળ્યાબાદ હાથ સાબુથી ધોઇ લેવા.

४७३ महासुगंधीतेल

बनावट—રતાંજલી, ચંદન, અગર, દેવદાર, પતંગ, પદ્મક, કપુર, કેશર, કસ્તુરી, જાયફળ, જાવંત્રી, ગુગળ, નાગકેશર, લવંગ, એલચી, ચીનીકબાબા, તજ, તમાલપત્ર, વાળો, છડીલો, દારૂહળદર, [illegible], કચુરો, શિલારસ, નાગરમોથ, નખોડનાંમૂળ, [illegible], લોબાન, [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], મરડા, [illegible],

ઉપયોગ—વિષમજ્વર, શ્વાસ, કાસ, શળેખમ, કમર અને પીઠનુંશળ, વાયુ, પિત્તનોકોપ, વાઇ, ઉન્માદ, ક્ષયરોગ, ભૂતબાધા, ખરજ, પસીનાથી શરીરમાં વાસ નીકળવી, વગેરે દરદો આ તેલ શરીરે માલીશ કરવાથી મટે છે. ગર્ભિણીસ્ત્રી જો આ તેલનું માલીશ કરે તો ગર્ભને પુષ્ટિ મળે છે અને બાળક નિરોગી અવતરે છે.

સૂચના—ક્ષયના તાવમાં આ તેલ સારો ફાયદો આપે છે માટે થોડો વખત શ્રદ્ધા રાખી માલીસ કરાવવું.

૨૭૫ વાતનાશકતેલ

બનાવટ—

સરસડાનાંપાન	તો. ૫	ધતુરાનાંપાન	તો. ૫
શતાબનાંપાન	„ ૨॥	અજમો	„ ૨॥
ખુરાસાણીવજ	„ ૨॥	કપુર	„ ૧॥
વછનાગ	„ ૧	સિંધાલુણ	„ ૨॥
શુંઠ	„ ૨॥	ઝેરકુચલા	„ ૧॥

કપુર સિવાય સર્વને સાથે ખાંડી વાટીને લુગદી બનાવી લેવી પછી તલનુંતેલ તો. ૮૦ લઇ તેને બરાબર ગરમ કરી તેમાં ઉપરની તૈયાર કરેલી લુગદી નાખી ધીમે તાપે પાચન કરવું. અને તેમાં બરાબર રંગ આવીને ફીણ આવતું અટકે ત્યારે ઉતારી કપડાથી ગાળી કપુર મેળવી ઠંડું થયે બાટલી ભરી રાખવી.

વાપરવાની રીત—દુખની જગાને પ્રથમ સ્હેજ ગરમપાણીથી ધોઇ સાફ કરી તેનાપર તેલથી નરમ હાથે સારી રીતે માલીશ કરવું. ઉપર શેક કરવો.

ઉપયોગ—વાયુના વિકારથી થતું શળ, અંગ ઝલાઇ જવું, લકવો, પક્ષાઘાત, ઉરુસ્થંભ, કંપવા, હાડકું કે માસ સુકાઇને પીડા થવી, માર વાગવાને લીધે સોજો ચઢી આવવો, પીડા થવી વગેરે

તગર	,,	૨॥	અગર	,,	૫
બ્રાહ્મી	,,	૫	મોથ	,,	૧૦
ગુલાબનાંફુલ	,,	૫	તજ	,,	૨॥
તમાલપત્ર	,,	૨॥	તલનુંતેલ(શેર ૮)	,,	૬૪૦

રીત—ઉપલાં વસાણા અધકચર્યાં ખાંડી તેમાં તેલ નાખી એક વાસણમાં આઠ દિવસ પલાળી મુકવું. પછી સુકાં આમળાં શેર ૧ (તોલા ૮૦) લઇ તેને પાણી શેર ૧૦ માં ઉકાળો કરી પાણી શેર ૫ રહે ત્યારે તેમાં ઉપલાં વસાણા તથા તેમાં નાખેલ તેલ એ સર્વે નાખી ચુલે ચડાવી ધીમે તાપે પકાવવું. પાણી બળી જાય ત્યારે તેમાં રંગ લાવવા માટે લીલાં આમળાંનાં પાનનું ચૂર્ણ તો. ૨૦ આસરે નાખવું. યાતો લાલ રંગ લાવવું હોય તો જાસુંદી તો. ૫ નું ચૂર્ણ નાખી બરાબર પાક થાય ત્યારે ઉતારી લેવું. ધ્યાન રાખવું કે પાણી ને તેલ બંને સાથે પકાવવાના હોવાથી ઉભરો આવી બહાર ન નીકળી જાય માટે અગ્નિ ધીમો રાખવો, વાસણ ચારગણું મોટું હોવું જોઇએ એટલે હરકત થશે નહિ. બરાબર તૈયાર થાય ત્યારે ઉતારી લઈ ઠંડું થયે કપડા વડે બે વાર ગાળી બાટલીમાં ભરી લેવું.

ઉપયોગ—શરીરે ચોળવા, માથામાં નાખવા આ તેલ ઘણુંજ ઉત્તમ છે. સ્વચ્છ અને ચીકાશ રહિત હોવા સાથે ગુણમાં ઠંડું, વાળ વધારનાર તથા વાળને કાળા અને મજબુત બનાવે છે. આ તેલ લાંબા વખત સુધી બગડતું નથી કારણ કે તે પાકું થયેલું કહેવાય.

२७८ सुधांसुतेल

બનાવટ—ટરપીટાઇનનું તેલ તો. ૫, કપુર તો. ૧, ઑઇલ ઓફ જ્યુપરી (એરંડીનું તેલ) તો. ૨, ઑઇલ યુકેલિપ્ટસ તો. ૨॥, મલકાંગનીનું તેલ તો. ૫ એ સર્વને એકઠી બાટલીમાં ભરી રાખવું

કુષ્ટ, શંખપુષ્પી, શતાવરી, જેઠીમધ, દ્રાક્ષ, વિદારીકંદ, કમળનોકંદ, કેળનોકંદ, વાવડીંગ એ અગીઆર ચીજ બે બે તોલા તથા ત્રીફલા તો. ૨, ત્રીકટુ તો. ૨ એ બધાને પાણીમાં વાટી કરેલી તૈયાર લુગદી એક વાસણમાં ગાયનું ઘી શેર ૩ તથા ગાયનું દૂધ શેર ૫ નાખી ચડાવેલું હોય તેમાં નાખી ધીમે તાપે પાચન કરવું. દૂધ બળી બાકી ઘી રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી લેવું.

પ્રમાણ—૧ થી ૨ તોલા.

અનુપાન—દૂધ સાથે કે રૂચી થાય તે રીતે.

ઉપયોગ—સ્મરણશક્તિ વધારે, બુદ્ધિ વધારે, સ્વર સુધારે, મગજશક્તિ ખીલવે, હીસ્ટીરીઆ, ઉન્માદ, મગજનોદુખાવો વગેરે મટાડી મગજની શક્તિ વધારે છે.

૪૮૧ ફળઘૃત

બનાવટ—હરડા, બહેડા, આમળા, જેઠીમધ, કુષ્ટ, હળદર, દારૂહળદર, કડુ, વાવડીંગ, પીપર, નાગરમોથ, ઇંદ્રવારૂણી મોટીનાંમૂળ, કાયફળ, વજ, અનંતમૂળ, કાળાઅનંતમૂળ, ધહુંલા, સુવા, હીંગ, રાસ્ના, સુખડ, રક્તચંદન, જાઇનાંફુલ, કમળફુલ, વંસલોચન, અજમોદ, દંતીમૂળ, સાકર, શતાવરી, આસગંધ આ કુલે બત્રીશ ચીજ એકેક તોલો લેવી, એકજ રંગની ગાયનું દૂધ શેર ૪ એજ ગાયનું ઘી તો. ૬૪ લેવું.

રીત—પ્રથમની ચીજો બારીક વાટી તેની દૂધમાં ચટણી (કલ્ક) કરી લેવી. પછી એક સારા કલઈદાર વાસણમાં દૂધ નાખી ગરમ થાય ત્યારે કલ્ક નાખી ધીમે તાપે પાક કરવો. દૂધ બળી જાય કેવળ ઘી રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી લેવું.

પ્રમાણ—ાા થી ૧ તોલો. દૂધ સાથે દરરોજ એક વખત.

ઉપયોગ—આ ઘી પેટના-મનપસંદ અનુપાન સાથે લેવાથી

૪૮૩ उलटीनाशकक्षार

बनावट—ખાટાં લીંબુને ચીરી રસ કાઢવા પછી છાંયે સુકવી લેવાં પછી તે સુકાયેલાં લીંબુને એક માટીના વાસણમાં કે સાફ પત્થરપર મુકી બાળી રાખ કરી લઇ કપડે ચાળી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

प्रमाण—૩ થી ૬ રતિભાર. **अनुपान**—મધ સાથે.

समय—દર ત્રણ ત્રણ કલાકે અથવા જરૂરીઆત પ્રમાણે.

उपयोग—ગમે તે પ્રકારની આવતી ઉલટી આ ક્ષારથી બંધ થાય છે અને મોળ, વાયુ, ચૂંક, ઉબકા, ઉલટી એ દરેકને મટાડી ઉલટી બંધ કરે છે.

सूचना—આ દવા નાનાં બાળકોને માટે તથા ગર્ભિણી સ્ત્રીની ઉલટીને માટે વાપરતાં સારી ફાયદાકારક જણાઇ છે.

૪૮૪ कनकक्षार

बनावट—ધતુરાનાંપાન તો. ૨૦ આકડાનાંપાન તો. ૨૦
અધાડાનુંપંચાગ ,, ૨૦ અરડુસીનાંપાન ,, ૨૦
ભોંરીંગણીનુંપંચાગ તો. ૨૦

रीत—ઉપરની દવાઓને સારી સુકવી લેવી અને પછી તેને એક સાફ માટીના વાસણપર કે પત્થર ઉપર રાખી બાળીને તેના કોલસા કરી લેવા. ભસ્મ જેવું થઈ ન જાય તે ધ્યાનમાં રાખવું. આ કોલસાને બારીક વાટી કપડછાણ કરી લઈ તેનું વજન કરો તો. ૫ થાય તો તેમાં નીચેની ચીજો અર્ધા વજને લઈ મેળવી ચૂર્ણ કરી બાટલીમાં ભરી દેવું. કાકડાશીંગ, પીપર, કાથો, કાયફળ, અકલક-રાક, જવખાર, જેઠીમધ એ દરેકનું ચૂર્ણ અડધો તોલા લઈ ઉપરના

ત્રણ દિવસ ભીંજવી રાખવું. પછી સુકાય એટલે તેમાં આકડાનું દૂધ નાખી ત્રણ દિવસ ભીંજવી બાદ સુકાવી વાટી લઈ તેને આકડાનાં પાન વચ્ચે રાખી સંપુટ જેવું કરી ગોળો બનાવી કપડમાટી કરી ગજપુટ અગ્નિમાં ફૂંકી દેવું. ઠંડું થાય ત્યારે કાઢી લઇ વાટી કપડછાણ તેમાં નીચેની ચીજોનું ચૂર્ણ મેળવી બાટલીમાં રાખવું. શુંઠ, મરી, પીપર, હરડે, બહેડાં, આમળાં, ગજપીપર, અજમો, જીરૂં, ચિત્રકછાલ, એ દશ દવાઓનું ચૂર્ણ ઉપરના ક્ષારની ભસ્મનાં વજન જેટલુંજ બધું થઇને લેવું જોઇએ.

प्रमाण—૦| તોલો. **अनुपान**—સ્હેજ ગરમ પાણી.

उपयोग—ગુલ્મ, વાયુ, ઉદરરોગ, શૂળ, અજીર્ણ, મંદાગ્નિ, અરૂચી વગેરે મટે છે.

૪૮૭ सुरणक्षार

बनावट—સુરણ પાંચ શેરની એક ચકી લાવી વચ્ચે ખાડો કરી તેમાં એક શેર લાલ ફટકડીનો ભૂકો કરી વચ્ચે રાખવી. ઉપર સુરણ ઢાંકી તેના પર કપડમાટી કરી સુકવી તેને ગજપુટ અગ્નિ આપવી, તો તે શ્વેત ભસ્મ થઈ જશે. એટલે તે કાઢી વાટી ચાળી સંભાળી બાટલીમાં ભરી રાખવી.

प्रमाण—૬ થી ૧૨ રતિભાર.

समय—સવાર, સાંજ બે વખત.

अनुपान—મલાઈ અથવા માખણ સાથે.

उपयोग—દસ્તમાં પડતું લોહી આ દવાની ફાકી બે ત્રણ માત્રા લેવાથી બંધ થઇ તુરત આરામ થાય છે.

માટે લીંબડાનાંપાનનો કવાથ બનાવી તેના વડે ધોવું અને રૂઝાવવા માટે સાદા મલમની પટી મારી સાફ થઇ જાય ત્યાંસુધી સ્વચ્છતાથી પાટો બરાબર બાંધવો.

૪૯૦ दशांगलेप

बनावट—સરસડાનીછાલ, તગર, જેઠીમધ, રતાંજલી, જટામાસી, હળદર, દારૂહળદર, કઠ, વાળો, એલચી એ દશ ચીજો સમભાગે લઈ ચૂર્ણ કરી તેને જરા ઘીનો કરમો આપી બાટલી ભરી રાખવી.

वापरवानी रीत—એક પત્થર ઉપર લેપનો ભૂકો મુકી ગુલાબ જળ અગર પાણી વતી વાટી લેપ તૈયાર કરવો. જરૂર પ્રમાણે જાડો લેપ લગાડી ઉપર એકાદ પાન મુકી પાટો બાંધી દેવો.

उपयोग—ગરમીથી થતા ગડગુમડ, સોજો, દાહ, રતવા, ઉદરવા, ઝેરી પ્રાણીઓનાં ડંખથી થતો સોજો, વનસ્પતિના ઝેરથી થતો સોજો તથા દાહ, બળતરા વગેરે મટી જાય છે. ખરજવું પણ મટાડે છે. ઠંડા લેપ તરીકે ઉત્તમ ઉપાય છે.

૪૯૧ दोषघ्नलेप

बनावट—સરગવાનીછાલ, સૂંઠ, સરસવ, દેવદાર, સાટોડીનાંમૂળ, એ સર્વ સમભાગે લઈ ચૂર્ણ કરી ચાળી લઇ બાટલી ભરી રાખવી.

वापरवानी रीत—ખાટી છાશમાં, પાણીમાં કે દહીંનાંપાણીમાં આ લેપને પત્થરપર વાટી જાડો લેપ લગાડી ઉપર કોઇ પાન મુકી પાટો બાંધી દેવો.

उपयोग—વાયુથી અને કફથી થતો કોઇપણ જાતનો સોજો, ગળનોસોજો, ગાંઠ, ગ્રંથી, ગુમડાં વગેરેને પકાવીને ફોડી નાખે છે અને સોજો ઉતારે છે.

ઉપયોગ—દાંતનાં દરદો જેવાં કે સળ, પરૂ નીકળવું, રસી, દાંત હાલવા, સડો થવો, દંતકૃમી, પથરીબાઝવી વગેરે મટાડી દાંતને સ્વચ્છ અને મજબુત બનાવે છે.

વાપરવાની રીત—આ મંજન દાંતે ઘસી પછી પાણી વડે કોગળા કરવા જોઇએ.

प्रकरण २० मुं — पेटंटदवाओ

४९४ आयुर्वेदिकचहा

બનાવટ—સુંઠ, મરી, પીપર, વરીઆળી, જેઠીમધ, અક્કલકરો, તજ, લવંગ, એલચી, જાવંત્રી, શતાવરી, આસગંધ, અનંતમૂળ, રોહીતછાલ, આમળાં, તુલસીનાંપાન, ગુલાબનાંફુલ, ચોપચીની, નાગકેસર, નસોતર, વિદારીકંદ એ દરેક એકેક તોલો તથા દશમૂળની દશ ચીજો તો. ૩૦ લેવી.

રીત—ઉપરની એકત્રીશ ચીજો લઇ કુટી જાડો ભૂકો કરી રાખવો. તેમાંથી ૦।। તોલો ભૂકો દૂધ તો. ૨૦માં નાખી ઉકાળો કરવો ને તેમાં સાકર તોલા બે નાખી ઉભરો આવે ઉતારી લઇ કપડે ગાળી ઠંડુ થયે પી જવું.

ઉપયોગ—શરીરમાં ગરમી લાવે, વાયુ મટાડે, શરદી મટાડી કફપ્રકોપને તોડે તથા દમ માટે લાભકારી ભૂખ લગાડે છે. દરરોજ ચહા તરીકે વાપરવાથી સારો ફાયદો આપે છે, દરેક ઋતુમાં વાપરી શકાય છે. બપોરે તો અર્ધુ પાણી અને અર્ધુ દૂધ નાખી બનાવવી જોઇએ.

રીત—સર્વને સાથે મેળવી હલાવી કરી બાટલીમાં ભરી ખવું અને તેનાં ટીપાં સવાર સાંજ કાનમાં નાખવાં.

ઉપયોગ—કાનનુંશૂળ, ચસકા, રસીઆવવી, સોજો વગેરે મટી આરામ આપે છે.

४९७ केशवर्धकमसालो

બનાવટ—તેલમાં તળેલા આંબળાનુંચૂર્ણ તો. ૮, ગોવાદ્દીપ[illegible] તો. ૪, કપુરકાચલી, કચુરો, મોથ, વાળો, અગર, તગર, સુખડ, ગુલાબ[illegible] નાંપુલ એ દરેક એકેક તોલો લઇ સર્વ કુટી તેનું ચૂર્ણ તૈયાર ક[illegible] રાખવું.

વાપરવાની રીત—આસરે બે તોલા ભૂકો લઇ પત્થર[illegible] ગુલાબજળ અથવા પાણીમાં તેને વાટી લુગદી જેવું કરી માથ[illegible] વાળમાં ભૂંસી સારી પેઠે ચોળી લઇ અને ન્હાઇ લેવું એટલે[illegible] ધોવાઇને સાફ થઈ જાય. આ પ્રમાણે અઠવાડીએ એકાદ વ[illegible] કરવું જોઇએ.

ઉપયોગ—વાળ વધારી નરમ, સુંવાળા અને તેજસ્વી [illegible] છે તેમજ શરીરે લગાડવાથી ખરાબવાસ મારતો પસીનો તથા [illegible] ટીના રોગ મટી સારી સુગંધ આવે છે.

४९८ फीवरमिक्श्चर

બનાવટ—કીનાઇનસલ્ફ તો. ૫ લાઇકરઆરસેનિક[illegible]
એસીડસલ્ફ્યુરિકડીલ „ ૧૦ ટીંકચરકેપ્સીકમ[illegible]
એસીડ એસેટીક „ ૫ મેગ્નેશીઆ.સલ્ફ[illegible]
એસીડ એસેટીક „ [illegible]
એમોનીઆ ક્લોરાઇડ „ ૧૦

રીત—પ્રથમ કીનાઇનને એસીડસલ્ફ્યુરિક ડીલ મેળ[illegible]

વાપરવું. એકદમ શરદીના ઉપદ્રવમાં આ દવા નાનાં બાળકોને ન આપવી જોઇએ.

५०० माथानोमलम (बाम)

બનાવટ—દાલચીનીનુંતેલ તોલા ૨ા, યુકેલેપ્ટીસતેલ તો. ૨ા, એલચીનુંતેલ તો. ૨ા, પીપરમેન્ટ તો. ૨ા, કપુર તો. ૨ા, અજમાનાંફુલ તો. ૨ા, ચાનુંતેલ તો. ૨ા, ઑઇલમેથીલીસાલીસીલસ તો. ૨ા, વેસેલાઇન રતલ ૨. પેરાફીનકકણ તો. ૨૦.

રીત—પ્રથમ થોડી ગરમી ઉપર એક ચીનીના વાસણમાં વેસેલાઇન ગરમ કરી તેમાં પેરાફીન મેળવી પછી ઉપરનાં વસાણાં મેળવી દેવાં અને પછી કાચની પેચવાળી શીશીઓમાં તુરત ભરી લેવું.

ઉપયોગ—ફક્ત લગાડવા માટેજ વપરાય છે.

ફાયદો—માથાનુંદરદ, સંધિવા, શરદી, ખાંસીનુંદરદ, શ્વાસ, લચક, શળેખમ, પીઠનુંદરદ, પાર્શ્વશુળ, ઝેરી પ્રાણીઓનો ડંખ, વગેરે પર દવા ઘસવાથી આરામ થાય છે.

५०१ सर्वव्याधिनाशकरस

બનાવટ—કપુર તો. ૨ા, પીપરમેન્ટનાફુલ તો. ૨ા, અજમાનાંફુલ તો. ૨ા, એલચોનોઅર્ક તો. ૧ા (ટીચર કાર્ડમમો), લવેન્ડરનોઅર્ક તો. ૧ા (ટીચર લવેન્ડુલા).

રીત—પ્રથમ કપુરને ખરલમાં ઘુંટી લઈ એક કાચની બુચવાળી બાટલીમાં નાખી તેમાં બાકીની ચીજો નાખી જરા હલાવી બાદ ચાર કલાક એક જગ્યાએ બંધ બાટલીમાં રાખી મુકવાથી [illegible] રંગનું [illegible] તૈયાર થશે તેને કપડે ગાળી મજબુત બુચવાળી ([illegible]) બાટલીમાં ભરી મુકવું.

લીલી દવાઓ માટે ચારગણું પાણી નાખવું બરાબર દેખાય છે. ક્વાથ માટે વનસ્પતિ ૧ થી ૨ તોલા લેવાય, પ્રવાહી તૈયાર થએલા ક્વાથનું પ્રમાણ એક વખત માટે ૨ થી ૪ તોલા લેવાય.

चूर्ण—સુકી દવાઓને સાફ કરી લખેલા વજન પ્રમાણે લઇ તેને જરા તડકે સુકવી બારીક ખાંડી ચાળણી કે કપડાથી ચાળી લેવું તેનું નામ ચૂર્ણ છે. તેની માત્રા ॥ થી ॥। તોલા સુધીની ગણાય છે.

गोळी—ગોળીને ગુટી, વટી, વટક કે પીલ્સ કહેવામાં આવે છે. બારીક કરેલા ચૂર્ણને પાણી સાથે, મધ સાથે, કોઇ વનસ્પતિના સ્વરસ કે ક્વાથ સાથે ઘુંટી લઈ લખેલા પ્રમાણની ગોળી બનાવી છંયે સુકવી લેવી તેનું નામ ગોળી છે. જે બનાવટમાં ગુગળ આવે તેની પ્રથમ ગુગળનો ક્વાથ કરી તેમાં સુકી વસ્તુઓ નાખી લોંદા જેવું કરી પછી ગોળી વાળવા જેવું થતાં ઘીવાળો હાથ કરી ગોળી બનાવવી જોઇએ. કેટલીક જાતની ગોળી સુકવવા માટે ઉપર પાઉડર તરીકે ધાપાણ ભસ્મનો ભૂકો છાંટવામાં આવેછે.

अवलेह-चाटण—લીલી કે સુકી વનસ્પતિને પાણીમાં નાખી ઉકાળો કરી અમુક ભાગ બાકી રહે ઉતારી ગાળી તેને ફરી ચુલા-પર મુકી મંદાગ્નિ વડે પાક કરવો. તે વખતે તેમાં ગોળ કે સાકર નાખવાની હોય તે મેળવી આપવી અને પછી જાડું થાય ત્યારે તેમાં ઉપરથી નાખવાનું ચૂર્ણ બારીક કરેલું હોય તે મેળવી આપવું. ઠંડું થાય ત્યારે મધ મેળવવાનું હોય તે મેળવી આપો એટલે તે અવલેહ તૈયાર થયો કહેવાય. અવલેહ બરાબર ન થાય તો તે બગડી જાય છે માટે તેની પરિક્ષા કરવી કે "પાણીમાં તેને નાખતાં તળીએ બેસી જાય અને છુટું ન પડે તો સમજવું કે બરાબર છે". કેટલીક વાર મધમાં સુકી દવાઓનું ચૂર્ણ મેળવીને પણ ચાટણ બનાવાય છે.

आसव—સુકી લીલી દવાઓને ખાંડી જાડો ભૂકો કરી તેમાં

આંજી શકાય છે.

નસ્ય—નાકમાં સુંઘવાની દવાને નસ્ય કહે છે, પછી તે ચૂર્ણ તેલ કે ઘી રૂપે ગમે તે હોય પણ નસ્ય કહેવાય છે.

પોટીશ—લોટ, ચૂર્ણ અથવા અલશી જેવી ચીજના જાડા ભૂકાને ગરમ પાણીમાં મેળવી, બાફીને કે સુકીજ સેકીને પોટલી વચ્ચે રાખી દરદવાળી જગાએ શેક માટે વપરાય તેને પોટીશ કહે છે.

ધૂપ-ધુમાડી—અગ્નિ એક વાસણમાં રાખી તેનાપર દવા નાખવી અને તેનો ધુમાડો શરીરના કોઇ પણ ભાગમાં જ્યાં દરદ હોય ત્યાં આપવો અથવા રહેવાના મકાનમાં ધુમાડો કરવો તેને ધૂપ કે ધુમાડો કહે છે.

ધૂમ્રપાન—બીડી કે હોકા રૂપે અથવા ચલમમાં દવા ભરીને ધુમાડો પીવાના કામમાં વાપરવો અથવા અંગારાપર દવા છાંટી તેનો ધુમાડો શ્વાસમાં લેવો તેને ધૂમ્રપાન કહે છે.

બંધારણ—શરીરના કોઈપણ ભાગને નરમ કરવા, શેક આપવા કોઈ દવા કે વસ્તુ બાંધવામાં આવે તેને બંધાણ-બંધારણ કહે છે.

વાટ—યોની અથવા ગુદાના ભાગમાં અથવા કોઈ વ્રણની જગામાં દવા મુકવી હોય ત્યારે દવાની વાટ કે રૂમાં પલાળીને તેની કરેલી વાટ મુકવામાં આવે તેને વાટ કહે છે બીજું નામ ફુલવર્તી કે સોગટી પણ કહેવાય છે.

કોગળા—દવાના ચૂર્ણને પાણી સાથે મેળવી અથવા સુકી દવાનો કવાથ કરી તે દવા મોંમાં રાખી ફેંકી દેવામાં આવે તેને કોગળા-ગંડૂષ કહે છે.

બસ્તી-પીચકારી—પિચકારીમાં પ્રવાહી દવા ભરી તેને મૂત્રમાર્ગે કે ગુદા માર્ગે અંદર મુકવામાં આવે તેને એક પ્રકારની પિચકારી

કપડું અને માટી સાથે મેળવી તેનો લેપ એ સંપુટપર કરી સુકવી ભઠ્ઠીમાં આંચ માટે તૈયાર કરવો તેનું નામ સરાવસંપુટ છે

कपडमाटी—કોઇપણ વાસણ, યંત્ર કે બાટલીને જ્યારે ભઠ્ઠીમાં મુકવાની હોય ત્યારે તેને કપડમાટી કરવામાં આવે છે, કપડાના એક ટુકડાને લીલી નરમ માટીમાં ચોળીને સરખી કરી લગાડી સુકવી લેવું. કેટલીકવાર સાત કપડમાટી આવી રીતે કરવાની હોય છે તે એક પછી એક સુકવીને કરવી જોઇએ.

तोलमाप—પાઠમાં લખ્યા પ્રમાણે દવાઓનું વજન લેવું. કોઇ કોઇ પાઠમાં વજન ન બતાવેલું હોય ત્યાં સમભાગે લેવાનું છે એમ સમજી લેવું.

लीली के सुकी—દવાઓ બનતાં લગી સુકી કે લીલી લખેલી હોય તે પ્રમાણે લેવી. કેટલીક જગાએ ખાસ લીલી લખેલી હોય ત્યાં તેના વજન મુજબ લેવાની છે. સુકી દવાઓ હંમેશાં સારી અને નવી વાપરવી.

जुनी दवाओ—મધ, વાવડીંગ, પીપર, ગોળ વગેરે એક વર્ષનાં જુનાં લેવાય છે. પણ શક્તિવર્ધક ઉપાયોમાં મધ નવું વાપરવું એજ ઠીક છે. કફ ઘટાડવા માટે મધ જુનું વપરાય છે.

झेरी दवाओ—સોમલ, મનશીલ હરતાલ, વચ્છનાગ, ગંધક, ઝેરકુચલા, પારદ, હીંગળો, રસકપુર, બીલામ, કપુર, આકડો, મોરથુથુ, ટંકણ, નેપાળો, ચણોઠી તથા ધાતુ કે ઉપધાતુ આ તમામ શોધન કરીને વપરાય છે. પાઠમાં ક્યાં આ દવાઓની આગળ શુદ્ધ શબ્દ ન લખેલ હોય ત્યાં શુદ્ધ કરીને વાપરવી.

बनावट—દરેક દવાની સાથે તેની બનાવટ આપેલી છે, છતાં કોઈ પાઠમાં ન આપેલ હોય તો તેની રીત આ પ્રકરણમાં બતાવ્યા મુજબ જોઇએ તે પ્રમાણે બનાવી લેવી.

વાપરવી ઉત્તમ છે.

दवानी बनावट—કોઈપણ દવા પોતાની સમક્ષ બનાવવી, અને તેની સંભાળ રાખવી કે તેમાં બહારનો કચરો ન પડે. દવા બનાવતી વખતે તેમાં દરેક ચીજ સંભાળપૂર્વક નાખી મેળવવી. જે દવામાં લીંબુ કે ખાટા પદાર્થો વપરાય તેની બનાવટનાં વાસણ કલઈ કરેલાં કે ચીનીનાં વાપરવાં.

संभाळ—દવા તૈયાર કર્યા પછી તેની બાટલીપર લેબલ વગેરે બરાબર લગાડવા, તેની બનાવટની પુરી નોંધ રાખવી, લેબલપર દવાનું નામ, નંબર, પાક, માત્રા, અનુપાન વગેરે લખી રાખવું કે જેથી કદી ભૂલ થવા ન પામે.

स्वच्छता—દવા બનાવવાના ઓજારો હમેશા સાફ રાખવા, ને કોઈપણ દવા બની જાય કે તરતજ તેને સાફ કરી રાખવા જોઈએ અને બનાવતી વખતે ફરી સાફ કરી લેવા.

झेरी दवा—ઝેરી દવાઓને હમેશાં સુરક્ષીત સ્થળે કબાટમાં રાખી તેને તાળું લગાડવું. કેમકે તે બાબતમાં બેદરકાર રહેવાથી ક્યારેક પરિણામ ખરાબ આવે તે આપણને સહન કરવું પડે છે.

रूप-रंग—કોઈપણ દવા તૈયાર થાય ત્યારે તેનો રૂપ, રંગ, સ્વાદ, વજન, વાસ ઈત્યાદિ બરાબર જોઈ પરિક્ષા કરી લેવી. જો તેમાં ખુસ જેવું હોય તો તેનું કારણ નપાસી સુધારી લેવું, ને તેની નોંધ કરી લેવી કે જેથી આગળપર સુધારી લેવાય. હમેશાં એકજ ધોરણની દવાઓ માદકોને અપાય તો માદકોના મનમાં વહેમ આવતો નથી.

प्रतिद्रव्यो—સાજીખારને બદલે સોડાબાયકાર્બ, નવસારને બદલે એમોનીઆક્લોરાઈડ, સુરાખારને બદલે પોટાશનાઈટ્રેટ, આવી દરેક અંગ્રેજી કેમીકલોને ત્યાં ગ્રહણ કરો છે. ને વાપરવાથી દવાની [illegible] છે, દવા સ્વચ્છ બને છે

દવાઓનું તોલ અને માપ.

૧ ગ્રેન	આશરે	૧ ઘઉંભાર
૨ ગ્રેન	”	૧ રતિભાર
૩ રતિ	...	૧ વાલ
૮ રતિ	...	૧ માસો
૧૨ રતિ	...	०)= બે આનીભાર (૪ વાલ)
૨૪ રતિ	...	०। તોલો (૪૫ ગ્રેન)
૪૮ રતિ	...	०॥ તોલો (૯૦ ગ્રેન)
૯૬ રતિ	...	૧ તોલો (૧૮૦ ગ્રેન)
૧ ઔંસ	...	૨॥ તોલા આશરે
૧૬ ઔંસ	...	૧ રતલ (૩૯ તોલા આશરે)
૮૦ તોલા	...	૧ શેર (પાકો)
૪૦ શેર	...	૧ મણ (બંગાળી)
૧ મીનીમ	...	૧ ટીપું
૬૦ ટીપાં	...	૧ ડ્રામ
૪ ડ્રામ	...	०॥ ઔંસ (૧। તોલો)
૮ ડ્રામ	...	૧ ઔંસ (૨॥ તોલા)
૧૬ ઔંસ	...	૧ પૌંડ (રતલ)

ચણોઠી એટલે રતી, ગ્રેન એટલે ઘઉંભાર, તોલો એટલે રૂપીયાભાર. અમારા તરફથી પ્રગટ થતા વૈદક સાહિત્યમાં ઘણે ભાગે આ પ્રમાણેના તોલ તથા માપનો હિસાબ રાખેલો છે. સામાન્ય રીતે આજના તોલ માપનો આટલો ખુલાસો દરેક સમજી શકે તે પ્રમાણે આપેલ છે.

ધાતુ, ઉપધાતુ તથા વિષ, ઉપવિષનું શોધન.

ખુલાસો—કેટલીક દવાઓ તેમાંના દોષ દૂર કરવા માટે તથા કેટલીક તેના ગુણમાં વૃદ્ધિ કરવા માટે શુદ્ધ કરવામાં આવે છે. અશુદ્ધ ચીજો હાની કરે છે માટે બરાબર શુદ્ધ કરીનેજ વાપરવી જોઇએ.

ધાતુ—આયુર્વેદના રસવૈદ્યક વિભાગમાં સોનું, રૂપું, તાંબુ લોહ, જસત, નાગ, બંગ, કાંસું, પીતળ, મંડુર વગેરેને ધાતુઓ કહેવામાં આવે છે. એ ધાતુઓની ભસ્મ બનાવી વપરાય છે. ભસ્મ કરવા પહેલાં તેને શુદ્ધ કરવી પડે છે. શુદ્ધ કરેલ ધાતુ ભસ્મ બનાવવા માટે વાપરી શકાય છે. પ્રથમ ચોખી ધાતુ લાવી તેનો ભૂકો, પતરાં કે રસ બનાવી પછી તેલ, છાસ, ગૌમૂત્ર, કાંજી (સુરકો ચાલે), કુલથીનો કવાથ આ પાંચ ચીજોમાં ધાતુને તપાવી કે રસ કરી ઠારવામાં આવે છે. દરેક પદાર્થમાં પાંચ કે સાત વખત કરવાનું હોય છે. તેમ કરવાથી ધાતુ શુદ્ધ થાય છે. તામ્ર જેવી સખ્ત ધાતુને એથી વધુ લીંબુના રસમાં થોડાક વખત શોધવાથી પૂર્ણ નિર્દોષ બને છે.

પારદ—બજારમાં મળતો પારદ દવાના કામમાં વપરાતો નથી કેમકે તેમાં નાગ, બંગ, વગેરે મળદોષ હોય છે. આ દોષ સાફ કરવા માટે પારદનું સામાન્ય શોધન અથવા તેના આઠ સંસ્કાર કરવા પડે છે. જેઓ તે ન કરી શકે એમ હોય તેમના માટે દેશી વૈદ્યકમાં શુદ્ધ પારદ મેળવવા માટે એક સરલ માર્ગ બનાવેલ છે અને તે એ કે હિંગળોકમાંથી પારદ કાઢી કપડે ગાળી તે દવામાં વાપરવો તે હિંગુલોત્થ પારદ ગુણમાં સરસ અને શુદ્ધ થાય છે. બધા વૈદો આ પ્રમાણે વાપરે છે. માટે જ્યાં શુદ્ધ પારદ વાપરવાનું હોય ત્યાં આ પ્રમાણે કાઢેલો પારદ લેવો. બજારમાં મળતો સારો હીંગળો લાવી તેને ખરલમાં જરીક વાટી લીંબુના રસમાં પુટી સુકવી લેવું આ

લીંબુના રસમાં વાટી એક સારૂ નવા માટીના તવાપર લગાડી સુકવી બાદ કામમાં લેવું. નેપાળો ઝેરી છે માટે શોધન બરાબર કરવું અને શોધન વખતે ઘીવાળા હાથ કરી લેવા, હાથ આંખે ન લાગે તેની સંભાળ રાખવી.

धतुरानां बीज—ધતુરાનાં બીજ લાવી તેની ગૌમૂત્રમાં પોટલી બાંધી રાત્રે પલાળી રાખવા, સવારે બીજું ગૌમૂત્ર નાંખી બાફી લેવા, ત્રણ કલાક બાફી પછી ઉતારી પાણીથી ધોઇ સુકવી લેવા અને વાટીને દવાના કામમાં વાપરવું. ઉપરની છાલ બને ત્યાં સુધી હાથે મસળી ધોતી વખતે કાઢી નાખવી.

झेरकुचला—ગૌમૂત્રમાં ઝેરકુચલાને પલાળી રાખવા, દરરોજ ગૌમૂત્ર નવું નાખવું, સાત દહાડા આ પ્રમાણે કરી પાણીથી ધોઇ પછી ચપુવતી ઉપરની છાલ કાઢી નાખવી, અને તેની બે ફાડ કરી વચ્ચેથી જીભ જેવું પડ હોય તે કાઢી નાખવું. બાકી બે પડ ચોખાં કરી ધોઈ કડાઇમાં નાખી જરા ઘી વડે શેકી લેવાં, અને તરતજ ઉતારી ખાંડી ભૂકો કરી લેવો અને દવાના કામમાં વાપરવાં

अफीण—અફીણને આદુના રસમાં પલાળી ગાળી કસુંબા જેવું કરી ધીમે તાપે જાડો રસ કરી લેવો ને દવામાં વાપરવું.

शीलाजीत—ત્રીફલાના ક્વાથમાં, ગૌમૂત્રમાં અને દૂધમાં એક ભાવના આપી પછી ગાળી લેવું એટલે શુદ્ધ થઇ જાય છે.

टंकण—બજારમાં તેલીઓ ટંકણખાર મળે છે તે લાવી તેનો ભૂકો કરી માટીના તવામાં ફુલાવી બારીક વાટી દવાના કામમાં વાપરવું.

सुरमो—સુરમાને બારીક વાટી ખરલમાં નાખી લીંબુના રસમાં ઘુંટી સુકવી લેવું.

हिंगरफ—લીંબુના રસમાં બે-ત્રણ દહાડા ઘુંટી મસળી લેવું ને

ક્લોકમાં સુંદર હીંદી અક્ષરો વડે લાલ, પીળા, લીલા, એવા રંગીન પુંરેલા પોલીશદાર કાગળ ઉપર સુંદર રીતે છપાવી તૈયાર કરાવેલ છે. ખીલકુલ ઉપયોગી અને નવીનજ વસ્તુ છે તમો એક વખત જોશો તો તમારે ખુશી થવું પડશે, આવી અમૂલ્ય ચીજની આખી બુકની કીંમત રૂ. રોટ રાખવામાં આવી છે. હવે થોડીજ પ્રત બાકી હોવાથી સત્વર મંગાવી લેવા વિનંતી છે.

મકરધ્વજરહસ્ય

આ નામનો બહુજ ઉપયોગી નિબંધ કે જેમાં ચંદ્રોદય બનાવવાની રીત, ચંદ્રોદયના ખર્ચનો હિસાબ, સરળ રીતે દરેક રોગમાં વાપરી શકાય તેવા અનુપાનો તથા ચંદ્રોદય-મકરધ્વજના બેદથી બજારમાં ચાલતી જાહેર કમાઈ આ સર્વ બાબતોનો ખુલાસો આ પુસ્તકમાં આપેલ છે. તમોને વાંચતાં જરૂર ખાત્રી થશે કે આની કીંમત વ્યાજબીજ છે. મૂલ્ય ફક્ત બે આના.

કુદરતી આરોગ્યવિજ્ઞાન

આ એકજ પુસ્તકમાં આરોગ્ય સંબંધી તમામ નિયમો અને માહીતિ આપવામાં આવી છે. અર્વાચિન તેમજ પ્રાચિન બન્ને વિદ્યાને આધારે એક વિદ્વાન ડૉક્ટર તરફથી લખાયેલ આ ઉપયોગી નિબંધ છે. પ્રત્યેક માણસે પોતાના શરીર રક્ષણ માટે આ વિષયનો ખાસ અભ્યાસ કરવો જોઈએ અને વૈદ્યોએ તો જરૂર આ પુસ્તક વાંચવુંજ જોઈએ. એવી તેમાં ઉપયોગી માહીતિ છે. મૂલ્ય આના ચાર.

ઉપયોગી પેટંટ દવાઓ

આ એક નાના પુસ્તકમાં ૨૫ પ્રકારની ઉપયોગી પેટંટ દવાઓ બનાવવાની તમામ માહીતિ આપવામાં આવી છે, ફક્ત એકજ પુસ્તક પાસે રાખી થોડીજ મુડીમાં તમો કામધંધો શરૂ કરી જરૂરીઆત પ્રમાણે માલ બનાવી બજારમાં વેચી શકો છો ને તેમાંથી હજારો રૂપીઆ કમાઈ શકો છો, બધી ઉપયોગી પેટંટ દવાઓજ આ પુસ્તકમાં આપેલી છે. [illegible] આજકાલ બજારમાં દરેક જણાને વેપાર છે અને [illegible] હજારો રૂપીઆ કમાઈ રહ્યા છે. પણ આ પુસ્તકની મદદથી [illegible] કરી શકો છો. કિંમત